MARIN BEGO

NOVELE

MATICA
HRVATSKA
ZAGREB
1916

MARIN BEGO

NOVELE

U ZAGREBU
IZDALA MATICA HRVATSKA
1916.

TISAK BORANIĆA I ROŽMANIĆA U ZAGREBU.

PRODAVAČICA CVIJEĆA

I.

Sunce još ne bješe zapalo za goru, no u dubokoj ulici gradskoj već se počeo hvatati mrak. Mnogo svijeta prolazi ulicom. Neki se žure, ne obazirući se ni na koga, a neki, susretnuvši se, zaustavljaju se u razgovoru, razmahujući žestoko rukama. Djeca, dolazeći iz škole, veselo klikću tankim glasovima, vitlaju torbicama i utrkuju se, uzimajući za cilj sad ovaj, sad onaj ugao kuće. Neki je preprodavač zaustavio na ulici svoju dvokolicu, punu rubenine, i vičući iz svega glasa, nudi prolaznicima robu. Žene se natiskale oko njega i s osobitim zanimanjem prebiru po košari.

Ulica nije ni odveć široka, ni odveć uska, no pričinja se mnogo užom, nego što je uistinu. S jedne i s druge strane dižu se stare visoke kuće, sve spojene jedna s drugom, te se je nad ulicom jedva vidjelo nebo, i uvijek je bilo hlada u njoj. Tisuću prozora s obje strane gleda na ulicu, a iz tih šupljina razna oblika i veličine pomaljaju se svaki čas glave, s licima svježim i uvelim, srditim, tužnim i zabrinutim . . .

S jednoga od tih prozora pri kraju ulice gledala je mlada žena na vrevu i žurbu prolaznikâ. U obitelji, kod koje je ona služila, bio je na umoru najstariji gospodarov sin, i ona je, potresena očajem i suzama ukućana, izašla na prozor, da se odmori i odahne. Bilo joj je oko trideset godina, imala je crne kose i crne oči, a lice okruglo i vrlo bijelo sa rumenim jagodicama kao u jabuke, kojoj je posve sličila.

Poduprijevši rukama glavu, gledala je zabrinuto na prolaznike, i čudna je misao zaokupi . . . Život na ulici prikazuje joj se danas u sasvim novoj slici. Čini joj se, da iz tog žamora, iz te ulične vreve razbira glas posve sličan hroptanju bolesnika na umoru u drugoj sobi . . . Znade, da sve nosi u sebi klicu smrti, ali da se taj glas umiranja može razabrati i u bučnoj uličnoj vrevi, u veselom žamoru, pače i u kliktanju školske djece, to joj se učini tako strašnim, da se je nenadano sva stresla pod dojmom nova, dosada nepoznata joj čuvstva . . .

U isti čas opazi u dnu ulice prodavačicu cvijeća, staru Kristinu, i odmah joj prodje glavom misao, da će gospodarov sin umrijeti iste noći . . .

Stara Kristina je visoka, mršava žena od preko pedeset godina, tanka, uspravna, gotovo ravna kao daska. Ima blijedo, vrlo malo lice, na kojem sjaju dva velika crna oka. Mnogo se o njoj pripovijeda, ali nitko je pobliže ne poznaje. Uvijek je odjevena u crno, sa crnom prozirnom koprenom na glavi, zbog čega se njezino lice čini mnogo sitnijim, nego što je uistinu. Često je vidjaju na sprovodima siromašne čeljadi, koja višeputa nema druge pratnje osim nje. Pripovijeda se, gdje se pojavi ona, tamo da je i smrt blizu, a neki u njoj samoj vide hodajuću smrt. Nazivaju je takodjer „crnom ženom", i mnogi drže nesrećom sresti je u putu. Kad je žene opaze na ulici, povlače plašljivo glave s prozora, čekajući dok prodje, a zatim kad prodje, gledaju znatiželjno za njom, nagadjajući, na čija će vrata pokucati.

Stara Kristina zaputi se ravno prema kući, u kojoj je bio bolesnik. Služavka na prozoru pratila je očima, ne skidajući pogleda s nje. Ona je bila sujevjerna; znala je, što svijet pripovijeda o staroj Kristini, ali i ona se sama na svoje oči uvjerila, da ta starica u crnini nosi smrt,

kamo dodje. Pred mjesec dana, stojeći tako na prozoru, vidjela je staru Kristinu na vratima susjedne kuće s druge strane ulice, a iste noći umro je tamo mladi porezni činovnik, koga je dobro poznavala, koji je dapače bio u nju zaljubljen. Sjetivši se toga, služavka je velikom napetošću, bez daha u prsima, slijedila pogledom tajanstvenu ženu, nagadjajući, da li će zaista pokucati na vratima njihove kuće . . . Vidjela je, kako je starica laganim, sigurnim korakom došla pred kućna vrata, stala i ogledala se naokolo, kao da oklijeva . . . Zatim je pogledala uzgor, i opazivši nju na prozoru, kimnula joj glavom i unišla.

Služavka potrči prema vratima stana s tvrdom odlukom, da staru Kristinu ne će pustiti unutra. No odmah zatim odustane od svoje namisli, jer se osjetila nemoćnom i slabom, da se usprotivi udesu . . . Stojeći iza vrata čula je, kako se starica, teško uzdišući, penjala uza stube, kako se odmarala navrh stuba, kako je oklijevala i napokon bojažljivo pokúcala na vrata . . . U tom času obuze služavku neki prkos; htjela je da izbliza vidi ovu čudnu ženu, da joj otvoreno u oči pogleda i da se omjeri s njom.

— Koga tražite? — zapita ona, naglo otvorivši vrata.

Stara Kristina odstupi dva tri koraka natrag, iznenadjena takovim dočekom.

— Vi ste me čekali iza vrata? — progovori starica zbunjeno.

— Da, čekala sam vas! Recite mi, zašto ste došli?

— Odmah ću vam kazati, ustrpite se, zatvorite vrata; nije lijepo, da nas čuju! — govorila je stara Kristina, idući prema prozoru u dno hodnika. — Dodjite amo!

Služavka zatvori vrata i podje za njom.

— Vrlo mu je slabo, zar ne? — prošapće starica. — Teško će preboljeti; kazali su mi, da će teško preboljeti, — uzdahne, pozorno motreći služavku.

— A tko vam je kazao, smijem li znati, tko vam je kazao?

Starica se zamisli, kao da oklijeva.

— Kazat ću vam! — progovori napokon, ponovo uzdahnuvši. — Vama je zaista čudno, kako ja to znadem...

— Otrag mjesec dana bili ste u susjednoj kući s druge strane ulice, a iste noći umro je tamo naš susjed...

— Vi ste me vidjeli... Da, otrag mjesec dana... sjećam se... no taj put došla sam kasno... — govorila je starica kao za sebe. — A nijeste se dosjetili, zašto dolazim?

Služavka protrne od straha, opazivši, da je svijetle, lukave oči stare Kristine znatiželjno promatraju.

— Ništa nije neobično! — progovori starica življe. — Ja živem od toga! Mrtve je običaj okititi cvijećem, pa dobro, ja prodajem cvijeće i vijence za mrtvace. Vidite, to nije ništa neobično!

— Ali kako vi znate, kad će netko umrijeti?

— To ne znam; to nitko ne zna! — odvrati starica smiješeći se.

— Ja ne razumijem, kako ste mogli pogoditi put!

— Kazali su mi, razumijete li sad! Zar vam još nije jasno?... Kazali su mi! — ponavljala je starica, gledajući služavku svojim velikim, crnim očima. — Ali pričekajte, sve ću vam potanko razjasniti! Vjerujte, da mi je teško svaki put pripovijedati, kako sam se dala na ovaj posao, ali vidim, da ste sva u strahu i sumnjate bogzna što!

Starica ušuti i uzdahne duboko.

— Da se vi bavite ovim poslom ili koja druga djevojka, — nastavi povjerljivo stara Kristina — možda bi mnogo više zaslužile. Ali to nije za mladost. Da sam mladja, otvoreno vam kažem, ne bih se ni ja tim bavila.

Jedva su dvije godine, što na tome radim, pa opažam, kako svakim danom teže ide. Posla ima uvijek dosta, ali nepovjerenje raste, a to svakim danom teže podnosim...

Ona ponovo uzdahne, zažmiri očima i nagne uho prema zidu prisluškujući... Kroz poluotvorena vrata čuo se iz bolesnikova stana prigušen plač i šaptanje popraćeno uzdasima.

— Kad mi je otrag dvanaest godina umro muž, — nastavi stara Kristina nakon kratke šutnje, — ja se dugo vremena nijesam ničim bavila. Rano jutrom išla sam u crkvu, najradije u malu crkvicu časnih sestara, koja mi je bila dvadeset koraka udaljena od kuće. Crkvica je bila tako malena, da je u njoj jedva moglo stajati deset osoba. Osim pet časnih sestara i mene nije tamo nitko običavao zalaziti, i zato sam ovu crkvicu najradije pohadjala. Ne znam, kako bih označila svoj tadanji život; sanjala sam i ništa nego sanjala... Medjutim nijesam imala čim da se prehranim; svega mi je ponestajalo... Ali tko to tamo plače? — upita iznenada.

— Bolesnikov otac, moj gospodar, — odvrati služavka.

— Zar je on doma?

— Da, uvijek je uz bolesnika.

— Dobro; a sad čujte, — nastavi stara Kristina. — Jednoga jutra, bit će, kako rekoh, dvije godine od tada, bila sam vrlo zabrinuta i podjem u crkvicu, da se pomolim. Dodjem ja i vidim, nema više teških crkvenih vratašca, nego nekakova nova od stakla. Pogledam... a to unutra dva šivaća stroja i po sredini velik stol, za kojim pri slabom svijetlu čovjek reže sukno... Prekrstim se i stanem prestrašeno gledati oko sebe, a kad sam se opet sabrala, opazim nad crkvenim vratima ploču s natpisom nekog krojača. Bilo mi je kao sada vama, koji ste u čudu, jer vam se moj posao čini neobičnim i strašnim. Uvijek, kad

vidim čeljade, koje me pri ovim mojim pohodima sa strahom gleda, pomišljam na svoje iznenadjenje onoga jutra.

Starica ušuti, izvadi burmuticu iza pasa, otvori je i šmrkne duhana.

— Otišla sam istoga dana do časnih sestara, — nastavi stara Kristina sustalim glasom. — Vrlo su se začudile mojem pohodu i sve su mi priznale. Rekle su mi posve iskreno, da su crkvicu iznajmile krojaču, jer sada imaju u blizini veliku župnu crkvu, pa im ona ne treba. A grjehota je, rekoše, da u tako napučenoj ulici, usred grada, stoji bez koristi.

— Bez koristi, bez koristi! — nastavi starica poslije neduga mučanja. — I ja sam bila beskorisna, bila sam u oskudici, i ovaj me dogadjaj potakao, da mislim na svoje uzdržanje i svoju korist. Svršila crkvica, svršilo i moje snatrenje; sve ima svoj konac! Ali nijesam ja radi toga prestala pohadjati crkve, ne; ja sam dapače iskoristila svoje poznanstvo sa crkvama i remetama. Oni me redovito obavješćuju, kad netko primi zadnje pomazanje, a ja tada potražim umirućega u njegovoj kući...

— Ah tako! — začudi se služavka.

— Kako vidite, vrlo jednostavno, jednostavnije ne može biti!

— A zasluži li se mnogo?

— Mnogo, mnogo!... Imade ih u gradu još petorica, koji prodaju cvijeće i vijence. Medju nama je, štono riječ, borba na život i smrt. Oni su bijesni na me, šire o meni svakojake glasine, ali ja se ne predajem! Oni drže u najam dućane, drže pomoćnike, plaćaju obrtarinu i sjede po vas dan, čekajući na kupca, a ja kupca sama potražujem. Ja nemam nikakva troška; sama uzgajam cvijeće kod kuće ili ga kupujem za mali novac. Radi toga je kod mene vijenac dvostruko cjenji nego kod njih.

Služavka pogleda staricu, ali ne više sa strahom, nego sa znatiželjnošću i saučešćem.

— Sad baš imam na izbor lijepoga cvijeća! — nadoda stara Kristina. — Ružica bijelih i žutih, ljubica, mirte, mogranja i hrizantema; bilo bi dosta za tri vijenca!

— Bože moj! Vi govorite, kao da je već mrtav! — začudi se služavka.

— Čujte, ja ću se sutra povratiti, — odvrati stara Kristina. — A vi se nemojte mene bojati... To je jednostavno, jednostavnije ne može biti; kod mene je dvostruko cjenje, dvostruko cjenje!

II.

Bolesnik je umro iste noći. Slijedećeg dana rano iz jutra došla je stara Kristina, primila naručbu za dva vijenca i sutradan oko deset sati prije podne pošla je s gotovim vijencima, da ih preda. Mlada služavka dodje, da joj otvori vrata, sva smućena i nabreknutih očiju od nespavanja.

— Dogodilo se, kako ste predvidjali! — prošapće služavka, nećkajući se da primi vijence.

— Što vam je opet, dobra ženo! — progovori umiljatim glasom stara Kristina.

— Vama se žuri! — porugljivo primijeti služavka. — Žao vam je valjda, da cvijeće ne bi uvelo!

— Bože moj! Treba da uvene, kad je ubrano!

— Evo, vi mene sada gledate, — govorila je služavka plačljivim glasom, — a meni se čini, da ne ću ni ja biti bolje sreće!

— Gle ti nje! — promrmlja u čudu stara Kristina. — A ja sam mislila, da shvaća! — Oh, Bože moj, posvuda samo tlapnje, posvuda tlapnje!

U taj čas odjekne dolje u hodniku silna cika. Čule se psovke, zviždanje i svakojaki pogrdni povici:

— Potjerajte crnoga vraga! Potjerajte vještícu! Ona je smrt, potjerajte je! Štiplje mrtvace! Kuga!

Jedan snažni muški glas nadvikivao je sve ostale:

— Dvostruko cjenje dajem za inat njoj! Tko će kupiti cvijeća! . . . Vijenaca, vijenaca—a—a! . . .

— Tko to viče? — zapita služavka preplašeno zamirućim glasom.

— Zar ne čujete? Došli su prodavači cvijeća! Nude i oni svoje vijence na prodaju! — odvrati stara Kristina prisiljenim smiješkom. — No kasno su došli; pretekla sam ih ovaj put!

Služavka nije mogla da se snadje.

— To oni radi mene kriče! . . . Došli su, da iskale svoj bijes! . . . To je radi mene! . . . — ponavljala je starica i pri tom utisne u ruke zabunjenoj služavki oba vijenca.

Tužno je odjekivala vika praznim hodnicima kuće, u kojoj je ležao mrtvac. Neki stanari pomoliše prestrašena lica kroz poluotvorena vrata . . . Razlijegala se vika slična graktanju gavranova; bilo je u njoj srdžbe, strašnog bjesnila i gladne pohote . . . Odbijajući se od zidova, stvarali se novi stegnuti glasovi, puni očaja, mukle tuge i kao moleći samilost . . .

— Gospodo, tko ima mrtvaca, ovdje sam ja, Radić! Dvostruko cjenje dajem za inat njoj! — čuo se jedan glas nada sve.

Stara Kristina, predavši vijence, ispravi se ponosno i podje niza stube. Sad istom nastade u hodniku grohotna, urnebesna vika. Prodavači cvijeća kričali su kao bijesni. Starica prodje žurno mimo njih, pogleda ih prezirno preko ramena i izadje na ulicu. Ali prodavači cvijeća stadoše trkati za njom, vičući i psujući u sav glas, sad dolazeći

joj sasvim blizu, sad odskačući od nje. Neki se u najvećoj uzrujanosti baciše kamenjem na nju. Mnogi se prolaznici zaustavljali na ulici, gledajući začudjeno. Neki od njih htjedoše uzeti u zaštitu staricu, ali su odustali, videći, da se je progoničima pridružilo mnogo svijeta. Na koncu posredovaše dva redara, koji prodavače cvijeća zajedno sa starom Kristinom odvedoše u redarstveni ured.

U sobi redarstvenog povjerenika poredali se s jedne strane prodavači cvijeća, a stara Kristina ostade osamljena na drugoj strani, sučelice prema njima. Oni su izmjenjivali medjusobno bijesne poglede. U sobi je vladala velika napetost.

— Evo nas napokon! Ovdje smo! — klikne jedan izmedju prodavača.

Redarstveni povjerenik, progovorivši ispod glasa nekoliko riječi sa redarima, otpusti ih i počne najprije ispitivati staru Kristinu:

— Pripovijedajte, što vam se desilo? — upita on zlovoljno, kao čovjek, koji se svojim svagdašnjim poslom dosadjuje.

— Nemam baš mnogo pripovijedati! — odvrati starica. — Otišla sam, da predam dva vijenca u stan, gdje je pretprošle noći umro čovjek. Kad sam se vraćala, čujem dolje u hodniku viku, jaukanje, kao u vražjoj kući. Našla sam ove, što ih ovdje vidite! Naskočili na me kao gladni psi, izvalili oči, krv im udarila u glavu, bili su kao izvan sebe. A ja, što ću ja? . . . Okrenem se i put pod noge!

— Oni su vas zatim progonili na ulici?

— I kako!

— Jesu li se kamenjem bacali?

— Kamenje je padalo oko mene.

— To nije istina! — viknuše u jedan glas prodavači cvijeća.

— Sad nju ispitujem! — krikne redarstveni povjerenik. — Jesu li vas pogodili? — obrati se starici. — Pripovijedajte, jesu li se svi bacali kamenjem? Koga ste vidjeli, da se je bacio? Pogledajte ih dobro!

— Gledam ih...

— No, govorite, koji se je bacio kamenom?

— Svi su se bacali, ja mislim, da su se svi bacali, — odvrati stara Kristina, a lice joj se zlobno iskrivi i oči usplamtiše mržnjom.

Povjerenik nije bio zadovoljan odgovorom. On počne ispitivati okrivljenike:

— Vas poznam, Radiću! — obrati se povjerenik visokom, krupnom čovjeku. — Jeste li vi bacali kamenje? Jeste li kričali, zviždali?

— Zviždao, ja? A molim, kako se zviždi?

— Dakle nijeste zviždali. A jeste li kamenom potegli?

— Nijesam.

— Ni psovali, ni vrijedjali, ni vikali?

— To jesam! Vikao sam. Pošao sam uza stube i vikao sam: „Gospodo, tko ima mrtvaca, ovdje sam ja, Radić! Dat ću dvostruko cjenje za inat njoj!" Vikao sam: „Cvijeća, vijenaca-a-a!... Tko će kupiti vijenaca-a!..."

— A zašto ste tako vikali?

— Zašto sam vikao? Da me čuju!

— Bez obzira na mrtvaca!

— Vikao sam, kako viču piljarice, kad prodaju zelje!

— Dobro, dobro! A vi? — obrati se povjerenik Radićevu pomoćniku.

— Ja ne znam ništa, nijesam čuo ništa, nijesam vidio ništa!

— Ipak kamenje je padalo, vikalo se, zviždalo! — ljutio se redarstveni povjerenik.

— Tako je, tako je! — potvrdi stara Kristina.

— A vi? — obrati se povjerenik trećem okrivljeniku. — Što ste vi radili?

— Zazviždao dva tri puta ispod glasa, s velikim obzirom... molim!

Povjerenik se nasmije. Svi okrivljenici jedan za drugim izjavljuju, da nijesu krivi. Svi su složni u tom, da se je vikalo samo u hodniku, da se nitko od njih nije bacio kamenom, i da je stara Kristina njihova nesreća i njihova propast. Uvjeravali su nadalje, da stara Kristina ima zao pogled, da bolesniku, kojemu ona dodje u pohode, nema spasa, jer da je ona bez sumnje glavom sama smrt.

— Tlapnje, sve samo tlapnje! — ponavljala je starica kao za sebe.

— Svojoj smrti uteći ne ćeš! — opazi pjevajućim glasom povjerenik. — Ali vama nije bilo do toga, da pobjegnete; vi ste dapače trkali za njom, nastojali, da je stignete i bacali se kamenjem na nju, a sad biste htjeli, da sudim njoj mjesto vama!

Prodavači cvijeća stadoše vikati:

— Nama suditi! Kao da nijesmo sudjeni!

— Mi smo upropašteni!

— Nemamo zarade; ona nam je odnijela posao!

— Zašto plaćamo obrt? Svi treba da živemo!

Dok su oni vikali, gledala je stara Kristina mirno preda se. Znala je, da svojim nametanjem upropašćuje prodavače cvijeća, ali da su oni uz taj svoj posao privezani tako jakim lancem, da se od njega nikako ne mogu odijeliti, to joj je istom danas jasno. Po srdžbi i žestini, kojom se brane, razabra, da oni uz taj posao vežu svoj opstanak i da izvan njega ne vide nikakva drugog izlaza

za se. Stara je Kristina shvaćala sad svu zbilju ove borbe i razbirala, da će u njoj mnogi od njih podleći do kraja. Bilo je časova, te ju je neka samilost obuzimala. Ona bi najvoljela, da se prodavači cvijeća ne mogu potužiti na nju; najvoljela bi, da i njima posao uspijeva, i da su svi zadovoljni. No je li to moguće? Može li posao svima jednako uspijevati? Zar je ona kriva, što je sretnija i sposobnija od njih i je li pravo, da se radi njih odrekne svoje zaslužbe? Pa sve kad bi to učinila, zar bi im tim mogla pomoći? Zar se ne bi odmah našao netko drugi, koji bi ovu nesposobnu čeljad konačno maknuo s puta? „Takvo je pravilo", pomišljala je stara Kristina, „slabiji treba da podlegne; siromahu je život nesnosan!"

— I mi treba da živemo! I mi treba da živemo! — vikali su razjareno prodavači cvijeća.

Zaglušen vikom stajao je povjerenik neodlučan, ne znajući, što da počne.

— Neka Prelac govori za nas! — šapne Radić.

— Prelac neka govori! — viknuše u jedan glas prodavači cvijeća.

Prelac, sitan, sijed starčić istupi naprijed. Povjerenik ga opomene, da ne govori na dugo. Prelac je najstariji od „ovlaštenih" prodavača cvijeća, tumač njihovih osjećaja, njihovih muka i nevolja. Svijestan svoje zadaće, on se jako uozbilji. Svi umukoše, očekujući, što će on kazati.

— Od natrag nekoliko vremena, — počne govoriti Prelac, — mi „ovlašteni" (tu je riječ osobito naglašavao) prodavači cvijeća ne prodajemo više vijenaca. Traži amo, traži tamo, doznamo napokon, da neka „crna žena" ide po kućama za rana, u svanuće...

— Koja je to „crna žena?" — upita povjerenik.

— Eno, pogledajte je! — upre Prelac prstom prema staroj Kristini.

— Dalje!

— Ova žena obilazi iz jutra oko pet sati po kućama, gdje zna, da je mrtvac u kući, a katkad još prije nego čovjek umre, dodje ona...

— Molim, ne na dugo i ne pretjeravajmo! Kako ona može znati, kad će netko umrijeti?

Prelac slegne ramenima:

— Ja znam, — nastavi on mirno, — da je dolazila u pohode dan i dva dana prije, nego je čovjek umro! Tada mi „ovlašteni" prodavači cvijeća rekosmo: ovdje treba naći „zakonsko sredstvo", da joj se to zabrani; jer ako se budemo držali onoga pravila: „tko je prvi, prvi", mi smo propali. Treba dakle naći „zakonsko sredstvo"...

— I onda udri kamenjem!

— Molim, neka dovršim! — Ovakovi neovlašteni prodavači cvijeća nemaju nikakva troška. Njima ne treba po vas dan sjedjeti u dućanu i čekati na kupca, oni obilaze naokolo u svanuće, a mi uvijek dodjemo kasno...

— To je vaša krivnja!

— Nije naša krivnja! — primijeti Prelac. — Mi ne možemo ostaviti dućanâ. Uzalud smo mi sve pokušali, da se obranimo od ove mòre. Pokušali smo oglasima, slali smo pomoćnike po gradu, ali sve uzalud. Naši pomoćnici nijesu nikad pogodili na vrata, gdje je bio mrtvac, a kad bi se namjerili na teško bolesna, taj je sigurno opet ozdravio. Naprotiv komu se ona prikaže, taj umre...

— Kako vi to tumačite? — zapita povjerenik, koga je pripovijedanje Prelčevo počelo zanimati.

— Kako tumačim! Ona je s nekim vragom u dogovoru, ili je možda ona sama smrt!

— Pa bila bi vas prvoga pokosila! — nasmije se povjerenik.

— Baš bi imala koga! — upadne u riječ stara Kristina.

— Jeste li čuli! — klikne Prelac i sav se užari kao žerava. — Sama se je očitovala! Sama se očitovala!

— A vi ste još tražili protiv nje zakonsko sredstvo! — opazi povjerenik.

Prodavači cvijeća stadoše vikati:

— Gospodine povjereniče! Mora joj se zabraniti, ovako ne možemo dalje!

— Gospodine povjereniče! Zašto plaćamo obrt?

— Gospodine povjereniče! Ona ne zna posao; prodaje samo lišće!

— Svijet umire, kad je vidi! Treba je ukloniti!

— Zatvorite je odmah sad! Grdoba! Nakaza! Strašilo!

— Šutite, šutite! — vikao je povjerenik.

— Čekajte, da svršim! — reče Prelac ozbiljno. — Gospodine povjereniče! Ovdje nema šale; mi smo propali, ako joj se ne zabrani. Ako nema nikakva „zakonskog sredstva", onda neka nam se ne zamjeri, da joj mi sami uhodimo trag...

— I da je progonite kamenjem! — nadoda povjerenik.

— Nijesmo je progonili kamenjem! — umiješa se Radićev pomoćnik. — Vikali smo i drugo ništa!

— Ipak se moralo imati malo više obzira na stalešku čast! — primijeti povjerenik.

— Kakva čast, kad skapamo od glada! — klikne Prelac. — Zar vi mislite, da se prepiremo radi cvijeća? Radi kruha, radi kruha se prepiremo!

— Tako je! — potvrdiše u jedan glas prodavači cvijeća. — Treba joj zabraniti! Mi smo propali; ona je naša smrt!

— Ja vidim, ovdje je vrlo veselo, a vi samo mislite na smrt! — šaljivo opazi povjerenik.

— Ipak neki zaudaraju lešinom! — primijeti ozbiljno stari Prelac, smjerajući na Radića, koji je imao pasti pod stečaj.

Stara Kristina nije više mogla sumnjati o uspjehu. Prodavači cvijeća sami su se priznavali poraženima. Njihov jed, njihove psovke odavale su njihovu nemoć; oni su vikali beznadno, ćuteći na sebi ruku, koja ih tišti i sagiba, dok ih konačno ne skrši.

— Ako je ona, kako vi kažete, smrt, — govorio je povjerenik smiješeći se, — ja vam ne mogu ništa protiv nje, ali ne ćete ni vi sebi, u tom slučaju, ništa pomoći!

— Treba ipak da se branimo!

— Uzalud vam je! — slegne povjerenik ramenima. — Ja moram postupati protiv vas; vi ste krivi, ne ona! Sad podjite, a stvar ću predati sudu!

Stara Kristina digne ponosno glavu. Oči joj sinuše blijeskom, a oko ustiju zatitra joj porugljivi smiješak. Videći je tako uspravnu i neumolivu, prodavači cvijeća htjedoše opet nešto dometnuti, potužiti se, ali su odustali: pokunjeni izlazili su jedan za drugim iz povjerenikove sobe.

III.

Vrijeme je medjutim teklo. Staroj Kristini uspijevao je posao bolje nego ikad prije. Od petorice ovlaštenih prodavača cvijeća preostali su samo još dvojica i ovi su radi slabe zaslužbe bili prisiljeni otpustiti pomoćnike. Ostala trojica podjoše služiti kao vrtlari.

Pohodi po gradu, od kojih je starica s početka zazirala, postadoše joj sad zabavom. Strah, nepovjerenje na licima ukućana, kad bi došla po naručbu, počeo ju je zanimati; ona je uporno čekala, da zaključi posao, ne stideći se radi svoje nametljivosti. Pri tom se je vladala i govorila tako jednostavno, da su je mnogi držali neumnom.

U zadnje doba uzela je stara Kristina k sebi djevojčicu iz grada, siroče bez oca i majke, koje joj je pomagalo u poslu. Nada, tako se zvala djevojčica, bila je veoma

milo dijete, plave kose i velikih tamnih očiju, koje su njezinu nježnom djetinjem licu davale nešto boležljiv izgled. Ona je djetinjom znatiželjnošću svakiput htjela znati, za koga spremaju vijenac, te bi zatim tu misao prevrtala u glavi za čitavog posla. Jednom je, u odsutnosti stare Kristine, splela vjenčić nekoj mladoj ženi, koja je umrla u porodu zajedno sa novorodjenčetom. Vijenac je splela, preko običaja stare Kristine, gotovo od samoga cvijeća, a samo gdjegdje, u nejednakim razmacima, vidjelo se zeleno lišće javorovo.

— Što si učinila! — ljutila se stara Kristina. — Vijenac od samoga cvijeća! Tko je to vidio! Pokojnica je žena nekog mesara; on hoće, da je vijenac velik, makar od samoga lišća. — Gle ti nje!

Nada se zarumenila, kao da je zatečena pri nedjelu. Drhtavom rukom stala je rasplitati svoj vjenčić, a oči joj se napunile suzama.

— Kako je čudna, kako je čudna! — ponavljala je starica, tresući zabrinuto glavom. — Što je njoj ona žena, koje nikad nije vidjela!

Medjutim je s vremenom počela malaksati grozničava poslenost stare Kristine. Sjećajući se svoga uspješnog rada posljednjih godina, padne joj na pamet, da bi sad mogla počinuti i smiriti se. Mržnja, koju je nekad gojila protiv prodavača cvijeća, bila je gotovo sasvim iščezla. Zapreke, koje su joj oni postavljali, njihova ogovaranja, ona je sasvim zaboravila, dapače sama pomisao na borbu, koju je vodila s njima, pobudjivala je u njoj odvratnost i dosadu.

U neprestanom doticaju sa smrću njezino je srce otvrdnulo. S pokunjenom strpljivošću iščekivala je budućnost, uvjerena, da je nikakav dogadjaj ne može uzbuditi, niti izazvati njezinu sućut. No mala Nada, sa svojim plavim vlasima i velikim nedužnim očima, koje su plašljivo lutale

naokolo, nije je mogla podražiti ni razveseliti. Gledajući je, kako svojim nježnim prstićima plete vijenac, pomišljala je stara Kristina nekom kobnom slutnjom na svoju tužnu starost i nepovratnu prošlost. Činilo joj se, da njezino sadanje duševno stanje, njezin grozni mir, dolazi joj kao kazna za negdašnje strastveno snatrenje u crkvici...

Zapravo bila je to starost. Stara Kristina osjetila ju je najednom u nemoći svojih želja i svojih misli, u naglo nadošlom nehaju za svoj posao. Dogadjalo se u zadnje doba, da bi pletući vijenac najednom zadrijemala i ostala tako dugo vremena, sjedeći po svom običaju na podu medju hrpama lišća, koje je bilo posvuda razbacano po sobi. Jedino san rješavao ju je života tako ljeniva i tako mlitava, jedino u snu misli su joj laganije tekle, kretnje su joj bile gipkije, osjećala se mladjom i svježijom...

Tako se dovukla do zime, kad iznenada oboli.

Odmah u početku svoje bolesti opazi starica, da se opet vraća u ono doba, kad je samo snatrila. Svakojake misli, svakojake tlapnje križale joj se glavom; ona im nije mogla opredijeliti smjera, ona ih nije znala ni ponoviti, samo je ćutjela, kako kolebajući se, rastu, kako se razliježu i gube u ljeporječju, odmičući u beskrajnu daljinu... Često puta, gledajući kroz spuštene trepavice poznate joj predmete u sobi, pitala se, da li sanja; jer joj je bilo nepojmljivo, da se njoj polumrtvoj povraća odjednom takova svježost i krepkoća duše... U tom snatrenju bila je neodoljiva strast i zdravlje i mladost i snaga i mržnja i tuga neizreciva... Ona se tresla kao u groznici, — pa i jest bila u groznici; ona je to sama znala, netom bi primijetila, da se je tupo zagledala u stari ormar, da je bez misli i da joj jako sijeva u kostima...

— Evo me opet u svagdašnji život! — kliknula bi ogorčeno.

Jednoga dana leži ona tako u postelji i prisluškuje, kako vani zavija bura. Bila je pokrivena teškim pokrivačima, ugodna toplina sezala joj do vrata i uspavljivala je. Ona gleda po sobi: sve stoji, kako je oduvijek stajalo . . . Gleda mirno i spokojno, a vjedje joj se same sklapaju . . . Najedanput je osvoji san . . .

Vidjela se, gdje sjedi na podu medju razasutim lišćem i plete vijenac zvonaru, koji je preminuo i koji ju je do nedavna izvješćivao svakiput, kad bi tko primio zadnje pomazanje. „Pazi, da mi lijep vijenac spleteš!" — čula je, gdje joj govori pokojnik. „Zar ti nije svejedno?" — pitala je ona. „Nije mi svejedno, nijesam ja kakav običan ptić" — ljutio se zvonar. „Dobro, dobro, splest ću", — rekla je ona, no odmah pomisli, da će mu napraviti vijenac od kukuruzove slame za inat, što je uvijek mnogo tražio za svoje dojavljivanje i osim toga joj se grozio, da će naći drugu ženu, koju će izvješćivati mjesto nje. „Od kukuruzove slame pleteš?" — pitao je zvonar u čudu. „Ha, haha, ha, ha . . . ha . . ." — smijala se stara Kristina. „Ti si se grozio, još si se grozio, da ćeš naći drugu! Ha, haha, ha . . . ha . . . ha . . . ha . . ."

Od pustog smijeha probudi se i otvori pospane oči: u sobu je dolazilo tužno, ocalno svijetlo zimskog dana bez sunca, osvjetljujući kao kroz vodu siromašno, staro pokućstvo. Na zidu visio je o čavlu neprodani, napola osušeni mrtvački vijenac. Uvelo njegovo cvijeće žalosno je spustilo svoje glavice i posakrilo se medju lišćem. Bura je žestoko tresla staklima. Preko prozora vidio se krov negdašnje crkvice, u kojem je još uvijek bilo utisnuto zvonce. Od časa do časa čuo se gromki krojačev glas, koji je psovao radnice.

Stara Kristina zatvori oči, da ne gleda takovu pustoš oko sebe.

„Bolje je sanjati, i san je neki život", mislila je ona u sebi. „No je li bolje živio onaj, koji je mnogo sanjao, ili onaj, koji je mnogo radio?"

U nemogućnosti, da se makne, pristajala je s početka cijelim svojim bićem uz sanje i radi toga svoju bolest nije držala velikim zlom, jer joj ona nije mogla oduzeti, pače je umnažala njezine sne. Naprotiv u svakoj radnji vidjela je jedino kretanje mišica, koje se glupo i jednolično opetuje. Ali iznenada padne joj na pamet njezino obilaženje po gradu. Sjeti se nepovjerenja na licima ukućana, propitkivanja, iščekivanja naručbe i svega ostaloga, i odmah se uvjeri, da taj njezin posao nije sastojao u samom gibanju nogu. Prodavači cvijeća bili bi je onda prestigli, jer su mladji i brži od nje. Trebalo je odlučnosti i hitrine, ustrajnosti i srčanosti; eto, s kakvim je sve mislima bio popraćen njezin rad! — Da, da, misli i posao usko su vezani jedno s drugim; najniži i najprostiji posao može se oplemeniti i olakotiti, kad se pri tom ulaže mnogo ljubavi i mnogo čuvstva.

Ona sad istom opazi svu težinu svoga položaja. Privezana uz postelju, u nemogućnosti, da se zaposli, osjeti, da su njezine misli bez podloge, jer nema radnje, koja ih drži. To nijesu misli, to su tlapnje, snatrenja, plodovi groznice i bolesti njezine. Oh, kakvom li je snagom poželila sada, da se oslobodi tih tlapnja! Činilo joj se, da proživljuje isti čas, kao onoga jutra pred crkvicom, kad je osjetila u sebi velike nekakove sile, koje su tužno počivale u njoj i koje su odjednom snažno provalile, prijeteći, da će porušiti sve, čega se dotaknu.

Ona pokuša, da se ispravi na postelji, a kad opazi, da ne može, spopade je želja, da zaviče u sav glas . . . Htjela je, da se obrani od svojih tlapnja, koje su bez prestanka nalijetale na nju, za čas se rasplinule, izbijajući

iznova većom silom, kao posljednje iskre panja, što dogara . . .

— Nado! Nado! — dozivala je stara Kristina slabim glasom djevojčicu.

Nada uleti u sobu i stade uz vrata iščekujući.

— Čini mi se, da je netko pomakao vratima, — reče stara Kristina i stane prisluškivati . . . — Podji, vidi!

Djevojčica poskoči, uzmahne veselo svojom lijepom glavom i istrči iz sobe.

— Neka žena pita za vas! — reče djevojčica, povrativši se.

— Koja žena? — upita starica.

— Sva je u crno odjevena, — šapne Nada.

Stara Kristina problijedi na smrt. Neka kobna slutnja svije joj se oko srca. Iza Nade postav se u taj čas na vratima žena od trideset po prilici godina, sva u crnini, gojna, rumena u licu, nemirnih, crnih očiju.

— Poslao me zvonar, da vidim, što je s vama, — progovori žena umiljatim glasom. — Bit će, veli, dvadeset dana, što se nijeste javili, a bilo je kroz ovo vrijeme toliko slučajeva smrti . . .

— Razumijem! — promrmlja kroz zube starica. — A zar nije medjutim tebe našao?

— Pogodili ste! — odvrati žena, smiješeći se. — Ja sada mjesto vas obilazim po gradu. Već sam i nagradu ugovorila sa zvonarom; on me redovito izvješćuje . . .

— Zato baš ne shvaćam, zašto se još uvijek za me brine! — prekine je stara Kristina.

— Čudno, da vi to ne shvaćate . . . — odvrati žena kao podrugujući se.

Stara Kristina raskolači oči. Njezine je slutnje nijesu prevarile; snatrenje je njoj uvijek nesreću donosilo. Prviput donijelo joj siromaštvo i bijedu, a sad, ona je to dobro

znala, sad joj nosi smrt. Gledajući ženu, gdje nepomično stoji pokraj vrata, bilo joj je jasno, zašto je došla. Zar nije njezin pohod isto tako mnoge nemilo iznenadio? Zar nije i ona sama nebrojeno puta čekala tako na naručbu? Nepomična, blijeda, pomodrelih usana, gledala je starica u ženu svojim ukočenim, svijetlim, mrtvačkim očima . . .

— Pa to je jednostavno, jednostavnije ne može biti! — prekine žena šutnju. — Vi se ne mislite više baviti ovim poslom?

— Zar se ti rugaš meni! — odgovori stara Kristina promuklim glasom. — Ali čini mi se, da te poznam; ako se ne varam, negdje sam te vidjela . . .

— Zaista imate dobro pamćenje! Ja sam samo jednom s vama govorila. Došli ste bili po naručbu, kad je umirao gospodarov sin, kod koga sam ja služila; dan prije ste došli, ja sam vam priskrbila naručbu za dva vijenca.

— Sjećam se, — odvrati starica duboko uzdahnuvši. — A ja sam mislila, da će prodavači cvijeća sad odahnuti!

— Kako odahnuti? Njima je davno odzvonilo; mrtvi ne mogu uskrsnuti!

— Da, da, imaš pravo; sad je na meni red!

— Ako želite, — progovori žena, oborivši oči u očitoj neprilici, — ako želite, ja ću se opet povratiti; vaša djevojčica još je pravo dijete . . .

— Ne, ne, ne trebam ništa! . . . Idi! . . . Idi! . . . — čuo se mukli, grobni glas stare Kristine.

Žena se tiho išuljala iz sobe, zatvorivši za sobom vrata. Stara Kristina ostade neko doba kao omamljena. Shvaćala je, da je sad nadošao konac svemu. Njezina borba sa prodavačima cvijeća svršila je njezinom pobjedom. „Ali i pobjednika čeka ista sudbina", — pomišljala je sama sobom. „Razlika je samo u tome, da slabiji prije

podlegne. Eto, u čemu je razlika!" ponavljala je ogorčeno. „Eto, u čemu je razlika!"

Sjeti se, da je nenadano učestale tlapnje bijahu sasvim opčinile; one nijesu imale druge svrhe, nego da je liše zadnjih sila, koje su joj još preostale. Osjećajući se prevarenom i uvrijedjenom, počela je starica stvarati čudnu odluku, koja je nju samu s početka rastužila, ali koju je kasnije s neobičnim ushitom nastojala oživotvoriti.

— Nado, ima li mnogo cvijeća tamo? — upita stara Kristina djevojčicu.

— Ima ga; sad sam vidjela! — brzo odvrati djevojčica i veselo poskoči na mjestu. — Bit će mjesec dana, što nijesmo brali!

— Znaš li što! — progovori starica poslije duga mučanja. — Uzmi rešeto, uberi cvijeće, sve uberi i donesi mi amo!

Pogled stare Kristine bio je u tom času hladan i strog, pun nesavladive odlučnosti. Ali kad je djevojčica izišla, njezino je nepomično lice nenadano oživjelo, ono se je smiješilo očima i usnama: starica se razigrala mišlju, da će sama sebi splesti vijenac...

S velikom je napetošću prisluškivala, kako Nada u drugoj sobi kida cvijeće... Kroz poluotvorena vrata dopirao je do nje ugodan miris. Ona nije više mislila na smrt, jer su sve njezine misli bile zaokupljene vijencem, koji će sebi splesti. Činilo joj se, da predmeti u sobi bliješte sada nekim novim svečanim svijetlom...

— Sve, sve uberi! — dovikivala je stara Kristina djevojčici.

Nadinom pomoći ispravila se doskora na postelji. Do nje je stajalo rešeto, puno raznovrsnog cvijeća: ljubica, ruža, mogranja i krizantema. Po širokoj postelji bilo je posvuda razasuto zeleno lišće javorovo. Stara Kristina

plela je mirno svoj vijenac. Nada joj je pomagala. Obje su šutile, samo je djevojčica katkad potajice gledala staricu svojim velikim nedužnim očima, očekujući, da joj kaže, za koga to spremaju vijenac.

Medjutim spustila se noć. Jaki udarci vjetra potresali su svaki čas staklima na prozoru. Sirota Nada zadrijemala je od umornosti, priklonivši svoju plavu glavicu na rub postelje. Ali starica je još uvijek plela...

Istom oko ponoći ućuti se jako umornom. Pred očima joj je bliještilo, u glavi šumilo, svaki čas neka obmama, neka besvijest. Jauk vjetra pričinjao joj se čudnim nekim pjevom. U sobi je tužno treptala svijeća. Ona je plela, ali nije više osjećala svojih prstiju...

Najednom našla se licem u lice sa samom Smrću... Bila je to žena u crno odjevena, koja je, na veliko iznenadjenje stare Kristine, naličila na nju, samo što je bila mnogo mladja, rumenih obraza i brzih kretnja tako, da se starica snebivala, da tako može izgledati smrt...

„Komu pleteš vijenac?" pitala je Smrt.

„A što ti treba znati!" odvratila je ona.

„Hoćeš li, da ti pomognem; ja znam bolje od tebe".

„Ne trebam tvoje pomoći! A što si rekla, da znaš bolje?"

„Pa znam!"

„Pitaj ti u gradu prodavače cvijeća, kako ja pletem; sve sam ih u kut stisla. Nitko ne zna plesti vijenac kao ja!"

„Tebi će onda biti teško umrijeti!" reče Smrt. „Promisli samo, da su svi imali ljepši vijenac, nego što će biti tvoj!"

„Što se ti rugaš meni; kao da se ja bojim! To su samo tlapnje!"

„Što tlapnje? Zar tlapnje nijesu život? Ti misliš mene prevariti! Kakve tlapnje! Što ti nijesi doživjela! I muža si imala! A kako je bilo s prodavačima cvijeća?"

„Najbolje je, kad ovako sanjam..."

„Kao da si dvije zadnje godine mnogo sanjala!"

„Nijesam imala gdje. Crkvicu su iznajmili krojaču..."

„A ti si mislila, da ćeš razočaranje svoje zabašuriti trkanjem naokolo?"

„Što me iskušavaš? Zar se ja kajem radi svoga posla!"

„S početka te je rad sasvim zaokupio, ali sad opet počinješ sumnjati..."

„Imam vremena za to; posao mi lakše ide..."

„Vremena... Nikad nije dosta vremena!"

„Šuti! I ti ćeš umrijeti; svi ćemo umrijeti!"

„Ja ću te naslijediti, i znaj, moji će vijenci biti ljepši od tvojih..."

„Opet dereš istu kozu!"

„A ti ne govori, da ću ja umrijeti! Lako je reći: svi ćemo umrijeti, no jesi li ikad pomislila, da ćeš ti umrijeti?"

„Pa jesam!"

„Ne, nijesi! A sad se lijepo saberi, pa reci: ja ću umrijeti..."

„Ja ću umrijeti..."

„Ponovi još jednom!"

Stara Kristina htjede da ponovi, ali opazi, kako žena strašno iskrivljuje lice... Ona sva protrne od straha i probudi se...

Bilo je kasno u noći. Starica nastavi plesti, prisluškujući sa zebnjom u duši šumu lišća, koje je prebirala medju prstima. Učini joj se, da u mrtvoj tišini vidi ogromnu, jednoličnu pučinu mutne vode i da čuje glas, koji joj govori o nijemom i strašnom tijeku vremena... Ona življe prione uz posao, nastojeći, da ga bilo kako dovrši.

— Mi tako strašno zamišljamo smrt! — šaptala je starica sama sobom, sjećajući se predjašnjega sna. — Tako je čudno zamišljamo, mjesto da je vidimo u onima, koji dolaze iza nas i koji su sposobniji od nas...

Davno je bila prošla ponoć, kad je vijenac bio gotov. Stara Kristina položi ga sebi na krilo, a zatim ga je promatrala dugo vremena; mirno i spokojno kao čeljade, koje se odmara nakon velike brige i velike uzrujanosti...

— Možda bi se mogao ljepši napraviti, — progovori zamišljeno. — Ali tko zna, ima li vremena za to? Što vrijedi vijenac, koji nije prispio na sprovod?

U osvitku novog dana umrla je stara Kristina.

JELICA

Nakon zaruka gdjice Branke vraćao se Vlatko zamišljen i mamuran svojoj kući. Pod dojmom svakojakih misli, koje su mu se vrzle glavom i koje kao da je htio silovitim gibanjem osvijetliti, išao je hitro, gotovo trkao, udarajući jako petama po pločniku. Na kraju ulice vjetar je vijao prašinu i komadiće poderana papira, dižući ih do same svjetiljke, u kojoj je treptio jezičac gorućeg plina. Nebo bijaše zastrto crnim oblacima, koji su se kao utvare pomicali i provlačili jedan uz drugi. Sad bi se zavijali u klupko, sad prolomili, otvorivši oku komadić zvjezdana svoda. Iz daljine orila se kroz noć mukla grmljavina. Kad i kad proletjela bi uplašena ptica, bježeći pred olujom.

Došavši kući, lagano zatvori vrata i podje na prstima hodnikom, da ne probudi staroga slugu, koji je tu negdje drijemao, čekajući na nj. Na dvoru je sad jako grmjelo, vihor je prolazio zviždeći kroz tijesnu sobicu, zavirao se pod krov i tresao cijelom kućom.

— Strašna noć! — promrmlja sluga sanjivo, prepoznavši Vlatka.

Vlatko zatvori za sobom vrata sobe. Nije mu bilo danas do razgovora. Taj stari sluga umije lijepo pripovijedati, ali napokon i to dosadi — sve dosadi! Bio je zlovoljan; njemu zapravo nije bilo milo, da se koja od njegovih prijateljica udaje...

U sobi bilo je sparno. On se dva tri puta na postelji okrene, da se namjesti... Na polju zacvili vjetar, lomeći se o brid na kući, i opet mukla grmljavina zaori negdje

u blizini. Vlatko uzdahne, okrene se nauznak i otvorenim očima stade prisluškivati oluji...

Sjeti se, da je bilo slično vrijeme i onda, kad je prviput vidio današnjeg Brankina zaručnika. Obojica su pod istim svodom čekali, da prestane nevrijeme. Tu su se zapoznali. On je prema Vlatku bio vrlo udvoran; svaki njegov odmjereni kret pokazivao mu je poštovanje, svaka riječ osobitu naklonost. No već tada nije se on Vlatku svidjao. Boležljiv, plah, s onim vječitim zapanjenim izrazom na licu, pobudjivao je u njega više sažaljenje, nego ljubav. Maleni njegov rast nukao ga je, da ga nehotice „s visoka" gleda. Uza sve to nazirao je Vlatko u njemu već od prvoga časa neku tvrdokornost u djelovanju, neku podmuklu krepkoću volje, što ga je sililo na oprez. Smiješno!

On se okrene na drugi bok. Nekoliko časaka brojio je udarce groma, a zatim ga opet zanosile misli u ono doba, kad je Branku češće vidjevao. Njemu se činilo, da nije moguće ni u snu nešto ljepše vidjeti... Kolika milina u blijedim potezima njezina lica, u nestalnim i laganim kretnjama! Njezine oči proniknute tajanstvenom sjetom gledaju u svijet takovom povjerljivosti, takovom mekoćom... Vlatko je visio i tonuo u njima, upokojen i zasićen milinjem i slatkoćom...

Sjeti se, da je još djetetom bio silno zavolio neku djevojčicu iz susjedstva. Njezine oči bile su posve slične Brankinim. I tiha je bila uvijek i zamišljena kao Branka. Kad je Branku prviput vidio, činilo mu se, da je oduvijek poznaje. U prvi mah ona ga je do mahnitosti zanijela i ushitila. Vlatko uze dozivati u pamet svaki čas, kad se s njom susreo, i svagda je nalazio jednako dobrom i lijepom... Trepet i slatka žedja prokipljivali u njemu, veliki umor osvajao ga svega, ali slika Brankina, čista i spokojna, još uvijek lebdi nad njim...

Ognjene slike nizahu mu se pred očima i proganjahu ga. Sjećanje na današnje zaruke sa svim potankostima neprestano mu se navraćalo u glavu. Čudio se, zašto on nije Brankin zaručnik... Napokon, što je više razmišljao, stvar mu se činila naravnijom. Nije ni moglo biti drukčije! Zar je on ikad ozbiljno mislio na to? Zar bi on i danas o tom razmišljao, da nije bilo tih zaruka? Vlatko se silio, da ostane ravnodušan. Mukla grmljavina orila se uz sve jači pljusak, povećavajući u njemu tjeskobu i malodušnost. Činilo mu se, da vidi, kako sve pred njim odmiče, kako sve bježi, pa i oni, koji su daleko za njim zaostajali, prestižu ga. Njemu ponestajaše daha, znoj ga je svega oblio, on se odgrne i uspravi na postelji.

Odjednom zahuči još strašniji vihor, zabliješti, zagrmi još jače, i udari kiša, kao da se nebo prolomilo. Zemlja je pod udarcima vode jecala, zrak je munjama gorio, nebo se gromovima orilo. Bijaše strašno u prirodi, strašno kao u čovječjoj duši...

Vlatko je ležao neko vrijeme kao omamljen. Misao, da se sve još dade popraviti, najedanput iznikne pred njegovim očima. Ta misao osupne ga s početka, no do brza provali ona nenadanom žestinom. Pomamno veselje, ljubav neizmjerna, beskonačna, obuzme ga svega. On nije mogao više izdržati, skoči s postelje i ušeta se po sobi. Htio je plakati, htio je bježati napolje, vikati, potrčati nekamo, da mu odahne i da se umiri.

Uto se vrata polako otvore. U sobu udje sluga, noseći svijeću u ruci:

— Vlatko, trebate li me? — upita tiho stari sluga, stojeći kod vrata.

Vlatko se trgne kao iza sna, podigne glavu i lako se osmjehne.

— Ja mislim, — nastavi stari sluga — da nijeste bolesni, da vas nije što zadesilo. Zašto ste ustajali?

— Uzrujan sam nešto. Nijesam ja navikao, znaš...

— Starac ga pogleda zabrinuto, odloži svijeću i sjede do postelje:

— Ljubav! Eh, zar ima, koga se ona nije dotakla!

— Reci mi, Nikša, što ti misliš o ženama? — upita Vlatko nakon dulje šutnje.

— Pitate možda zato, što sam neženja?

— Gle! Baš sam znatiželjan! Kaži mi, zašto se nijesi oženio?

— Zašto?... Što da rečem?... Nije mi valjda bilo sudjeno...

— Ne govori tako, Nikša; čovjeku nije ništa sudjeno!

— Ipak neki dogadjaji sprečavaju...

— Ni to nije; ništa te ne će zapriječiti, kad samo svojski ushtjedneš!

— Da, i ja sam skrivio! Svak ima svoje poroke... — zamisli se stari sluga.

— Ti si večeras posve kratak; radije pripovijedaj što o tom!

— Kako da počnem?... Iz početka?... Dok smo još bili djeca, ja i ona... Što je poslije bilo, toga se nerado sjećam. Ja nju, Jelicu, ne zamišljam nego onakovu, kakva je djetetom bila. Kasnije, što se dogodilo, to ona nije skrivila...

— Pripovijedaj, pripovijedaj!

Nikša uzdahne, prižmiri svijeću, da svijetlo ne udara u oči, i počne pripovijedati:

I.

Naše kuće stajale su prilično udaljene jedna od druge, no mi smo uvijek bili zajedno. Eh, davno je tomu, kad

sam ja bio dijete! Jelica bijaše godinu mladja. Sjećam je se, kao da je sada gledam. One sure, svijetle oči ne ću nikada zaboraviti!

Osjećanje, jako osjećanje za svačim, to je sreća, koju samo mladost poznaje. Smijeh, plač, ushićenje izmjenjivali se u meni svakoga trena. Još sada su mi duboko u srcu zapisani oni moji nevini, proljetni dani. I kadgod vidim djecu, gdje veselo trče amo tamo ili gdje nehajno u skupu leže na livadi, prostruji mi cijelim životom neko milinje; sjetim se svoje minule sreće, sjetim se Jelice . . .

Kosa joj je bila duga, plava, valovita. Lice vrlo pravilno i vrlo nježno; svaki najtanji osjećaj odražavao se na njemu. Bila je vitka stasa i okretna kao vjeverica. Moj i Jelkin otac bili su poduzetnici, uvijek se zajedno pratili, uvijek se medjusobno pomagali. Oni su zajedno i umrli: pri gradnji jednog prorova pritislo ih stijenje. Nikad nije moj otac mene samoga darivao. Uvijek je i za Jelicu dar donosio. Tako isto činjaše i njezin otac. A mi smo se dvoje iskreno ljubili.

Ja ne vjerujem u slutnje, no opazio sam, da često neznatan dogadjaj, koji nam se desio, nosi u sebi sve znakove budućeg našeg živovanja. Možda je u našoj naravi, da uvijek, kad nam se dogodi nesreća, vidimo nešto, što nam je na nju dalo slutiti. — Tako ja jedno ljetno popodne ne ću nikad zaboraviti.

Bio sam jedva navršio jedanaest godina; nas šestero djece igrali smo sakrivanja. Već je padao mrak, kad smo se razišli, da se još jedanput posakrivamo. Ja sam se spustio niz brdo i uvukao se medju vrbe uz rijeku. Verući se, da nadjem što bolje zaklonište, opazim Jelicu, gdje leži sakrivena u grmlju i okrenuta prema rijeci. Tiho se došuljam iza nje i zatvorim joj objema rukama oči:

— Evo te! Našao sam te! — viknem, promijenivši glas.

— Tiho govori! — prošapta Jelica.

— Našao sam te! — ponovim ja jače.

— Neka si! . . . I ja sam tebe! Kao da ne znam, da ovajput ne tražiš ti, nego Marko Vrbina! — govorila je ona, otimljući se ispod mojih ruku. — Zašto si onako vikao? — upita usopljena, izmaknuvši mi. — Bit će te čuo . . . Promijenimo mjesto!

— Kamo ćemo?

— Podjimo niže.

Išli smo uz rijeku i svaki čas provirivali kroz granje, da vidimo, je li nas tko opazio. Najednom opazim preda mnom ladju. Bila je prednjim dijelom povučena na žalo. Hitro skočim, odriješim uže i počnem je turati u vodu.

— Jelice, Jelice, amo, brzo unutra skoči!

— Ne ću! — odvrati ona. — To je ladja Grge Vukadina, bacit će te u vodu, ako te nadje!

— Ne će on doći, hodi brzo!

— Ali kako ćeš voziti, kad nemaš ni kolca!

Izidjem, potražim zgodnu granu na vrbi, objesim se o nju, prekinem je, očistim lišće. Gotov kolac!

— Brzo, Jelice, dodji; evo kolca!

— Zanijet će te rijeka! — govorila je ona. — Ja ne ću!

— Nije mi stalo; idem sam!

I počnem se opirati o kolac. Upravo se imadoh otrgnuti od kraja, kad i Jelica skoči u ladju.

— A, sad si došla! — narugam se ja.

Ona je šutjela; očito joj nije bilo milo, što je došla u ladju. Bila je blijeda i drhtala je.

— Upri prema kraju, odnijet će nas voda! — govorila je ona u strahu.

— Pusti, Jelice, samo malo! Čekat će Marko, dok nas nadje! — veselio se ja, misleći, kako će nas Marko Vrbina uzalud tražiti.

Ladja se počela brže pomicati. S početka bio sam silno ushićen, osjetivši pod sobom nestalno tlo; veselilo me gledati, kako se ladja kreće na vodi, kako se miče žalo. No odmah iza toga zabrinem se i stanem upirati kolcem prema kraju, ali uzalud! Pokušala i Jelica, pokušali oboje zajedno. Uzalud!

— Što ćemo sad? — zapitam preplašen.

— Čekajmo, dok nas voda sama natjera u kraj! — reče ona strpljivo.

Ladja idjaše sve brže; rijeka je pod nama tajanstveno šumila, a vrbe sa strana počele se okretati. Bili smo se stisli jedno uz drugo kao preplašene ptice. Jelica je drhtala u cijelom tijelu, no riječima nije odavala svojega straha. Bilo mi je teško pri duši; mrak je padao sve gušći, a mi odmičemo sve dalje. Ona je očajno gledala na sve strane i kad bi joj sinula nada vidjevši, gdje se ladja primiče kraju, pružila bi ruke za granama vrbâ, kojih sam se ja jedva kolcem mogao dotaknuti. U tom naprezanju, da se dokopamo kraja, bio sam već sasvim malaksao, i kolac mi nenadano ispade iz ruku. Bili smo sad bez svake obrane; voda nas je nosila po miloj volji. Već nijesam mogao gledati oko sebe; pred očima mi je jako bliještilo. Ja se stisnem uz Jelicu i zatvorim oči... Po drhtajima njezina tijela znao sam, da se ne primičemo kraju, pa nijesam više ni dizao glave s njezinih grudi. A njoj su od tuge i straha suze provirale na oči, i ni jednom riječju da me je htjela obijediti. O dobro, nevino dijete!

Tako smo stajali zagrljeni, očekujući, da nas rijeka sama gdjegod izbaci na žalo. Ni ona nije mogla više gledati unaokolo, prislonila je glavu na moje rame i ljubila me i plakala, držćući u cijelom životu...

Uto mi lišće zašušti po ledjima. Ja uspravim glavu; dvije debele grane ošinu me po obrazu, no ipak se čvrsto

uhvatim rukama za vrbu. Jelica je medjutim već bila na žalu i potezala uže.

— Nije ti ništa, skoči brzo! — ponavljala je ona.

Izadjem, tražeći prstima po obrazu, gdje me je ošinula grana. Jelica medjutim sveže ladju za deblo vrbe, i mi se stadosmo vraćati malim puteljkom uz obalu. Bio sam sad veseo, što smo se sretno dokopali kraja; brzo sam zaboravio strah i ozledu po obrazu, poskakivao sam od radosti, trkao u vas mah i silio Jelicu, da trči sa mnom. No ona je još uvijek bila pod dojmom pretrpljena straha; šutjela je i neprestano gledala na sve strane, kao da je nešto slutila.

Odjednom me ona potegne za ruku i naglo se baci u travu.

— Nikša, netko ide! — šapne prestrašeno.

Odmah skočim u travu, šćućuriv se do nje. Malo iza toga slušali smo pljuštanje ladje po vodi. Povirim kroz travu: u onoj istoj ladji stajao je Grga Vukadin. Široko raskoračio noge, gledao je prema mjestu, gdje smo bili sakriveni i ljutito upirao kolcem. Ni dah se nije čuo iz naših prsiju; Grge su se sva djeca bojala kao vraga. I odrasli su se njega bojali, jer je bio vrlo naprasite ćudi. Imao je tada nešto manje od četrdeset godina; bio je srednjeg stasa, jedar, ali okretan i brz kao munja, pravilna no uvijek crvena lica.

Ovaj dogadjaj na rijeci duboko se usjekao u moju pamet. Nijesam mogao da ga ne spomenem odmah na početku ove pripovijesti. U njemu se nekim čudnim slučajem susreću sva lica, o kojima ću kasnije potanje govoriti.

Kad je nestalo Grge uz rijeku, digosmo se plaho iz trave i podjosmo k varoši. Već se bilo sasvim smrklo, i pun je mjesec lebdio nad zemljom. Išli smo livadom, držeći

se za ruke. Jelica je postojano šutjela; ona je bila još uvijek silno ustravljena, ništa je nije moglo razveseliti. A ja nijesam mogao podnijeti toga njezina muka i bio bih ne znam što učinio, da je htjela biti vesela. Znao sam, da sam ja kriv njezinoj zabrinutosti, i nije mi se dalo mirovati; sad bih zaostao iza Jelice, pa bih je stigao i zagrlio; sad bih potrčao ispred nje, pa bih se vratio i vatreno grlio njezinu lijepu glavu.

II.

Ali brzo uminuše sretni dani. Nakon malo mjeseci poginuše, kako sam već spomenuo, pri gradnji jednog prorova, moj i Jelkin otac. Majka me tad otpravi svom bratu u S..., da se učim trgovini. Prodje koja godina, i ja se sasvim priviknem uz ujca. Bio sam zaboravio i Jelicu i naše djetinje igre i nijesam više mislio na povratak.

Tek nakon deset godina vratim se u svoje rodno mjesto, gdje sam odlučio odsada po sebi trgovati. Malo dana iza moga povratka pripovjedi mi majka, da će se Jelica do brza zaručiti i da ćemo po svoj prilici oboje biti pozvani na zaruke.

Zaista nakon osam dana stigne nam poruka. No kako je moja majka toga dana pobolijevala, otpravim se ja sam k Jelkinoj kući.

Kuća je bila sagradjena na dva poda. S jednog boka stajalo joj dvorište, a sa prednje strane maleni vrt, koji je uvijek bio u sjeni dvaju golemih brijesta. Na prvi pod ulazilo se izvana po stubama od bijelog kamena. Kad sam ja došao, Jelica se baš spremala da uzadje gore k gostima, koji su došli na zaruke. Bila je odjevena u bijelo i u licu je izgledala nešto blijeda. Pod dugim tankim obrvama sjale se tamno-sure oči, neobične oči, kakve nikad ni u koga nijesam vidio; usne njezine pričinjale se kao vrela

krv. Sve je to bilo u divnom skladu sa stasom ponosnim i vitkim, kojemu sam se opet najviše čudio... Hoteći se uputiti uza stube, ona me zapita, da li mi se čini što u neredu.

— U neredu?...

— Kako je smeten! — klikne ona zadovoljnim smiješkom, prodrma me lako za rame i otrči gore.

Ja sam Jelicu još djetetom silno volio, ali sad sa tim strojnim punim stasom, sa tom lijepom, ognjevitom glavom stoputa je ljepša, zanimljivija.

Snebivajući se ostanem neko vrijeme na mjestu, a zatim se polako zaputim gore. Kad je Jelica uzašla, bila je povrh mene na podu odjednom nastala potpuna tišina, samo se čulo, gdje netko nešto muca. Ja uzadjem na prste i ostanem kod otvorenih vrata. Vidio sam, gdje je prstenuju...

Marko Vrbina, Jelkin zaručnik, bio je stasom nizak, širok, ponešto zdepast; debeo, po licu razvučenih crta, plave kose i brkova; hod mu je čvrst, junačan. A drugo: imućan je, za rana mu umriješe roditelji, i sam živi u prostranoj kući. Mana mu je kod hoda, valjda iz vojništva ostala, da lijevom rukom previše vesla, a desnu zadjene za prsluk; inače je on potpun čovjek.

Svi su gosti zasjeli za stol i obraćali se jedan drugomu kojekakvim zapitkivanjem. No iz početka nije bilo baš osobito živahno. Katkad bi svi gosti kao po dogovoru zamukli. Najviše sam se čudio, kako se Jelica zamišljeno drži. Ni jedne riječi nije progovorila sa zaručnikom. On se je katkad obraćao k njoj, rekao nešto, a zatim se opet ustegao natrag. Ona samo kimne glavom ili se nasmjehne.

Na zarukama je bio i Grga Vukadin. Njegova je kuća bila desetak koraka udaljena od Jelkine, a dvorište su imali zajedničko. On je gotovo svaki dan zalazio k njima

i ovom se zgodom osobito brinuo, da sve podje u redu. Kroz ovo vrijeme nije se ništa promijenio, samo što mu se je po koja sjedina zamiješala medju vlasi. Dvije djevojke u bijelim pregačama, koje su dvorile pri stolu, previjale se od smijeha iza njegovih ledja.

— Čemu se uvijek smijete? — zapita ih Grga.

— Vidite, — odvrati djevojka, — palo mi na um, kako ste danas uranili na zaruke!

— A o vašima, zar još i ne mislite? — upita druga.

— Kako? Nijesmo li ja i ti već ugovorili! — našali se Grga.

— Ooo... Gdje su vam zubi! — nasmije se djevojka i otrči.

— Izgubio ih ljubeći! — prihvati druga i pobježe za prvom.

Grga je bio neženja, jedan od onih, s kojima se djevojke najradije šale i bez kojih, čini se, čitava bi varoš izgubila svoju osebinu, svoj značaj. Još kao dijete čuo sam o njemu pripovijedati čudne stvari. Govorilo se, da je pred više godina doveo u svoju kuću neku mladu, vrlo lijepu ženu, koja se je kasnije radi njega utopila u rijeci. Znalo se, da često uhodi za djevojkama u polju, i tim su ga najradije u svakoj prigodi zadirkivali. Ali što se njegovih zubi tiče, imao ih je on, osim jednoga prednjega, gotovo sve zdrave i cjelovite.

— Hm, htjelo bi se, da vidiš! — smijao se Grga, gledajući za djevojkama.

Ipak nije on bio danas dobre volje. Katkad bi bubnjao prstima po stolu, gledao zamišljeno dugo vremena u pod ili promatrao talasanje svijetla na Jelkinoj kosi.

— Grga dube! — kimne glavom djevojka, noseći tanjure.

Razgovor se medjutim pomalo sve življe raspredao;

gosti se počeli svaki čas kucati čašama. Markov rodjak, čovjek strahovito velikih brkova, koji je sjedio do Jelice, pripovijedao je gromkim glasom nekakav svoj doživljaj sa ciganima. On je znao, kako se prave ciganski šatori i druge stvari, koje, kako on sam reče — zadivljuju. I sam Marko pripovijedao je glasno neku zgodicu iz vojništva. Samo Grga, od koga se bilo najviše nadati, šuti. Jelica smota ubrusac i baci ga na nj.

— Ja se srdim na te! — reče ona.

— Zašto?

— Jer si mučaljiv.

On joj hiti ubrusac natrag:

— I ja se srdim na te!

— Zašto?

— Jer mi nigdje ne daš mira!

Ova igra svršava se obično zalozima. Tko odmah ne odgovori na upit ili u govoru zatepa, daje zalog. Dvije djevojke, koje su dosad dvorile, pridružile se k stolu. Bilo je sad mnogo življe. Ubrusac je letio s jednoga kraja na drugi uz veliki smijeh i buku, dok nijesu svi, jedan po jedan, izgubili i predali svoj zalog. Markov rodjak morao je za kazan ispiti na dušak punu čašu vina, Grga je morao nazdraviti zaručnicima, a ja otrčati kući po harmoniku.

Istom kad sam se vratio s harmonikom, veselje se zapravo razmahalo. Kucanju i nazdravljanju nije bilo kraja ni konca. Markov rodjak bio je kao izvan sebe. — (Ako sad ne piješ, kad ćeš? Udaje se cura, ženi se momak, he he...) — Ja i Jelica zapjevasmo skupa. U nje bio je divan glas, nježan i sladak. Dok su svi bučno odobravali naše pjevanje, zapita me ona iznenada:

— Sjećaš li se one zgode u ladji?

— Uvijek mi je na pameti! — odvratim.

Ona me postrance pogleda.

Te je večeri Jelica češće sa mnom razgovarala. Njezine oči, široko raskrite i svijetle kao dan, gorjele su tako blizu pred mojima; one su me opojile i pronikle svega, odmičući sve ostale predmete i likove...

Marko i Grga žestoko se nešto medju sobom popravdali. Jelica se naglo odvrne k njima i šaljivo primijeti Grgi, da joj ne zadirkuje u zaručnika.

— Svaki bodač vol nadje parotinu! — reče Marko.

— Ne plaši se vuka s ovčijom kožom! — odvrati Grga.

Iznenadio me taj neočekivani spor medju Markom i Grgom, i zapitam ispod glasa Jelicu, oko čega se oni prepiru; no na svoje veliko iznenadjenje opazih, da ni ona sama ne zna. Tako je bila rastresena. Kasnije, mnogo kasnije, doznao sam, zašto se tada Grga ljutio na Marka. Grga je naime već bio opazio, da, on je prvi opazio moj prvi zaljubljeni pogled...

Veselje je potrajalo kasno u noć. Kad smo se rastali, mjesec je zapadao za goru. Bilo je oko dva sata poslije ponoći. Pučina je nebeska titrala, drhtala sva osuta zvjezdama; svježe odisanje njezino ugadjalo mi. Cijelu tu noć lutao sam poljem. Kudgod sam išao, kamogod se obazreo, slatke se uspomene posvuda dizale i budile. Neki sam tajni nemir ćutio u srcu. Podjem mimo vrbe uz rijeku; Grgina ladja leži malo povučena na žalo. Ja se spustim do nje, sjednem u nju i zagledam se u vodu. Mislio sam na sve potankosti onog dogadjaja pred deset godina, i neka me strašna slutnja morila... Jedna se ptica javi s vrbe kratkim ćurlikom; domala oglasi se druga, zatim treća. Dozivanje postajalo napokon sve češće, povećavajući se s grane na granu, sa stabla na stablo. Na istoku zaokruži ružičast polukrug goru, po koja zraka sine i odrazi se u vodi; priroda sva oživljuje, ječi žuborom vode,

klikom ptica, titranjem zraka... Nemir u grudima, nemir u prirodi, nemir posvuda!

III.

Oko devet sati u jutro vrnem se na vrata Jelkine kuće. Pokucam nekoliko puta, ali nema odgovora. Vrata su bila širom otvorena, i ja podjem naprijed. Došavši na pod, začujem pretrgane zvukove moje harmonike, kao da je netko nevješt rasteže. Sagnem se i provirim kroz ključanicu: sad opazim Jelicu, gdje sjedi i s naporom rasteže harmoniku na koljenima. Valjda je ovaj čas ustala; duga joj kosa padala po ramenima i grudima, i njezino se lice činilo maleno kao u djeteta. Kad se je prignula, dvije bijele grudi sinule joj pod košuljom... Ja odskočim i podjem nazad. Došavši do vrata, predomislim se, pa glasno hodeći kao prkoseći uzadjem sve do kuhinje. Na vratima sretnem se s Jelkinom majkom. Pognutih pleća i povezane glave izidje preda me, noseći u rukama nekoliko tanjura.

— Dobro jutro! Ja dolje lupam na vratima, pa kao da je sve pomrlo!

— Otkad si ti stao lupati u vrata! — odvrati ona šaljivo. — Prije si svaki čas dolazio; nije trebalo ni javiti se, a sad najprije pokucaj, pozvoni, pa onda... eh, momak!

— Zar nijesmo prije ja i Jelica uvijek potezali ono zvonce, što je bilo na vratima...

— Znam, znam! — prihvati ona. — Ja onda brzo preobuci suknju: „Evo, netko došao" mislim i sadji dolje, a oni dvoje cvrkuću negdje iz kuta kao miši. — Pa udji unutra, Nikša, sjedni! Zaboravio si sinoć harmoniku?

— Jesam.

Uto zašušti iza mene ženska odjeća. Ovaj nenadni šum trgne me, i kao da mi je neki slatki dah dunuo po zažarenom licu.

— Baš mi je milo, što si došao! — progovori Jelica s vrata. — Majko, ako ti Nikša ne treba, neka dodje sa mnom dolje. Hodi, Nikša, k meni!

Ona sadje dolje, a ja za njom.

Prema vratima Jelkine sobe bila je sučelice soba njezine majke. Jelica otvori vrata ove sobe i mahne mi glavom, da udjem, — no kad joj se činilo, da je sporo slušam, turne me sama unutra i s onim blaženim, djetinjim smiješkom zatvori vrata.

— Evo me odmah! — šapne kroz ključanicu.

Ja ostanem iza zatvorenih vrata. Od čuda nijesam ništa razumijevao. Soba, u koju sam dospio, bila mi je otprije vrlo dobro poznata: ništa se nije u njoj promijenilo, i namještaj je ostao isti. Po srijedi uza zid široka postelja, sa strana dva duga niska kovčega, pokrivena bijelim jastucima, a u jednom vječno zatvorenom prozoru nekoliko malih pušaka. Na zidu visio je handžar u srebrenim koricama i dvije duge puške na kremen. Jelkin otac u velike je ljubio oružje i često se tužio, što za sobom ne ostavlja sina, da mu to oružje čuva. Sjećao sam se, kako smo jednom ja i Jelica sa strahom promatrali taj handžar, kako smo otirali prah sa stakla i gledali kroza nj u one ubojite male puške u prozoru.

Jelica se doskora vrati, noseći u rukama rastegnutu harmoniku.

— Ne mogu da je skupim, — reče smijući se. — Ti se ne ljutiš?

Ja nijesam ništa odgovarao. Od čuda nijesam se još bio pomakao s mjesta iza vrata.

— Zar se srdiš na me? — ponovi ona i bistro mi pogleda u oči.

— Da i mene tako rastegneš, ne bih!

— Dobro! A ti mi sada pokaži, kako se ovo svira, — reče ona, sjednuvši na kovčeg.

Ja kleknem preda nju i počnem je upućivati, kako se zrak pušta, kako se steže i onda opet rasteže. Ona je vriskala od zadovoljstva, kad joj je uspjelo dati u jedanput nekoliko suglasnih zvukova. Ja sam joj zatim opet pokazivao, gdje treba da stoji ovaj prst, gdje onaj.

— Sada stisnuti!

Ona posluša, no izadje nešto nalik na mačji krič.

— Ne mogu ovako pokazivati; sve mi stoji naopako! — reknem ja.

— A ti podji iza mene!

Ja podjem iza nje, povučem ruke ispod njezinih i stanem je poučavati, služeći se njezinim prstima. Ona je bila silno ushićena; često se glavom okretala prema meni, nenadno, na mahove, kao dijete u naručju. Mene je drhtež podilazio cijelim tijelom, sva je moja svijest iščezavala, gubila se zajedno s onim zvucima, što su titrajući odmicali i nestajali u prostoru. Topla svježina njezina tijela opajala me do nesvijesti... Njezina glava pognula se naprijed, usne se uzvinule, mekani pogled padao poniknut, i meni se činilo, da se i ona u snu ljulja...

— Ah! — krikne nenadno i skoči na noge. Dah iz mojih usta valjda ju je previše dražio.

— Što ti je? — upitam.

Ona ne odgovori, nego mi u čudu pogleda u oči.

— Ostavi meni samoj! — progovori zatim. — Pokušat ću sama, ili ne, evo tebi; zapjevaj, molim te, zapjevaj onu sinoćnju pjesmu!

Bez oklijevanja uzmem najprije udarati, a zatim u pô glasa pjevati poznato kolo:

„Moja će te majka ljubiti,
Poljupcima ja te buditi..."

Ona je stajala preda mnom, ali ne, lebdila je, pršila je kao prividjenje, kao zračna obmama. Kroz lišće starog brijesta vidjelo se iz sobe modro nebo, prožeto plavim sunčanim zrakama. Majka njezina časkom proturi glavu kroz vrata, nasmjehne se i zatim odmah zatvori. Ali Jelica je nije opazila; ona je očito bila ushićena pjesmom. Neopisivo lijepa bila je u tom času. Ja sam visio o svakom njezinu kretu, naslonjen o zid zibao se sanjivo kao na valu... Duge njezine plave pletenice najviše su mi u taj čas padale u oči; one kao da su u sebi krile svu tajnu dražest, sve neopisivo milinje, kojim me Jelica zanosila. Meni se činilo, da u toj ženskoj kosi, kojom je bilo zasjenjeno cijelo njezino lice, vidim jedinu razliku medju sadašnjom Jelicom i onom, kad je dijete bila... I kad je ona zatim opet do mene sjela, ja nijesam mogao odoljeti želji i zapaljenim usnicama skliznem po njezinoj kosi. Ona me u čudu pogleda u oči, prošapta: — Ta ja sam zaručena! — I njezino lice poprimi opet prvašnji, no sad već nešto zabrinuti izražaj.

— Dodji sa mnom! — reče naglo, povukavši me za ruku. — Pokazat ću ti moju „bijelku"!

IV.

Sadjemo u dvorište. Bilo je usko, no dosta dugo. Na kraju dvorišta stajala je kuća Grge Vukadina. Već sam spomenuo, da su Jelkin otac i Grga imali ovo dvorište u zajednici. Kako je naša varoš dobrim dijelom sagradjena na brijegu, a ove se dvije kuće nalazile pri samom vrhu brijega, pružao se iz dvorišta lijep vidik na varoš i okolicu. Nagnuti krovovi kuća, koje su većinom bile pokrivene pločama, bliještili se na jarkom suncu. Medju njima dizao se novi crkveni zvonik. Dolje u ravnici vidjela se rijeka izmedju dva reda vrba, a tamo se preko rijeke isparivale

njive... „Bijelka" zvalo se Grgino ždrijebe, koje je Jelica silno zavoljela. Ta životinja, sa pametnim smedjim očima, šetala je po dvoru danju i noću. Medju Jelkinim rukama zatvarala je oči i prevrtala glavu sad lijevo sad desno, a Jelica nije nikad propustila dana, da je ne podraga i da se s njom ne poigra preko dvora.

Čim „bijelka" opazi Jelicu, poleti prema njoj, ržući piskutljivo, strižući ušima i podrhtavajući u svakoj žilici. Ona je ogrli živo i s osjećajem, a zatim se počnu naganjati preko dvorišta. Trčeći usporedo s „bijelkom", Jelica se dočikala na vrata Grgine kuće, koja su odjekivala velikim štropotom.

— Ako je on unutra! — prasne Jelica u smijeh, pokazujući na zelena vrata Grgine kuće.

— Rekao bi, da cijela kuća ječi, kad udariš! — stanem se i ja smijati.

— Sjećaš li se, kako smo ga se prije bojali? — pitala me Jelica.

— Sjećam se, zločest je bio!

Palo mi na pamet, kako me je Grga jednom izvukao iz kola i ostavio nasred puta. Ja i Jelica bili smo se sakrili u sijeno na njegovim kolima, i kad je došao Grga, potajali se. On je hinio, da ne zna za nas, upregao konje i izveo nas daleko izvan varoši. Tad je mene silom izvukao iz kola i ostavio me na cesti, a Jelicu je odvezao natrag u varoš. Ja sam dobar dio puta kričeći trkao za kolima i čuo sam Jelicu, gdje plače. Spomenuo sam sad Jelici ovaj dogadjaj i pitao je, zašto je onda plakala.

Ona ne odgovori, nego prione dragati „bijelku", hineći, da nije opazila Grgu, koji je medjutim srdito otvorio vrata i koračio na prag.

— Zašto si onda plakala? — ponovim ja ispod glasa.

— Bože moj, bilo mi te žao; sama te je ostavio! — reče ona.

Uto Grga dodje k nama. Gledao je mrko preda se.

— Ooo!... Došao i ti? — u čudu upita Jelica. — Pa kako to? Tako rano!

— Probudilo me tvoje lupanje.

— Moje?

— Da, tvoje.

— Možebit! Ne mogu se, vidiš, ustaviti, kad trčim!

— Pa zato treba razbiti moja vrata?

— Svakako bolje, nego glavu!

— Hm!... — slegne Grga ramenima i sjedne do mene na kamenu klupu. Jelica se uze i nadalje zabavljati s „bijelkom" po dvorištu. Grga je dimio iz svoje lule i žmirio iz potaje na nju.

— Lijepa cura! — reče on meni.

— Lijepa.

— Eh, da nije zaručena!

Ja ne odgovorim.

Jelica je stajala malo podalje. Slegnuta pod samim vratom ždrebice, namještala joj crvenu vrpcu oko vrata. Valoviti bokovi savili se skladno pod tankim strukom, rukavi joj spali preko lakata, i bijela put odsijevaše na suncu kao ugladjeni mramor.

— Eh, što onako ne lupa u tvoja vrata! — progovori opet Grga, žmireći na me kroz dim svoje lule.

— Pozlatio bi ih, da hoće! — odvratim ja njemu.

— A ja se srdim; mogao si malo prije vidjeti, da se srdim.

— Nije vrijeme više...

— Star sam ja, htio si reći; star... a?...

— Pa što zato? Stariji, pametniji...

Grga podgrize donju usnicu. Njega je taj razgovor

očito ljutio. „Rekao bi, da su godine", običavao je govoriti, „kakva poruga za čovjeka! Tko je znao do višeg broja dotjerati, pametniji je naravski, a zašto da nije bolji? Zar nijesam ja bolji od onih, koji još ne znaju, kako se zapravo zrak kroz pluća propušta?"

— Jelice, dodji amo! — zovne Grga, a ja sam po načinu, kako je to kazao, odmah shvatio, da me nečim hoće da podraži.

— Što ćeš? — zapita ona.

— Dodji! Dovedi mi „bijelku"!

Jelkinim licem preleti nezadovoljan, prkosan posmijeh. Ona ponovo zagrli bijelkinu glavu, ne obaziruć se na Grgu.

— „Bijelko"! — zovne sad Grga zapovjednim glasom ždrebicu k sebi.

Ali Jelica je uze sustavljati. Bila je zavidna, da „bijelka" ikoga drugoga sluša osim nju. Siromašna životinja stajala je neko vrijeme neodlučna, a onda kao da je poimala, tko joj je pravi gospodar, podje bojažljivo k Grgi.

Jelica potrči za njom i stade se otimati s Grgom, no on je onako sjedeći obuhvati oko pasa i stisne uza se.

— Sad ste obje moje! — govorio je on. — „Bijelka" je poslušnija, a ti nijesi, ne nijesi, a?... — stisne on jače Jelicu. Ona se uvijala i smijala, pružajući ruke, da preko Grge dosegne ždrebicu.

— Kakav si ti čovjek! Čekaj, pusti me, da odahnem! — ljutila se ona.

— Pa onda ćeš pobjeći i zvati „bijelku" k sebi, je li? — govorio je Grga, stiskajući je bolje uza se. — Ne ćeš, ne ćeš!

— Zar ne vidiš, da ćeš me prekinuti, čovječe! — srdila se Jelica.

— A?... Tebe? Ne boj se!...

Sjećam se posve dobro, kako je Grga kazao ove riječi. Činilo se u taj čas, da će mu iz nabreknutih žila na licu šiknuti krv. Jelica je neprestano pružala ruke prema ždrebici i napokon joj uspjelo dohvatiti je. Grga je sad uzalud nastojao, da ih rastavi. Jelica se tako čvrsto držala „bijelke", da ih nije bilo moguće odijeliti. Marko, Jelkin zaručnik, dolazeći u dvorište, stade se u sav glas smijati:

— Ne daj, Grga, da se potuku; tvoje su! — vikne on.

— Jedna je moja, a druga tvoja! — mrko odgovori Grga.

V.

Teškim srcem oprostim se toga dana s Jelkinim dvorištem. Društvo, u kojem sam je ostavio, mrzio sam iz dna duše. Ne, nije mene morio ljubomor, nego strah od gadnih ovih ljudi; zgnjusila mi se njihova blizina, njihova prostota spram bića tako nevina i čista... Ona me sprovede do vrata. Opraštajući se, ja upotrebim zgodu, da je upitam, hoću li je ikad više vidjeti. Ona se samo lako nasmijala i odvrnula. Bila je još potpuno dijete!

Došao sam kući vas izgubljen i potišten. Mrtva tuga slegla mi se na srce i davila me. Gorčina, srditost, nedokučiva samom meni, stezala mi grudi. Umoran bacim se na postelju i htjedoh zaspati; no doskora opet sam šetao po sobi i razmišljao o njoj...

Od toga časa počinje za me ono grozničavo doba prve ljubavi. Najprotivnije misli, tlapnje, sumnje, radosti i patnje križale se u mojoj glavi. Prědao sam pred svakim ćuhom i živio u neprestanoj razdražici. Najviše me morilo, što nijesam znao, kad ću se opet s Jelicom sastati, a ja sam pogibao od želje za njom.

Tako je prolazio dan za danom; jedan teži od drugoga. Ja sam se bio sasvim promijenio; postao sam mučaljiv,

nemiran i jako razdražljiv. Osobito pred večer, kad se smrkava dan, padao bi mrak i na moju dušu. Klonio sam se svega; izbjegavao zabave, društvo, uopće ništa me nije moglo rastaviti od mojih misli.

Jedne noći nijesam mogao, štono riječ, oka stisnuti. Na polju je jako grmjelo, a meni se činilo, da je sad najzgodnije izaći. Obučem se, otvorim vrata i lagano se išuljam iz kuće. Noć je bila sasvim mračna; uglovi kuća jedva se razabirali, vjetar je katkad na mahove podizao silnu prašinu. Nijesam ni opazio, kako sam se brzo našao pred Jelkinom kućom. Zapanjeno gledao sam u tamne zidove, mokre od kiše; srce kao da mi je za čas prestalo kucati.

Popnem se na zid i udjem u vrt. Nekoliko časaka ostao sam na mjestu; trebalo mi se odmoriti. Podjem zatim na prstima pod brijest, legnem na tratinu i podbočim rukama glavu. Dugo sam ležao tako, očekivao i prisluškivao... Jedan prozor bio je osvijetljen; svjetlost iz njega padala je po cvijeću nedaleko od mene. Najedanput sjena neka preleti preko stakala; iza nje opet druga. Svijetlo se u sobi pomakne, smrači i sasvim iščezne...

Uto se rastvore vrata na kući: izadje prvi Marko. Poslije njega pojavi se na pragu Grga Vukadin, a iza njegovih ledja Jelica sa svijećom u ruci. Na vratima Grga se okrene i posegne rukom prema Jelici, na što ona uzmakne natrag... On se zatim požuri niza stube, gdje ga je čekao Marko.

Meni se pred očima maglilo. „Što je to sa mnom?" pomislim. Za čas nijesam razabrao ništa. Kad su vrata zveknula, i sve naokolo utihnulo, pridignem se u mraku. — Je li tlapnja? — progovorim glasno. Ostanem kao okamenjen; moj glas tako je čudno jeknuo kroz noć; on mi je bio nepoznat...

Legnem opet na tratinu pod brijestom; meni se sve činilo, da nekoga čekam. No prozor, u koji sam očima piljio, zjao je u noć mračan i nepomičan. Oblaci gužvali se nada mnom, spuštali se niže i katkad škropili. Dozivao sam Jelicu s početka na pô glasa, zatim sve jače i jače; bio bih dao sve na svijetu, samo da je na čas vidim. Ali moj glas ostade pust; nije bilo nikoga, da mi se odazove...

Iznemogao i mokar vratim se kući. Legnem, a da i ne raspremim postelje, i zaspim u vrućici.

VI.

Kad sam se probudio, osjetim jaku bol u glavi. Jedva sam mogao vjerovati, što se noćas sa mnom dogadjalo. Jelica sa svijećom na vratima, i Grga Vukadin pruženom prema njoj rukom; ta slika iznicala je po sto puta pred očima mojim. „Kako ćeš to složiti u glavi?" Stanem se uvjeravati, da je sve bilo nehotično i da je bez svake važnosti; vremeniti ljudi obično se tako šale s mladim djevojkama. Ali Marko, on je taj pravi; njega treba ukloniti! Neka žurba, nemir, pruži se svim mojim udima; naglo se obučem i istrčim napolje. Sunce je već bilo visoko odskočilo, ni mrve oblaka ne bijaše više na nebu. Zemlja je odisala svježinom toplom i slatkom, pozlaćena suncem i ukrašena kapljama pale kiše.

Dugo sam hodao poljem, išao sad lijevo sad desno bez ikakva cilja. Katkad sam nabasao i na ženske glave; mnoge od njih bile su lijepe, no nijedna nije imala oko tako umno, tako pronicavo kao Jelica. A što je najviše, kod Jelice mene je zanosila ona nevina prostodušnost, izražaj vedar i slobodan: ja sam ljubio njezinu dušu. Pa sada najedanput vidjeti je s drugim, vidjeti je napastovanu, podnijeti takav udarac, zaboraviti sve, što je bilo, ne brinuti se za to, što će biti, činilo mi se strašnim i nemogućim. Išao sam naglo i katkad glasno razgovarao sâm sa sobom. Odjednom opazim, da puta više nema. Ja se ogledam: bio sam pri samom vrhu brda, sunce je već bilo prešlo polovinu neba. Spustim se opet niza stranu; ne pazeći na stazu, kojom sam došao, presiječem ravno prema cesti.

Nedaleko od varoši na samom raskrižju opazim, na neopisivu svoju radost, Jelicu i njezinu majku, gdje idu prema meni. Nijesam dospio ni promisliti, što da im rečem, kad su one već bile blizu mene.

— Kamo? Kamo?... — zagradile one preda mnom put.

— Evo hodam, a ni sam ne znam, kud idem! — odvratim snuždeno.

— Pa sam? — začudi se Jelica.

— Bit će i koja briga uza me! — odvratim.

— Otkle tebi brige? — nasmjehne se ona.

Ja ne odgovorim, samo je zamišljeno pogledam.

— A kamo ste se vi dvije zaputile? — upitam.

One se u čudu pogledale. Činilo im se nevjerojatnim, što ja ne znam, da je toga dana u bližnjem selu, u Vrpolju, sajam. Tamo se u taj dan zgrne mnogi narod iz varoši i okolice. I one su se dvije tamo zaputile. Jelkina majka reče mi, da sad idu najprije dolje do potoka, odakle će ladjom u Vrpolje; dolje da čekaju na njih Marko i Grga.

— Čemu taj Grga uvijek... — progovorim kao za sebe.

— Besposlen!... A dà, u varoši govore, da će me zaprositi! — udari stara u smijeh.

Sve su moje sumnje, sve bojazni otpršile najedanput od mene. Ona je bila tu, preda mnom, i gledala na mene, a ja sam mislio, da najvedriji dan ne može biti svjetliji od njezinih očiju, niti ikakvo sunce ljepše od nje.

— Možda će biti i za me mjesta u ladji? — upitam ja.

— Bit će za stalno mjesta! — uvjeravala me Jelica.

Uputismo se sve troje prema potoku. Išli smo brzim korakom, zaboravivši sasvim staru majku, koja je u sredini izmedju nas teško dahtala.

— Kakva mi je ovo šetnja! Ne trčite, djeco, ne mogu ja! — govorila je ona, zadihavajući se.

Mi prikratimo korake.

— Lijepoga li susreta! — reknem ja kao za sebe. — Ima li još mnogo do potoka?

— Nema! — nagne se Jelica s druge strane, virujući svoje oči preko majčina ramena.

Na potoku zatečemo Grgu i Marka, spravne na veslima. One im pripovjede, kako su me susrele na putu. Ja zamolim Grgu, da li ga smijem zamijeniti na veslu, na što on pristane, i mi se otisnemo od kraja.

Ladja se tiho pomicala, kidajući lopoče, koji su po površini vode širili svoje lišće i bijele cvjetove. Bila je to ona ista ladja, s kojom smo se ja i Jelica pred deset godina sami pustili niz rijeku. Odozgor nad nama spuštale se vitke grane vrba. Jelica ih je, stojeći sprijeda, hvatala rukama i svaki čas nas na njih upozoravala. Dva vrapca bježali su ispred nas, skakućući od grma do grma.

— Ti si danas, Nikša, vrlo blijed u licu; što ti je? — pitao me Grga nekom hinjenom zabrinutošću.

— Možda sam bolestan; slabo sam spavao noćas, — odvratim i pogledam ga ravno u oči. Htio sam mu reći, da znam, kako je noćas iza Markovih ledja posegao rukom prema Jelici, da znam sve, da sam sve vidio; no Grga je moj pogled dočekao tako mirno, tako ravnodušno, da me je to odjednom sasvim smelo.

Na svu sreću Marko je medjutim počeo pripovijedati o nekoj svojoj čudnoj bolesti, koja ga je snašla, dok je bio dijete.

— Ja se sad opet smijem, kad pomislim, kako se to desilo, — govorio je on, prekidajući se. — Bit će mi bilo osam ili deset godina. Svi su stajali oko moje postelje i suze ronili i svijeću zapalili; sve, sve, a kad tamo, ja se smijao i čudio se, što oni rade. U sobi je bilo mračno, jer su prozore pritvorili, pa nijesu valjda mogli vidjeti, gdje se ja smijem. — Ne može tako lako čovjek umrijeti!

Svi smo šutjeli; svak je za se nešto mislio. Prvi Marko prekine šutnju:

— Tko puno misli, sporo radi! — reče on, zagrabivši jače veslom.

— Tako je govorio neki moj drug iz mladosti, — hitro opazi Grga.

— Dobro je govorio! — reče Marko.

— Pa je slomio nogu, ne gledajući kud skače.

— Zlo je učinio! — reče Marko.

— A kad bi bio dobro učinio? — zapita Grga.

— Kad ne bi bio ulomio nogu! — reče Marko i sjekne oštro veslom po vodi.

Grga se stade smijati.

— Ako podjemo dalje, — reče Grga, — čut ćete, kakvih ih on još znade!

— Tako je! — prihvati Marko gromkim glasom.

Iznenadilo me, što se Grga izrugava Marku. Cijelo to poslije podne šalio se s njim, očito nastojeći, da ga omalovaži. Marko je bio zaista nespretan i trom, ali vrlo umiljat, dobroćudan i čestit čovjek. Mladost nije nikad kipjela u njemu. Sjećam se, da je još kao dijete bio vrlo skroman i tih. Dok su druga djeca igrala svakojake vratolomne igre, on je najradije spokojno sjedio po strani. Poznavajući njegovu nespretnost, bio sam uvjeren, da on ne bi bio nikad našao put do Jelice, da mu ga Grga nije pokazao. Grga se je bez sumnje za njega zauzimao kod Jelice, pa

zašto ga sad omalovažuje, zašto mu se izrugava? Zar se je predomislio? Zar što drugo snuje?...

Teško je bilo ući u trag Grginim mislima, no što se mene tiče, bio sam uvjeren, da me ne gleda dobrim okom. Ja mu se nikad nijesam svidjao. Spominjem se, da me nikad nije mogao vidjeti uz Jelicu. Što je dakle on nakanio s Jelicom? Zašto se on tako zanima za nju? Što je on njoj? Zar je i on ljubi?... Zar on...

Ove misli mene su samoga ljutile. Gledajući prosjede vlasi Grgine, bilo mi je, da se glasno nasmijem. Pa ipak i kasnije takove misli često su se vraćale u moju pamet i uzbudjivale me svaki put...

Potok je vijugao oko brežuljka, na kojem je stajala stara vrpoljska crkva. Oko nje i po cijelom brežuljku naokolo vrvio je toga dana silan narod. Na crkvi i po stablima vile se zastave. Narod posjedao za stolove u hladu golemih hrasta; žamor, vika, urnebes napita mnoštva dizao se do neba. Crkvena zvona slavila su bez prekida. Izmedju stolova ležale posvuda na zemlji oglodane kosti; zrak je bio zasićen mirisom pečena mesa. Blizu crkve mesar, pretio čovjek, slagao je u kola čitavu hrpu svježih janjećih koža. Posvuda susrećeš znojna lica, goruće poglede. Cigani se smjestili po strani, udešuju gusle, očekujući, da započne ples.

— Prošle godine — progovori Grga — vodili smo kolo ja i Jelica, a sad je, Marko, na tebi red!

Marko slegne ramenima:

— Kako ću, kad ne znam plesati! — uzdahne on.

— Dobro, ja ću te zamijeniti! — hitro reče Grga. — Je li tako, Jelice?

Jelica baci na me letimičan pogled.

— Nema prigovora! — klikne Grga, opazivši, da se Jelica zabunila. — Mi ćemo otvoriti kolo, a kasnije, bit

će vremena, plesat ćeš i ti, Nikša, s njom! — reče on, okrenut prema meni.

— Zar ćeš i ti plesati? — pitala me Jelica nekom nestrpljivom znaličnosti.

— Hoću.

— Hoćeš li sa mnom?

— Hoću, hoću!

Sve je oko nas radosno sjalo. Prekrasan ljetni dan izvabio je napolje gotovo svu mladost naše varoši; susreo sam mnoge znance, razgovarao s njima i od svega toga silno mi je šumilo u glavi. U kolo se doskora uhvatile mnoge lijepe djevojke, no nijedna se nije mogla takmiti s Jelicom. Pa kad su cigani započeli svirati, a Grga se s Jelicom postavio na čelo kola, svi stadoše pljeskati rukama u znak odobravanja.

Toga je dana Jelica bila sa mnom vrlo prijazna. Kad sam kasnije u sveopćem metežu plesao s njom i razmatrao njezino lice, učini mi se ono sasvim promijenjeno: neki izazovan, gotovo drzovit posmijeh titrao je na njem. Ja nijesam propustio prigodu; govorio sam joj o sebi, govorio sam o njoj, naglašivao svoj nemir, svoju bojazan, prekidao se i zaplitao... Ona je plesala divno i sa zanosom, a u meni je, gledajući nju, srce drhtalo od milinja, čeznuo sam za njom gorućom ljubavi, koja me je prožimala svega.

VII.

I opet je prolazio dan za danom. Jelicu sam rijetko vidjevao, i svaki put činila mi se čudnijom i nerazumljivijom. Jednom je sretnen na ulici. U licu je bila malo smršavila i blijeda. Kad me opazi, usprene nenadano i htjede okrenuti natrag. Ja pohitim k njoj.

— Kamo se žuriš, Jelice? — upitam.

— Odmah ću se vratiti! — odvrati ona. — Čekaj me!

Ostanem na mjestu i gledam za njom. „Što će mi kazati?" pomišljao sam, čudeći se i ne vjerujući, da je ona ovaj čas prošla pokraj mene. Nekoliko kola natovarenih sjenom potezali su volovi iz dna ulice sa strahovitim škripanjem. Ona se izgubi medju te gromade sijena. Nakon malo vremena opazim je, gdje se vraća. Sustavljala je korake, i tek kad mi je došla posve blizu, uputi se naglim hodom. Ja podjem uporedo s njom.

— Davno je, što se nijesmo vidjeli! — progovorim ja prvi.

— Davno je! — ponovi ona. — Mislila sam, da me ne ćeš čekati, pa ipak si me čekao! — govorila je oborenih očiju.

— Kako to o meni misliš, Jelice!

Ona uzvine k meni svoje oči. Bila je jako uzbudjena, i glas joj je podrhtavao:

— Nepravedna sam, je li?

— Čuješ, Jelice! — reknem joj. — Možda ja krivo sudim, možda se varam; no čini mi se, da ti nijesi ništa promišljala, kad si se odlučila za Marka. On nije zao čovjek, ne, nije, ja to znam, ali nije za te; meni se čini, ti njega ne ljubiš...

Ona šuteći pospješi korak.

— Kako bi bilo, — nastavim ja, — kako bi bilo, da mu kažeš...

— Zar se to može? — zapita ona u čudu.

— Zašto se ne bi moglo, može se; ti znaš, da te ja ljubim...

— Ti?... — pitala je ona široko razvodeći oči.

— Da, ja te ljubim, ti znaš... ti dobro znaš...

Pogled njezin ustavio se na meni; nešto je ključalo u njoj, čega ja nijesam razumio. Išla je naglo, da sam je jedva sustizao.

Pred vratima kuće primim je za ruku i ponovim: — Ti znaš, da te ljubim! — Ruka joj je bila ledena kao mraz i drhtala je na mojoj. Suze joj navru na oči; ona naglo skrene iza vrata...

Od toga dana dolazio sam gotovo svake noći pod njezin prozor. No tko bi mogao riječima kazati, što se sve u tim časovima motalo po mojoj glavi. Jedne večeri, netom sam preskočio zid, opazim Marka i Grgu, gdje izlaze. Jelica ih nije svijećom ispratila do vrata. Začudio sam se, gdje se tako rano preko običaja vraćaju. Marko je mrmljao pospano, a Grga, dimeći iz lule, išao za njim.

— Zar ti nijesi opazio na Jelici nikakve promjene? — zapita Grga Marka, kad su došli na dno stuba.

— Kakve promjene? Drijemalo joj se večeras kao meni sada, — odvrati Marko,

— I ti misliš, da se ženskima ikad drijema?

— Dakako!... Ostavi, brate, sanen sam!

— Čuješ; one kad spavaju, misle i snuju.

— Ja, kad spavam, ne mislim ništa!

— Vidiš; Jelica je večeras mislila o Nikši, — govorio je Grga sniženim glasom. — Treba pripaziti na Nikšu; jučer me ona sve nešto o njemu ispitivala...

— Ali što će on! — mahne Marko rukom.

— Što će, što će!... — ljutio se Grga. — Treba pripaziti; vrag ne spava!

— Meni se drijema... — reče Marko, rastajući se od njega.

Taj razgovor izmedju Marka i Grge mene je silno obradovao. Bio sam sad uvjeren, da mi je Jelica sklona, a više od toga nijesam mogao ni željeti. Samo to mi odmah u početku nije išlo u glavu, čemu Grga u cijeloj ovoj igri i zašto se on toliko zauzima za Marka. Znao sam, da ga svagdje, gdje samo može, izvrgava ruglu, da ga drži ro-

djenom ludom. Pa čemu onda voli njemu? Što je on nakanio?... Ja sam se Grge oduvijek bojao; njegove vodene oči ulijevale su mi grozu. To me je valjda najviše ponukalo, da danju i noću obilazim Jelkinu kuću.

Dok sam tako jednom noću sjedio pod starim brijestom u njezinu vrtu, opazim nenadano, da se prozor nada mnom rastvorio. U crnoj otvorini upoznao sam domalo Jelicu. Glava joj je bila povezana. Naslonjena laktovima na okrajak prozora, stajala je nepomična, gledajući ravnim, zamišljenim pogledom...

— Jelice! — progovorim plaho. Glas mi je zamirao u grlu i koljena su mi drhtala, kad sam htio ustati.

— Jelice! Jelice! — zovnem glasnije, dolazeći prema prozoru.

Ona se ogleda, trgne se i preplašena posegne objema rukama, da zatvori prozor. U taj čas me upoznala.

— Nikša! — krikne Jelica, stojeći iza pritvorena prozora.

Ja se ustobim na mjestu, ogrlim rukama deblo brijesta i stisnem se uza nj.

— Zašto si došao amo? — šapne ona sitnim glasom.

— Dužna si mi odgovor, Jelice! Zar se ne spominješ, što sam ti natrag nekoliko dana govorio...

— I ti od onda dolaziš amo svake noći?

— Zabio sam u glavu, da ti sve neka pogibao prijeti. Izadjem iz kuće i hoću da podjem drugamo, a zatim opet pomislim: „vrnut ću se samo na časak", pa se zaboravim...

Jelica je šutjela i sve se više naprijed nagibala; čuo sam, kako naglo diše.

— Budi moja! — šapnem ja kao omamljen.

Ona se sva skupila uz prozor, a meni se pri vedroj zvjezdanoj noći učinilo, da vidim, gdje joj sitna ramena dršću.

— Budi moja! — ponovim glasnije.

Trepetan glasak dopre odozgor do mojih ušiju. Da, ona je pristajala, ja sam dobro razumio, ona je pristajala, ona mi se obećala, i to obećanje, te dvije riječi, kao da ju svu iscrpiše: pognute glave i sažetih ramena sva se stisla uz prozor...

A ja sam pogibao od ljubavi, od smiljenja; ponavljao sam Jelici po stotiput, da je ljubim silno i neizmjerno i da ću je do smrti uvijek ljubiti.

VIII.

Od tada sastajao sam se s Jelicom redovito svake noći. Dan sam sprovodio jedino u misli i očekivanju, da pane mrak. Oj, te noći tamne i zvjezdane, vlažne i blistave, tko da vas zaboravi! Bio sam sretan, da više nijesam mogao ni poželjeti; ja sam se strašio, bojao sam se svoje sreće.

Naši sastanci nijesu bili nikome poznati. Kad su Grga i Marko bili u kući, ja sam znao po izvješenom platnu, a kad bi oni imali otići, Jelica bi izišla na prozor i zatvorila ga uz veliki štropot. Ja sam medjutim, sakriven u vrtu, čekao, da prodju. Nakon toga prozor bi se tiho na polovicu otvorio; ona bi sjela uza nj, a ja se primaknuo bliže, i tako bi nas često u razgovoru zatekla zora.

Jedne noći pripovjedi mi Jelica, da Grga i Marko te večeri nijesu nikako htjeli rano otići.

— Ja sam se pretvarala, da sam bolesna, — reče mi ona. — Grga mi je pipao bilo i nekoliko puta stavljao ruku na čelo, da vidi, kako mi je jaka vrućica. Malo da nijesam prasnula u smijeh! — Kako tome čovjeku ruke dršću!

— Ja toga nijesam opazio... — rečem ja njoj.

— Ali ipak dršću mu ruke! Meni se čini, da je ovo zadnje doba nešto podjetinjio, — govorila je ona. — Stane mi se maziti i pitati me, što mi je i zašto ne ću više da se s „bijelkom" naganjam preko dvorišta. Ja sam mu jutros rekla, da ne marim, što mi vodi Marka i neka se nose obojica!

— Pa što on na to? — upitam.

— Stao me uvjeravati, da nije moguće naći zgodnijega čovjeka, a ja sam se pri tom jako rasplakala.

Njezine su mi riječi grudi razdirale, tim više, što joj odmah nijesam mogao pomoći. O našoj ljubavi njezina majka još nije ni slutila, a s Markove strane morali smo očekivati jaki otpor, jer se u mjestu držalo velikom sramotom, kad djevojka otkaže momku. Trebalo je dakle i naše pripreme, a ja sam bio nestrpljiv. Neprestano me je morila misao, da bih je mogao zauvijek izgubiti, ako se na vrijeme ne pobrinem. Često nijesam mogao ni jesti, ni piti, noć sam sprovodio u njezinu vrtu, i tako mi je zdravlje silno nazadovalo. Na koncu trebalo mi je nekoliko dana ležati u postelji. Kroz to vrijeme nijesam ništa čuo o Jelici. Nepokoj, neizmjerna tjeskoba, bila me je svega obuzela. Mislio sam na Jelicu i po danu i po noći. Dvije bijele ruže, koje mi je ona poklonila, ležale su do moje postelje; one su me uvijek sjećale na nju. Često sam ih uzimao i pritiskao žestoko na svoje usne. Čim sam se malo stao oporavljati, sjedio sam po cijeli dan na prozoru, ne bi li što čuo o njoj ili je vidio proći.

Jednog popodneva, kad sam se već prilično oporavio, opazim na ulici Jelkinu majku. Bila je odjevena u svečano ruho, i vidjelo se odmah, da se je nekomu spremila u pohode. „Sad je zgoda!" pomislim, presvučem se i izidjem napolje. Bila je sparina i svak se je žív krio od gorućeg sunca. Ja sam se silio, da idem laganije; ali za čas se

požurih, jer mi noge same opet stanu odmicati. Vas zaduhan kucnem na Jelkina vrata.

Najprije mi se učini, da se je unutra nešto pomaklo, a onda je nastala potpuna tišina. Najedanput lagani hod dopre mi do ušiju i odjekne u srcu; koraci se sve više približuju, šum ženske odjeće zašušnji pred vratima.

Ona otvori vrata, problijedi i ostade kao prikovana, gledajući me plahim pogledom.

Bio sam očito izvan sebe. Kad sam malo prije dolazio, mislio sam, kako ću joj najprije razložiti, zašto me nije bilo ovo nekoliko dana. Pripovjedit ću joj, kako nijesam mogao odoljeti želji, da dočekam noć; kako mi je bilo strašno dosadno bez nje i kako sam uvijek mislio na nju, a sada eto stojim tu kao ukopan i čudim se sebi i njoj...

Ona podigne k meni svoje prestravljene oči. Tanke crte njezina lica odavahu silno iznenadjenje, tjeskobu beskonačnu; blijeda, prestravljena, gledala me nijemo, kao da me ne poznaje... U predsoblju je bilo tamno, gotovo mračno, kad sam za sobom zatvorio vrata. Ona se sva skupila uza zid. Strah, da nas netko gleda, strah nečega nepojmljiva, ali očita trepćaše u njoj... To lišće napolju šumi kao da šapće zavidno, zlobno, i gdjekoja zraka proviruje unutra kao nečije oči...

— Nikša, mislila sam, da si me zaboravio! — prošapće ona i naglo porumeni.

Ja joj sad potanko ispričam, zašto zadnjih dana nijesam mogao doći, i kad je čula, da sam bio bolestan, opet se sva zažarila u licu. No strah počne pomalo popuštati, kao kad kopni mraz. Ja pristupim bliže k njoj: njezin ljupki stas podaje se i zanosi kao sjena za mojom rukom, glava joj klone na moje rame, a ja prignem goruće usne k njezinu licu i stanem je obasipati cjelovima strastveno i mahnito... Bio je u sobi mrak, no ja sam dobro raza-

birao plemenite crte njezina lica, nepomućene i svježe njezine oči. Mi smo šutjeli, jer riječi nijesu mogle više iskazati naše osjećaje; sretni i blaženi snivasmo u zagrljaju: ni uzdasi se naši ne čuju, ni disanje se ne čuje, samo srce broji takt zaigrane ljubavne pjesme...

IX.

Naši noćni sastanci u vrtu protegli se još cijeli mjesec dana. Kroz to vrijeme bi sam otvorio lijep dućan, i posao mi je išao, da ne može bolje. Jelica je medjutim nastojala, da skloni majku, no iz početka stara nije htjela ni da čuje o tom.

— Uzalud je molim, — govorila mi je Jelica jedne večeri, — ona kaže, da se u njezino doba nije nikad desilo takovo što. Ali ja znam, — reče mi, — Grga nju odgovara, on nju savjetuje u svemu. Danas sam navlaš zato pošla k njemu, i on mi je sam to priznao. Još mi reče, da mu je mnogo milije vidjeti me, gdje suze ronim, nego kad se ludo zamislim.

— Ne znam, zašto je taj čovjek protiv mene...

— Ni ja ga ne razumijem, — govorila je Jelica. — Katkad mi se pričinja dobar, a katkad me strah hvata od njega. Ali nadam se, da će s vremenom i on biti za nas; ja ću ga opet zamoliti, samo ti budi strpljiv!

Tako mi je ona govorila, no meni kao da je već tada srce na zlo slutilo, kad mi je spomenula Grgu. Čemu se on sad opet stavlja izmedju nas? Što je njemu Jelica? Zašto ga ona toliko zanima? Sjetio sam se, kako je u zadnje doba bio neprestano uz Marka, i srdio se na samu pomisao, da će se možda od sada tako mene držati...

Poslije dva dana dočeka me Jelica s važnom novosti:

— Grga je bio danas sa mnom vrlo ljubazan, — reče mi ona. — Izgleda, da je već prešao na našu stranu.

Bilo mi je na umu, da upozorim Jelicu, da je Grga neiskren čovjek, da mu se ne može vjerovati, ali nijesam toga učinio. Pred mogućnosti, da će se tako naglo i nenadano ispuniti sve moje želje, iščezavala je svaka opreznost i malodušnost.

Prodjoše bez ikakve promjene četiri dana. Petoga dana dodjem ja nešto ranije u Jelkin vrt, jer sam se nadao, da će ona toga dana otkazati Marku. U velike se iznenadim, kad opazim zatvorene i prozor i vrata. Ni platno nije bilo izvješeno, po kom bih ja znao, da li su Grga i Marko još u kući. Svijetla takodjor nije bilo ni otkud vidjeti. Ne preostade mi drugo nego pomisliti, da je zajedno s majkom otputovala iz varoši. Čudio sam se opet, kako mi Jelica nije to jučer javila, pa ako nije jučer znala, zašto nije danas poručila.

Sjednem pod brijest, podbočim rukama glavu i stanem gledati u prozor... Bojao sam se išta misliti i nagadjati. Zašto da mislim?

Dohvatim rukom nekoliko cvjetova, složim ih u snopić i svežem onom dugom travom, kojoj ja imena ne znam. Doskora svežem drugi snopić i bacim obadva pred prozor. Zatim se dignem, prodjem dva puta vrtom i htjednem preskočiti zid. Uto mi se učini, da su kapci na prozoru škrinuli. Ja se prikučim tik do prozora i šapnem ispod glasa: Jelice! — Nije bilo nikakva odgovora. „Za stalno su otišle", pomislim. Pogledam još jednom na kuću, na puste zidove i skočim iz vrta.

Tu noć spavao sam loše. Čudne nekakve sanje povlačile mi se glavom. U jutro, čim sam ustao, pohrlim k Jelkinoj kući. Iz daljega opazim odmah, da je njezin prozor zatvoren, što me sad učvrsti u misli, da je nekamo s majkom izašla. No kad sam došao blizu, vidim otvoreno dvorište

i otvorena vrata na kući; Jelkina majka bacala je s vrata pilićima proso . . .

Kao da me je grom ošinuo, trgnem se i pohitim natrag. Nije bilo sumnje, da je i Jelica kod kuće; kamo bi je majka bez sebe puštala. „Moguće, da je bolesna", pomišljao sam. „Ali, kako to najedanput?" mislio sam opet. „Za stalno je bolesna i to jako bolesna". Ova misao učvrsti se u meni; učini mi se, da je njezina majka, kad sam je vidio na vratima, bila veoma tužna, a to naravski nije moglo biti, nego radi nagle Jelkine bolesti.

Sjednem za stol i napišem:

„Jelice moja! Javi mi, da nijesi možda bolesna, da nijesi možda sinoć zaspala, kad sam dolazio, ili te nije bilo kod kuće. Valjda nijesi mogla radi njih? Jesi li mu otkazala? Možda me ostavljaš, Jelice!"

Pismo složim, stavim u džep i istrčim, da potražim dječaka, komu naložim, da mi se bez odgovora ne vraća.

U pritajenoj razdražici očekivao sam odgovor. Napokon mi se učini, da se je mali Ivica (tako se zvao dječak, po komu sam poslao pismo) već mogao povratiti. Moja nestrpljivost i napetost rasla je od sada velikom žestinom; svaki sam čas izlazio na vrata; htio sam da joj pošaljem drugo pismo, htio sam sâm otrčati. Uto opazim Ivicu, gdje dolazi, trčeći u vas mah.

— Što je? Jesi li je vidio?

— Rekla mi je, da kažem, da je pročitala.

— A odgovor?

— Da je pročitala.

— Stani! Dodji sa mnom! — Ja uhvatim Ivicu objema rukama za ramena, podignem ga u vis i ponesem u sobu. Smjestim ga na stolicu i zatražim, da mi sve po redu kaže. Dijete je velikim nepouzdanjem gledalo u mene, i

ja sam se morao obuzdati, da što doznam. Pritajenim mirom zapitam:

— Kaži mi, zlato, pa što si vidio?

— Ona je plakala . . .

— Tko? Jelica je plakala?

— Jest, plakala!

— Bit će, da se ti varaš. Reci mi sve lijepo; ti si najprije došao tamo i ušao si unutra . . .

— Čekao sam dugo pred vratima. U najzadnju došla je stara i rekla mi: „Podji, dijete, gori!" A onda je njoj zavikala: „Ne budi tako čudnovata, pogledaj, što ti piše!"

— Zatim?

— Zatim je Jelica pročitala pismo i plakala je i ljubila pismo i mene je ljubila . . .

— I onda?

— I onda mi je rekla: „Reci, da sam pročitala".

— Više ništa?

— Više ništa.

Do večeri prodje mi taj dan u gluhoj onijemi. No kad se smračilo, i ja se spremao k Jelici, bio sam pun uvjerenja, da ću od nje sve potanko doznati. Noć je bila oblačna i veoma tamna. Tek kad sam došao u vrt, opazio sam, da je prozor i opet zatvoren. Ledeni znoj ospe mi čelo. Sjetim se, da sam jučer bacio tu pred prozor dva snopića cvijeća. Sagnem se i stanem u mraku napipavati, ne bi li ih našao. Ali ih nije bilo; očito je, da ih je ona preko dana opazila i digla . . .

— Jelice! — šapnem, došavši pod prozor.

Nije bilo nikakva odgovora.

— Jelice! Jelice! . . .

Sad opazim, da se prozor ne priljubljuje sasvim uz stijenu; preostajalo je još, u koliko bi proturio prste, da se zatvori. Iza prozora, meni se učini, da je netko uzdahnuo.

— Jelice, otvori! Jelice! Jelice!...

Odozgor ja sam nesumnjivo čuo nečiji prigušeni plač. Imao sam svisnuti od tuge; bio je njezin glas, ja sam ga prepoznao.

— Jelice! Jelice! Jelice!...

Mnogo sam je puta jošte dozivao, plakao i molio, da se oglasi; ali uzalud. Pred zoru dignem se mračan i studen i besvijesno se otpravim kući.

X.

Nagli taj preokret, neprospavane noći, sakriveni uzdisaji iza prozora, sva ta tajnovitost potresli su iz temelja mojim živcima. Preko čitavoga dana padala je jaka kiša, a to me je još jače smućivalo. Omaglica zasjela mi u glavu i blještilo šaralo pred očima; vrtio sam se kao onaj, koga ujedanput sa svih strana dozivaju. Rado bih bio zaplakao, ali suzama ni traga. Tuga, mrtva tuga, posve je ovladala mnome...

Toga dana nijesam nikamo izlazio, niti išta učinio, da doznam, čemu sva ta nenadana promjena, nego na večer podjem po običaju u vrt s tvrdim uvjerenjem, da mi ona sama mora sve reći.

Ja ne mogu podnijeti kiše; kišoviti dani mene se tužno doimlju, u njima slutim na nesreću, na zlo. Te večeri nije doista kišilo, no velike gromade oblaka pokrivale su obzorje, i izgledalo je svaki čas, da će opet padati kiša.

Stajao sam naslonjen o stari brijest pod njezinim prozorom. Vjetar je prigušeno stenjao, udarajući o oštri ugao kuće i njegov šum pričinjao mi se kao od straha izobličen glas ljudski. Prozor nije bio ni danas sasvim zatvoren, ni svijetla nije bilo vidjeti u cijeloj kući. Dozivao sam Jelicu s početka šapćući, a zatim sve glasnije i glasnije. U mom glasu bilo je nešto divlje, grozno, što je samoga mene strašilo i što je u mnogom naličilo zavijanju vjetra...

Najedanput osjetim iza sebe lomotanje grane. Netko je skočio u vrt... Koraci idu prema meni... I opet netko drugi pomoli se na zidu... — Što je? — Tko je?... — viknem.

— Tako li se napastuju tudje djevojke? — govorio je Marko, idući zgrčenih pesnica k meni.

— Da vidimo sad Nikšu! — oglasi se Grga, preskočivši i on preko zida.

Uto me Marko htjede pograbiti za prsa. Ja se odmaknem postrance i onda svom silom poletim na njega; no on je čvrsto stajao na nogama. Medjutim se i Grga primakao. Marko sad opet nasrne; uhvatismo se za ramena...

U taj čas vrata se na kući naglo rastvore; nešto bijelo sune iz njih, i za tren oka Jelica se izmiješa medju nas. Bila je strašno blijeda, usne su joj podrhtavale, a oči se krijesile kao žerava. Grozno, suludo nešto bilo je u izrazu njezina lica...

— Nije vrijedno, lju... di... radi mene; ja ne ću biti... ničija! On... on... — govorila je, pokazujući na Grgu. — On je kriv... domamio me... prekjučer... on... on... ah, da vi znate!... — i brizne u gorki plač.

Ja i Marko pogledasmo smeteno jedan drugoga. Očito je, da obojica nijesmo bili na čistu, je li to san ili zbilja...

No pod dojmom svojih rodjenih riječi ona je kao pokošena na zemlju pala, i guste suze procurile joj na oči. Ja padnem pred njom na koljena, zagrlim je i stanem ljubiti u čelo, u lice, u kosu... Njezina je glava ležala kao mrtva na mojim grudima, i oči ukočeno gledale su u me... Bio sam sad svijestan, da se je nešto strašno dogodilo.

— Jelice! — kriknem, drmajući je.

Marko je stisnutih šaka i sa suzom na očima stajao nad nama kao kameni stup. Nikad ne bih bio povjerovao, da tim tvrdim čovjekom može toliko ovladati tuga. Tek kad je Grga, koji je već od početka uzmicao, htio da preskoči ogradu, trgne se Marko i strahovito ričući nagne za njim . . .

Ja sam kao ludjak grčevito stiskao rukama Jelkinu glavu. Bila je sva kao led studena. Često sam pomišljao, da nije onesviješćena, i stao sam je zvati i drmati, no njezin pogled, premda nepomičan i ukočen, bijaše izrazit. Cjelivao sam joj ruke, cjelivao usne i dugo se zagledao u njezino lice blijedo i zategnuto.

— Ti si bila iza prozora, pa zašto se nijesi oglasila, zašto, zašto? . . .

Ona je nijemo, kao kroz san, kao kroz čudo gledala na me. Jabučice bile su joj modre od zime, a ramena sitna, nježna ramena svijala se i gubila u mojim rukama. Ljubav neizmjerna i bol duboka ključale su žestoko u meni, tresući, dirajući najtanje živce. Zaklinjao sam Jelicu, da me ne ostavlja, da je ljubim i da ću je do vijeka ljubiti; molio sam je, da se ne sakriva, kad u večer dodjem; ja ne mogu živjeti bez nje i htio bih bez nje . . .

Njoj odjedanput strašni jecaj nadme grudi, kao bijesna baci mi se o vrat, stisne se i savije kao da me hoće udušiti. Držćući u cijelom tijelu, prione trepetnim usnama na moja usta i utisne mi dugi, topli cjelov . . . No odmah iza toga opet se ustravi i zaplače, pokrivši rukama lice . . .

— Jelice moja, ne plači, Jelice, ja sam evo uza te i bit ću tvoj!

— Ti? . . . — upita ona uplašeno, široko razvodeći oči.

Srce mi zadršće pod dojmom njezina suludog pogleda. Nehotično trgnem se natrag.

— Nikša! — nastavi Jelica. — Molim te, obećaj mi, da ne ćeš dolaziti u vrt, obećaj mi!

— Zašto to tražiš? Zar me više ne ljubiš, Jelice!

Ona se krepko svine uza me i stade me ponovo moliti, da joj obećam. Lice je skrivala na mojim prsima, a tople suze padale su iz njezinih očiju, kvaseći mi dlane i prste.

— Obećaj mi, obećaj! — tražila je ona uporno.

Jecaji njezini ponavljali se sve to jače . . . Kao izvan sebe digne lice s mojih grudi i pruži prema meni usne, očekujući, da spustim glavu. Ja se prignem k njoj, a ona me stade pomamno opet cjelivati i moliti, da ne dolazim više i da je zaboravim . . .

Bio sam kao u nekakvom polusnu, u groznici, i nijesam ništa pravo razumijevao. Čudio sam se, zašto me ona moli, da je ostavim, zašto tako nevjerojatnom silom ključaju odjedanput iz nje ovi osjećaji. Do sada me nije nikad ovako cjelivala, ali me nije nikad ni tjerala od sebe. Što ju je napokon navelo, da se tako prema meni vlada? Sjetim se, da je malo prije bio tu Marko, bio je i Grga Vukadin. Zatim je došla ona i srušila se . . .

Uhvatim objema rukama njezinu glavu i zagledam se oštro u njezine oči. Ona tjeskobno spusti vjedje, odvrne se i htjede pobjeći.

— Ne ćeš, ne dam! — viknem srdito, uzevši je za ramena.

— Nikša, mene je strah! — govorila je ona držćući. — Pusti me, smiluj se!

— Ne ćeš!

— Ja nijesam kriva, Nikša! — reče plačući.

Grozna srditost spopala me na ove riječi. Ja silom otklonim s očiju njezine ruke...

— Zašto ne puštaš, da ti vidim oči, zašto, a?...

— Nikša, Nikša, zaklinjem te, ne muči me!

— Bojiš se, je li, a zašto se bojiš?

— Umiri se, umiri se!

— Ne mogu. Priznaj, ti nijesi...

— Pusti me, Nikša! — molila je ona, krijući oči i drščući od zime. Bila je veoma lagano zaodjenuta i bosih nogu. Blijedo njezino lice, namočeno suzama, imalo je oko usana i na jabučicama modruljaste mrlje, i slaba ramena tresla joj se od studeni. Kad sam je vidio tako prignutu i drhtavu, obuzela me samilost i ujedno me stid i sramota zahvatila. Misao, s kojim pravom ju ja ovdje tako mučim, s uma me svodila. Padnem do njezinih nogu i stanem joj ljubiti ruke i moliti je, da mi oprosti...

Ona se uspravi i ogleda se unaokolo. Stisne mi još jednom grčevito ruke, turi ih zatim nenadno od sebe i otrči naglo u kuću...

Ostanem, gledajući u čudu oko sebe. Bilo mi je, kao da sam ovaj čas iz neba pao; nijesam znao ni kamo mi je poći, ni što mi je uraditi. Razumio sam ipak, da bi bilo uzalud dozivati je, a to je, što me je najviše tištalo, što mi je svijest i snagu oduzimalo.

— Ona je otišla? — oglasi se iza mene Markov glas.

— Otišla.

Marko dodje bliže, stane i zagleda se u prozor.

— Jučer mi je povratila u pismu ovaj prsten, — govorio je on. — Htio bih joj ga sad opet darovati; neka ga drži tako...

— A što ti je pisala u pismu? — upitam ja.

— Da se ne će nikad udavati. — „Ne treba ti, veli, znati, što me je na to nagnalo. Ja ne ću da nikoga varam".

Obojica smo šutjeli. Mene je ganulo do suza, da taj čovjek, komu se ona iznevjerila, koga je radi mene varala, njoj ipak želi uspomenu ostaviti... A ja? Što sam ja učinio za nju? Ja ću se zar mirne duše sprijateljiti s ovakovim svršetkom? Uspomene na naše djetinjstvo, na našu kasniju ljubav, spomen na njezina oca, koji me je kao svoje dijete milovao, sve je to u jednom trenutku izniklo pred očima mojim. Stid me obuzeo na pomisao, da još ništa nijesam odlučio, niti išta učinio, da joj pomognem; ćutio sam se krivim pred njom i pred cijelim svijetom, a navlastito pred tim prevarenim čovjekom.

— Ja ću je ipak uzeti! — viknem odlučno i podjem prema izlazu.

— Volja te! — odvrati Marko, idući sporo za mnom.

XI.

Sjutradan napišem Jelici pismo, u komu joj javljam, da sam ja ipak odlučio oženiti je. Pismo otpremim po onom istom dječaku, no on mi ga za pol sata donese natrag neotvorena s jednostavnom porukom, da ga Jelica nije htjela primiti. Ja ga sad pošaljem poštom.

Na to pismo nijesam nikad primio odgovora. Pisao sam joj bio još nekoliko puta, ali kako sam i sam očekivao, bez ikakva uspjeha. Napokon, valja istinu reći, meni se ovo nastojanje učini besmislenim. Kolikogod sam se ja naprezao i silio sama sebe, nijesam ipak nikad mogao uvjeriti se, da bi taj korak bio s moje strane umjestan. Ljubio sam Jelicu možda više nego ikad prije, no u ovoj ljubavi bila je dobra primjesa samilosti, i to me je smućivalo...

Dugo sam još mislio na nju. Prvih dana lutao sam bez oduška po mjestu i okolici i kamogod sam išao, svugdje mi se činilo, da ću je susresti. I u vrtu bio sam nekoliko

puta, ali sve uzalud. Strast, koju su njezina mladost i ljepota uspirile u čovjeka, uništila je za uvijek nevini joj život, pun zanosa i sreće radi prve ljubavi. Usprkos majčinu karanju, Jelica nije nikamo iz kuće izlazila, niti se je pred ikim pokazivala. Jedan jedini put, kad sam rano jutrom, prije svićanja izišao, da nadzirem berbu grožđja u vinogradu, susreo sam u tamnoj uličici tankovitu žensku, zaogrnutu u dugi šal... — Bila je ona; ja joj nijesam vidio lica, no oćutio sam to po drhtavom disanju, po nestalnom odjednom hodu, po napetosti, kojom je pokraj mene prošla. Htio sam potrkati za njom, ali krič i strah, kojim je pobjegla, skameniše me na mjestu. Kao ukopan stajao sam neko vrijeme naslonjen o zid... S kraja ulice dolazile su druge dvije žene, vraćajući se iz crkve. Ja zaboravim, kamo sam se bio zaputio, i bez daha otrčim kući.

Cijelo moje kasnije nastojanje, da Jelicu opet samo na časak vidim, ostade uzaludno. Gorčina pusta pritisla mi dušu; pogibao sam od tuge, od dosade, od teške sumornosti. Život mi se činio tako besmislen, tako lud, da ludjega ne možeš ni zamisliti.

Napokon nijesam više mogao izdržati. Moji posli podjoše naopako; majka mi umre, a ja se opremim u svijet, da zaboravim sve i da se utješim. Osim jednog puta, nijesam se više ni vraćao nikad u svoje rodno mjesto. Bilo je to otrag trideset godina; pet godina nakon moga odlaska. Ja sam išao za poslom po gradu, kad preda mnom u jednoj ulici ide, potežući za sobom dijete, sam glavom Marko Vrbina.

— Marko, jesi li ti to?

— Jesam ja, ooo... Nikša!

— A čije je dijete?

— Moje.

— Oženjen si?

— Eh, otkad! Imam još jedno kod kuće!

— Pripovijedaj, duše ti, kako je tamo; jeste li svi zdravi? Što je od Jelice?

— Od Jelice? — A da; majka joj je lani umrla. Govore, da se je stara pred smrt domišljala onom... znaš...

— Znam, znam; a je li se ikad doznalo u mjestu?

— Mislim, da nije. Pametna je ona; nije nikud izlazila, kao da nije živa. Nego čujem, da će i ona brzo za majkom...

— Što će umrijeti? Što li?

— A da, ima sušicu već nekoliko godina. Prekjučer, kad sam onuda prolazio, bilo je u dvorištu mnogo svijeta. Pitao sam, zašto se okupljaju, a netko mi reče, da je na umoru... Grga loče kao svinja!

Markove riječi ujedoše me za srce. Nikad nijesam mogao pomisliti, da će tako brzo skončati. Bio sam jako nemiran preko čitavoga dana. Sve uspomene oživjele su ujedanput pred mojim očima... Najviše me boljelo, što sam tako brzo prestao moliti je, da bude moja. Govorio tko što hoće; moje ponašanje prema njezinoj nesreći bilo je zaista malodušno. U večer zatražim dopust na dva dana i odmah podjem tražiti po gradu, da li se kakova kola spremaju za našu varoš. Misao, da moram još jednom vidjeti Jelicu, bila je preko dana tako u meni porasla, da sam bio odlučio pješice otputovati, ne nadjem li kola. Dugo sam obilazio posvuda i sve uzalud. Srećom iza ponoći namjerim se na kola, koja su onaj čas imala otputovati. Bila su visoko nakrcana sijenom i polako se počela gibati...

XII.

U večer stignemo u selo, pol sata udaljeno od naše varoši. Pred krčmom kočijaš zaustavi kola i otpregne konje, kaneći tek sutra jutrom putovati dalje. Ja sam još neko vrijeme ostao ležati u sijenu na kolima, i tek kad se je posve smračilo, udjem u krčmu. Sjednem u kut, kamo nije dopiralo svijetlo, jer nijesam želio, da me tkogod prepozna. Odlučio sam bio doći k Jelici neznan i nevidjen ni od koga. U krčmi je jako zaudaralo prženim jetrima i duhanom. Dvojica se razgovarali glasno na drugom stolu.

— Hoćete li vina? — upita me mlada djevojka, nagnuvši se tijelom preko stola.

— Dobro; vina!

Ona se požuri. Nakon malo vremena stavi preda me bocu vina.

— I nama još! — vikne s drugog stola mršavi seljak, kao da prosvjeduje. Oči mu se jako krijesile, i jezik zavaljivao.

— Nije druge, velim ti, nije do vina! — govorio je seljak. — Piješ, pa Bog! Tko bi na sve mislio! Ne možeš!... Hm, ali je za dugo!

— Bogme nije; umire se sve s reda! — prihvati drugi. — Eno danas u varoši zvoni cijelo jutro.

— Komu je zvonilo? — upitam ja.

— On stade naokolo gledati, ne znajući, tko ga je zapitao.

— Komu? Nekomu jest! — reče zatim kao za sebe.

Srce mi se potrese na ove riječi. Htio sam odmah otići, ali se predomislim. Učini mi se, da je najbolje čekati; u krčmi se može sve doznati, a napokon upitat ću kasnije djevojku, i onako mi se ne žuri do u jutro.

Uto je opet nekoliko seljaka došlo u krčmu. Bili su svi ražarenih lica i jako su zaudarali vinom. Skupa s njima došle su dvije stare na pola grbave žene. Po koži, koja im je virila iz torba, po voštanim svijećama i ostalim zamotanim stvarima vídjelo se odmah, da dolaze iz varoši.

— Žedni smo, daj nam piti! — viknuše svi u jedan glas.

— Piti! — prodere se muklo pijani seljak, ostavši sam na sredini, dok su ostali svi posjedali za stol. On se jedva držao na nogama. Za pasom je imao zadjenuto nekoliko modrih cedulja i veliki crveni rubac, kojim se je otirao svaki čas. Jedna žena uhvati ga pod ruku i dovede do stola. On se nije otimao kao obično pijani, nego je samo ponavljao molećim glasom, da mu dadu piti.

Krčmar stavi pred došljake dva široka vrča, i oni uzmu redom ispijati, predajući vrč s ruke u ruku. Gotovo svi su pušili. Dim iz njihovih lula napunjao je čitavu krčmu; svi predmeti unutra nalazili se u nekoj blještavoj polutami. Djevojka iz krčme stajala je podbočenih ruku nedaleko od mene. Ja sad uhvatim zgodu, prodrmam je za rukav i kad se nagnula k meni, upitam je, da li je i ona čula, što ovi govore, da je netko jutros u varoši umro.

— Jest, netko umro! — odvrati ona. Zatim brzo nadoda: — Hoćete li još vina?

— Bi li mi znala reći tko? — upitam ja.

— Jedna djevojka. — Ne ćete piti?

— Koja? — zapitam prestrašeno.

— Ne znam, kako se zove, — odvrati ona. — Govore, da nije davno iz kuće izlazila... Zar je poznajete?

Drhtavom rukom posegnem u džep, da platim i da podjem. Tad opazim, da je djevojke nestalo. Domalo se vrati, noseći mi drugu bocu vina. Ja ju ispijem na dušak, platim i istrčim na polje.

Noć je bila krasna. Puni mjesec lebdio je na nebu, i pod njegovim svijetlom mogla se lijepo razabrati svaka stvar. Polje steralo se naokolo u nedogled. Išao sam brzim korakom prema varoši. Bez ikakve misli, bez svijesti, zašto se žurim, gledao sam u svoju sjenu, koja se je preda mnom pomicala. Cesta se protezala dugo u pravcu; dva se čovjeka vidjela u daljini, gdje se lagano primiču, potežući za sobom svoje sjene. Duboki mir vladao je posvuda. Grudasta gomila pamučnih oblaka savila se podno mjeseca, bacajući na ravnicu i po putu prostranu, tamnu mrlju. Tik uz cestu, nekoliko hvati pod njom, ležalo je varoško groblje. Na daleko razabirali se njegovi čempresi i dva golema jablana do ulaza. Kad sam onuda prolazio, dva čovjeka kopala su grob.

— Ej, ljudi, za koga je to? Je li ga žaliti? — upitam ja.

— Bogme, jest; mlada je! — odvrati jedan. — A ovo joj je mati! — nadoda, mahnuvši motikom na bližnji grob.

Proplačem. Suze mi tako voljko polete niz oči. Ja nijesam još bio posve svijestan nesreće; slutio sam samo na nešto kobno, na nešto tužno, što nijesam nikako mogao predočiti, no što mi se činilo neizbježivim, i pod utiskom te slutnje, pod dojmom svih tih osjećaja, koje mi je pobudjivala svaka stvarca u mom rodnom kraju, bilo mi je tako nužno zaplakati; ja sam ćutio u tom neobičnu strast...

Prve kuće naše varoši zasjaše sad na mjesečini. Ja natučem sve do očiju svoju šubaru. Zašto mi je toliko bilo do toga, da me nitko ne prepozna, još mi ni danas nije jasno. U pameti predočim odmah položaj Jelkine kuće, koja je stajala s druge strane; na drugo nijesam imao misliti: od moga i mojih nije bilo više nikoga u mjestu.

Kako sam se bliže primicao, sve veća me uzbudjenost zaokupljala, a kad sam zašao medju varoške kuće, sva moja svijest bila je udubena u samom onom koraku, što sam ga činio.

Pred Jelkinom kućom stanem; bio sam na mjestu... Čudnim osjećajem pogledam gore u vrata, koja su otvorena zjala u noć. Prozori bili su samo napola zatvoreni; svi tamni osim jednoga; onoga, u koji sam toliko puta upirao svoj zaljubljeni pogled, pred kojim sam toliko noći probdio; taj prozor bio je osvijetljen. Tužna svjetlost iz njega treptila je po uvelom lišću starog brijesta u vrtu.

Popnem se uz kamenite stube. Na vratima mi koljena počela drhtati; vonj voštanica udari mi u nos. Oćutim hladnu blizinu mrtvaca i nehote spustim se niza stube.

Stanem trkati po ulicama. Bile su puste; nikoga nijesam putem susreo. Dva puta prodjem pokraj svoje neggašnje kuće, a da se nijesam ni obazreo. Uto s tornja odbije jedan sat. „Vrijeme je!" pomislim i vratim se natrag. Idući prisluškivao sam, kako mi koraci ozvanjaju sa sto glasova po pločniku.

U svojoj glavi bio sam medjutim živo predočio odar i na njemu mrtvu Jelicu. Žurio sam se sad, da je vidim. Došavši u dvorište padne mi na um, da će netko ipak biti uza nju, da je čuva. Ova misao svrati me opet na ulicu. Odlučim još malo počekati, pomišljajući, da će stražar kroz to vrijeme zadrijemati i zaspati...

Oko dva sata koračim na prstima preko praga. Bilo je mračno unutra; ja se uhvatim rukom zida i stanem prisluškivati: katkad mi se činilo, da se nešto oko mene vrti, a katkad opet, da čujem nečije disanje. Znao sam od prije, da od ulaza do Jelkine sobe ne može biti nego četiri ili najviše pet koraka. Koračim dalje. Sad opazim, da

vrata njezine sobe nijesu sasvim zatvorena; srebrna crta, koju je tvorilo svijetlo iznutra, padala je po podu i lomila se o zid. Kroz taj otvor izlazio je napolje topli dim, zaudarajući po gnjileži. Smagli mi se; ja se nagnem k vratima, no kako sam nestalno stajao na nogama, turim ih nehotice. Ona se bez buke stanu pomicati: oštri brid odra bljesne mi pred očima . . .

Nijesam odmah provalio unutra. Srsi mi prodjoše cijelim tijelom; kao omamljen zurio sam dugo u onaj brid od crnoga platna. Napokon se odlučim, udjem gledajući čvrsto pred sobom i sjednem zgrbljenih ledja na klupu uza zid.

— Eto pij! — progovori pospano čovjek, koji je ležao na klupi s druge strane odra. Do njega je stajao na podu okrugljast, široki vrč.

Odar je bio za jedan korak daleko od mene. Prvim pogledom letimice zahvatim ga svega, zgrozim se i sagnem duboko glavu. Zatim sam dugo oklijevao, da opet podignem oči. Čuo sam, kako je onaj čovjek zastenjao dosegnuvši vrč, kako je zatim pio iz njega i onda zijevajući stao se protezati na klupi.

— Pij, Grga! — reče mi on još jedanput.

Sad mi je bilo jasno, da me nije prepoznao. Sjedio sam neko vrijeme zguren na klupi, bojeći se i disati. Svijeća kad i kad zapucketa i žuti vosak se odroni u podmetnutu čašku . . . Čovjek onamo zijevne, protegne se, a malo iza toga glasno zahrče. Bio je to stari crkveni podvornik, jedno od onih lica, kojih sam se od najranije mladosti spominjao.

Osmjelim se i pogledam na odar. Mrtvac je ležao zaogrnut smedjim suknenim pokrivačem, i samo što su mu male noge, stojeći u vis, provirivale. Meni poleti glavom

misao, da to možda nije Jelica. Nestrpljivo uhvatim pokrivač s kraja i odgrnem glavu . . . Eh, bila je ona!

Sjednem opet na klupu. Moji živci kao da utrnuše. Tupa bol, drvenilo neko zavladalo mnome. „Oh, kako se ona promijenila, kako se je promijenila!"

Nijemo sam gledao u njezino mršavo, otegnuto lice. Lijepa plava kosa bila joj je smotana pod glavom. Oči njezine duboko su upale u glavu, usne se grčevito stisle i blijede jabučice iskočile, natežući jako kožu na licu. Bila je tanka, ali tako neobično tanka i bijela, sva bijela kao snijeg . . . Pa, kad sam pomišljao, koliko mi je ova glava bila draga, koliko me je ona ljubila, i kako je sirota sebe žrtvovala, bilo mi je, da i sam poginem, da se pustim zajedno s njom ukopati. Cjelivao sam i polijevao suzama njezino hladno čelo, dozivao je i razgovarao se s njom . . .

* * *

— Ne kazuj nikome, da sam bio ovdje! — reknem u jutro stražaru, koji je prepanuto u me gledao. — Ti si je slabo čuvao!

On se je sve jednako snebivao, ne skidajući oka s mene . . .

— Slabo si je čuvao, velim ti! — ponovim ja odilazeći.

Na dnu stuba sretnem Grgu Vukadina. Tresao se i napinjao, da uzadje gore, pomažući se objema rukama. Oči su mu se pijano krijesile. Bio je potpuno sijed i mršav. Kad sam mimo njega prolazio, nešto je sobom mrmljao, no nije me prepoznao. Jaki zadah vina osjećao se iza njega . . .

I tako je uminuo njezin život sa svim svojim nastojanjima i željama, sa svim svojim priznatim odredjenjem,

samo zato, da se s druge strane zadovolji jedna jedina strast. Gdje je tu pravičnost, pitam ja vas, i koji je smisao svega toga? Koliko je još raznih strasti i pohota i kako neizmjeran broj života treba, da se svima udovolji! Nije li u tom sva tajna, sva raznolikost, sva bijeda i veličina života, nije li to njegov konačni cilj? . . .

OŠTETA

I.

Vraćali se iz polja kući: on je hodao nešto pognuto, noseći kosu na ramenu, a ona je ponizno išla uza nj sitnim korakom, nastojeći, da mu uvijek bude o boku. Rijetko bi bilo naći tako zgodna čovjeka i tako pristalu ženu. Već su četiri godine oženjeni, no kao da je to jučer bilo, tako se paze i miluju. On je stasit i kao jablan vitak, pravilna, zagasita lica, s gustim crnim brkom i velikim crnim pospanim očima. Ona je nešto manja od njega, tanka u pasu, bijela kao snijeg, smedjih očiju, sa dugim, tankim obrvama, sitnim nosićem i malenim, crvenim ustima poput trešnje. Crte su njezina lica vrlo nježne, gotovo prozirne. Ispod bijela rupca, kojim je povezala glavu, krade joj se svijetla kao ugljen crna kosa.

Duhao je vrući vjetar, zrak bio je sparan. Oni su šuteći hodali ravnom, upravnom cestom. Posljednji sunčani traci udarali im u lice, zaslijepljujući im oči. S jedne i druge strane puta talasalo se na polju dozrelo klasje.

Njihovo selo Bjelopolje nije više mnogo udaljeno; na dvjesta koračaja diže se, na zelenoj livadi uz cestu, tupasta hrid, koja označuje granicu. Ali oni prolaze sad medju oranicama Rakovčana, s kojima njihovo selo od davnine živi u svadji. Neopazice pospješiše korake. Neko ih bolno čuvstvo zaokuplja svaki put, kad ovuda prolaze. Nešto lebdi medju njima, o čemu nikad nijesu jedno s drugim razgovarali, no iz dugih šutljivih pogleda, iz neprijatnog rumenila na licu, znadu, da oboje često na to misle, pa su o tom i sada razmišljali.

— Aj, Anice! — prekine on najednom šutnju.

— Aj! — ozovne se ona.

— Svejedno njima rodilo! — promrmlja on kroz zube.

Ona pogleda na klasje, koje se je pod težinom sagibalo, a zatim uzvine k njemu svoje zamišljene oči, kao da se sama čudi, kako to, da je njima, Rakovčanima, rodilo. Ali kad joj se pogled susreo s muževljim, naglo ponikne glavom i sva se zažari od stida.

Pred dvije godine ona je čuvala stado na paši, nedaleko one tupaste hridi uz cestu, prema kojoj sada idu. Bilo je isto tako sparno ljeto popodne kao danas. Ovce su mirno pasle na livadi, a ona je sjedjela u hladu golemog duba i zadrijemala. Najednom je probudi lajanje psa. Ona skoči na noge i potrči za ovcama, koje su psi razgonili na sve strane. Teškom mukom prikupi dio stada, no deset ovaca nije nikako mogla naći. Trkala je amo tamo po polju, pretraživala ograde i torove, najprije bjelopoljske, a zatim rakovačke, ali uzalud: ovcama nije bilo traga, kao da ih je zemlja progutala. Napokon poslije duga lutanja ugleda svoje ovce, zatvorene u rakovačkoj ogradi. Iz daleka ih je prepoznala, videći ih, kako žalosno sabijaju glave jedna uz drugu. Ona se bojala, da će je kod kuće prekoriti radi nepažnje, bojala se, da će Rakovčani tražiti visoku oštetu, jer su i njih Bjelopoljci neprestano pravdali radi paše, i zato htjede, da se neopazice došulja do ograde i oslobodi ovce. Naokolo nije bilo vidjeti žive duše. Ona se oprezno šuljala, pazeći, da je tko ne ugleda, i baš je htjela da odstrani draču s ulaza, kad začuje iza sebe korake. Dva rakovačka momka išli su prema njoj: „Evo Bjelopoljke na našem!" reče jedan. Ona se ispravi kraj ulaza, da ih dočeka, no uto se podiže iza zida još nekoliko muških glava, kojih nije odmah prepoznala, jer su samo gornjim dijelom lica virili iza ograde. Bilo joj je sada jasno, da je pala

Rakovčanima u zasjedu. Dvojica, došavši do nje, odstupe dva tri koraka na stranu, kao da će mirno proći, ali najednom polete prema njoj i u tren oka baciše se na nju. Ona stade očajno vikati, otimati se i braniti tako bijesno, da su je ona dvojica jedva mogla suzdržati. Uto poskakaše ostali iza zida. Oči su im se krijesile divljom vatrom, lica su im plamtila prostačkim rumenilom... Ona stade ponovo zvati u pomoć, ali jedan Rakovčanin prebaci joj iznenada gunjac preko glave... Čula je, kako su je na rukama prenijeli u ogradu i položili na travu... „Pogledaj, da tko ne dodje!" prošapće jedan glas. „Dvojica podjite na stražu!" Ona se sva ukočila, prikupljajući sile za zadnji otpor, jer joj je sad bilo jasno, što su Rakovčani naumili... „Bit će svima dosta, ne boj se!" šaptao je isti glas, natiskujući se k njoj... Ona se potresla od glave do pete; hladna jeza prodje je cijelim tijelom... Stala se ponovo otimati svim silama i vikati iz svega grla, ali glas joj se gubio pod gunjcem, preko kojega je sad i njezina odjeća bila prebačena... Snažne su je mišice stiskale sa svih strana... Činilo joj se, da ju je neka storuka zvijer ščepala, naduvala se i drmala je šapama svojim, i ona se isto tako naduvala, gubeći sile i svijest... No nije se odmah sasvim onesvijestila; sjećala se, kako je oživljavala, jedanput, dvaput i višeput... Najviše se začudila, kad je odjednom čula prepirku nad sobom: pastir Perica iz Bjelopolja došao je bio, da je obrani... Ali što je mogao dječak od sedamnaest godina sedmorici Rakovčana! Protjerali ga, a on se negdje blizu bacio na zemlju i stao se tući šakama u glavu i plakati u sav glas... Čula je zatim smijeh oko sebe i kako su joj glavu otkrili, a zatim opet pokrili, kad je iznova pokušala, da se brani. Nakon toga ništa se više nije sjećala, dok nije nepomična i prestrašena sjela sučelice prema svomu mužu... Videći, da ne dolazi,

pošao je on da je potraži, i slučajno se namjerio na Pericu, te je oni nadjoše u ogradi razotkrivenu i onesviješćenu.

Od tada prošle su pune dvije godine, no ona nije gotovo nikad kroz cijelo to vrijeme s mužem o tom razgovarala. Rakovčani, njih sedam na broju, bili su od suda osudjeni svaki na osamnaest mjeseci tamnice i da plate Anici po sto forinti na glavu kao oštetu za pretrpljene boli. Ovih dana navršavao se osamnaesti mjesec, otkad su Rakovčani nastupili kaznu, te su se doskora imali vratiti svojim kućama. To je valjda bio uzrok, što se je Aničin muž, prolazeći mimo rakovačke njive, sjetio njih.

— Bojim se, da će istući Pericu, kad se vrate, — progovori on nakon duge šutnje, gledajući postrance u hrid, koja je označivala granicu izmedju oba sela.

— A zašto će ga tući? Jesi li vidio, kakav je ono sad momak! — opazi Anica. — On je morao svjedočiti, pa i mi smo svjedočili protiv njih, i ti si svjedočio!

— Jedno sam ja, drugo je Perica!

— Kako to?

— Lijepo; meni se nemaju čim osvetiti, a Pericu će istući, vidjet ćeš! Perica je glavno svjedočio, on je sve vidio; a ja, što sam ja kazao? — Da su te slomili, ka' i jesu!

Ona ga pogleda ispod oka, kao da je htjela reći: „Zar ne vidiš, da me nijesu slomili", ali nije se usudila prigovoriti. Od onog dana nije ona ni u čem prigovarala mužu; jer se zaista velikodušno ponio prema njezinoj nesreći. S početka, kad se ona nije mogla utješiti, on ju je jedini tješio. Ona je blijedila i mršavila, a on se još jače priljubio uz nju i kod svega toga nije pokazivao nikakve prisilnosti. U prkos cijelomu svijetu vodio ju je uvijek sobom, bilo da je polazio u grad ili u polje. Nedjeljom i svetačnim danom skupa su išli u crkvu, vodeći se za ruku

kao djeca; u jednu riječ, u posljednje dvije godine živjeli su isto tako mirno i spokojno, kao da se ništa nije dogodilo, samo što su oboje mnogo šutjeli...

Radi toga Anica nije slutila na dobro. Njezina neograničena zahvalnost prešla je gotovo u puzavo poštovanje prema mužu, no sa svim tim ona nije mogla rastjerati tmurne misli, koje mu je čestoput u očima čitala. Bilo joj je jasno, o čemu on razmišlja, ali kako bi mogla da se s njim upusti u razgovor, kad se je već na samu pomisao sva ražarila od stida. A on je šutio i šutio.

Zato je Anicu vrlo obradovalo, što je on danas prvi spomenuo povratak Rakovčana. Bilo je već skrajnje vrijeme, da se o tom porazgovori s mužem. Dolaskom Rakovčana oživjet će bez sumnje u selu uspomena na onaj dogadjaj, pripovijedat će se potankosti, izmišljat će se svašta, a možda će sami Rakovčani mnogo toga nadodati iz osvete radi pretrpljene kazni. Na sve to trebalo se pripraviti, protiv svega toga trebalo se zaštititi, ali kako?...

— Kad se vrate, ne ću iz kuće izlaziti! — progovori Anica snuždenim glasom.

— A što ćeš uvijek u kući? — upita on.

— No... tako!... lako za me! Ali tebe mi je, Nikola, žao...

— Mene ti je žao? — upita Nikola, namrštivši obrve, pa se zaustavi nasred puta.

— Znaš, tako ja mislim, — počne ona brzo govoriti, prekidajući se, — ja tako mislim; oni će govoriti iz osvete, da te razljute... oni će ogovarati...

— Gledaj ti nje!... A što ja mogu?

— Ne srdi se, ali mi to moramo očekivati, ti to moraš očekivati!... Znadeš, kako je u našem selu; oni znaju sve, pa će govoriti...

— A što da ti rečem?

Njoj suze zablistaju na očima.

— Lako za me! — progovori ona vrlo uzbudjeno. — Ne ću ja iz kuće! Ali ti, Nikola, budi mi kao dosad! Nemoj slušati ogovaranja, nemoj me zaboraviti... Ti me nemoj zaboraviti... Ja nemam nego tebe jedinoga, ti znadeš!... — govorila je ona, roneći suze.

On samo sažme ramenima:

— Što da se mijenjam? — reče ozbiljno. — Zla kob nas prati; to ti je!

Oboje zamuknu. Nikola se ogleda naokolo i požuri korake, jer mu se učinilo, da se je počelo mračiti. U prvi mah bilo mu je vrlo neobično, što ga Anica sažaljava. Ne, što bi on sasvim lučio svoju sudbinu od njezine, ali je držao, da se njezina nesreća poglavito tiče nje same. Dolazak Rakovčana budio je u njemu nelijepu misao, koja mu je srce izjedala, no sve je to on držao za sebe, jer mu samoljublje nije dopuštalo, da iskaže svoj unutarnji nemir. Ali sad, čuvši, da ga Anica sažaljava, čitava stvar učini mu se mnoge ozbiljnijom. On je shvaćao, da nesreća njegove žene i njega tišti, da mu život truje; ali da ga tako ponizuje, da ga već i ona sama sažaljava, to mu se učini previše. „Sve to ne će proći bez nevolje", mislio je on sam sobom. „Zla kob, to ti je, zla kob!" Ona ne će iz kuće izlaziti, a zar i on mora izbjegavati sastajanje s ljudima? — Da, to je ona od njega tražila i zna ona dobro, zašto je tražila... Ona sluti ili možda zna, da mu se svi smiju radi nje, i drži, da će mu se odsada još više smijati... Zato ona njega sažaljava... Ona ga sažaljava!...

Nikoli se smrkne pred očima; takovom se gorčinom ozivahu u njem ove misli... Išao je, gledajući u put pred sobom, i najednom se sjeti, da žestoko stište u ruci držalo kose, koju je nosio na ramenu. On pogleda uzgor na

strašnu zavojitu oštricu, koja mu se vila nad glavom. Ženine suze silno su ga smućivale. No što da joj kaže, kad zna, da to ona njega oplakuje...

— Meni se čini, bilo bi bolje, da smo prije o tom govorili; ne ovako u zadnji čas, — reče ona, tarući suze i pogleda na nj pogledom punim nježne odanosti i smjerne pokornosti.

— Kako bolje?... — Bolje bi bilo, da nijesi nikad to spominjala; znaš, da ja ne mogu trpjeti...

Ona se pokunji.

Prema njima jurila su kola u divljem kasu, dižući oblake prašine, u kojoj se jedva mogle razabrati nejasne prilike dvaju konja. U večernjoj tišini bučno se razlijegao zrakom topot konjskih nogu, zvečanje praporaca i neprestano pucketanje biča. Oni se na vrijeme ugnu s puta. Konji su trkali skokom, približujući se munjevitom brzinom. Anica problijedi, smete se i duboko ponikne glavom, misleći, da dolaze Rakovčani, a Nikola se ispravio kraj nje, oštro gledajući...

— To se Perica vozi u praznim kolima! — reče Nikola, kad su konji jureći došli blizu njih. — Nu, a što je tebi? — upita on ženu.

Ona ne odgovori. Kola medjutim prolete kao vjetar. Ali Perica, spazivši Nikolu i Anicu, naglo pritegne uzde; konji za čas podju korakom i stanu.

Perica, mlad momak, lijep i vitak kao bor, skoči s kola i veselo korači prema njima:

— Da ste zdravo!

— A mi smo baš o tebi razgovarali! — progovori Nikola, rukujući se s njim.

Perica se osmjehne, pogleda Anicu pitajućim pogledom i licem mu se zalije lako rumenilo... On žestoko uzmahne glavom i okrene se k Nikoli.

— Idem u grad po vino! — klikne radosno. — Čauš mi malo prije reče, da vam kažem, da je donio nešto važno za vas. On čeka pred kućom! — A vi ste valjda bili na čudu, tko tako vraški tjera?

— Tako je; na čudu smo bili. Bogme, dobri konji! — odvrati Nikola.

— Pa što ti čauš reče? — upita Anica. — Zar ti nije kazao, što nosi za nas?

— Ne znam; drugo mi nije kazao! — odvrati Perica svojim veselim razgovijetnim glasom, gledajući joj ravno u oči.

Ona se zbuni, lagano okrene glavu, no zatim postrance krišom pogleda na njega. Perica krepko mahne bičem po zraku i stade se opraštati od njih.

— Pazi, da se ne sretneš s Rakovčanima! — dovikne mu Nikola.

— Ništa za to! — uzmahne Perica glavom. — Čujem, da se doskora vraćaju, ali ne znam zapravo kad. Ti ćeš to, Nikola, bolje znati? . . .

— Ja ne znam, — odvrati Nikola. — Ona će znati!

Anica se odvrne od njega, korakne dva tri puta, snuždeno spustivši glavu, a kad se medjutim Nikola primaknuo k njoj, progovori tiho, ispod glasa:

— Već sam ti rekla, da se ne spominjem!

— Što kaže? — vikne za njima Perica, uspevši se na kola. — Da se ne spominje? . . .

— Ne spominje se . . .

— Sretno ostajte!

Perica trgne uzdama i žestoko zamahne bičem. Konji se propnu i uzagrapce polete s kolima po prašnoj cesti.

Nikola i Anica šuteći nastave put. Osjećali su, da o čemugod oni započeli razgovor, sve bi ih samo vrijedjalo i razljutilo . . . Medjutim je već bila nastupila noć, zemlja

se ovlažila, odasvud se spuštale tamne sjene. Njihova kućica stajala je u sjeni ogromne lipe, pri vrhu strmo položene oranice, koja se spuštala prema cesti. Iz jednog prozorčića svijetlila se slaba svjetlost. Skrenuvši s ceste, oni podju jedno za drugim uskim puteljkom, provlačeći se medju žutim klasjem, koje ih je tiho gladilo po rukama. Čauš, visok, koštunjav čovjek od pedeset godina, videći ih, gdje dolaze, ustane s drvene klupe i podje im ususret. On je ujedno bio seoski listonoša.

— Bogme, braćo, umorio sam se, čekajući vas! — reče čauš, predajući Nikoli pismo u ruke.

— A kakvo je to pismo? — upita Nikola. — Dodji k nama, u kuću, da nam pročitaš!

— Ne mogu, brate, kasno mi je! — odvrati čauš. — Starci vaši već podjoše spavati. Eto, piše ti odvjetnik iz grada, da je utjerao od Rakovčana oštetu glede Anice i da dodješ k njemu pridignuti novce, kad te volja.

— Onda nije za me, nego za nju! — reče Nikola, predajući pismo svojoj ženi.

— Ali tebi je poslano! — primijeti čauš.

— Kako meni? . . . Što će meni novci Rakovčana?

— A zar joj ti nijesi muž! — čudio se čauš. — I tebe, brate, ide oštета! Gle, zoveš ga, da pridigne novce, a on kao da nije ništa! Ovakova pisma, brate, ne dolaze svaki dan u naše selo!

Čauš je sve to govorio, smiješeći se prijazno i dobrodušno, pa lukavo žmirkao očima, iznenadjen s Nikoline ravnodušnosti.

— Sedam stotina forinti, nije šala! — klikne on. — Tim se može lijepo živjeti. Dobro si ih, brate, uštinuo!

— Bogme i oni su mene! — ozbiljno odvrati Nikola.

— Nijesu, brate, tebe, nego nju! — primijeti čauš, pogledavši za Anicom, koja je s pismom u ruci bila već

zamakla u dvorište. — A što je s njom, kako ona sa zdravljem? — upita.

— Što ćeš!... Slomljeno ko slomljeno! — uzdahne Nikola. — U ribe je hladna krv!

— Kako slomljeno, brate, kad je kao srna! Tko će slomiti ženu! Nema onakove žene nadaleko! — A kad ćeš u grad po novce?

Nikola nehajno slegne ramenima.

— Čuo sam, — progovori čauš nakon kratke šutnje, — čuo sam, da su trojica već stigli u Rakovce. Glavina je, vele, stigao, Jozo Biuk i Matić.

— Ali mi smo malo prije onuda prošli, pa nijesmo nikoga vidjeli!

— I ja sam jutros bio u Rakovcima i nijesam nikoga od njih susreo, ali tako govore ovdje, u našem selu. — Eto, brate, laka ti noć!

— Laka noć! — odzdravi Nikola duboko sniženim glasom.

Čauš sidje puteljkom na cestu, a Nikola, došavši u dvorište, odloži kosu i sjede na drvenu klupu pred kućom. Krvav mjesec podiže se iznad široka polja, bacajući svoje blijedo svijetlo po mirisnoj travi, dozrelom klasju i tamnim krošnjama stabala, od kojih se povlačile po zemlji crne sjene. Negdje iz grmlja razlijegala se vazduhom kolebajući sjetna slavuljeva pjesma. Nikola sakrije rukama lice, prisluškujući ... Nikada nije osjetio u srcu takve žalosti i gorčine, i ujedno mu se čini, da se duboka njegova ljubav spram žene istom sada otkriva ... Kroz ove dvije zadnje godine, tako se barem njemu činilo, nije osjećao nego samo sućut i sažaljenje prema njoj, no sad opazi, da ju još uvijek silno i bezumno ljubi ... Videći, da se svi dive njezinoj zamjernoj ljepoti, čudio se, kako je on sam mogao ostati slijep kod zdravih očiju, i uvjeri se, da

ga je čuvstvo smilovanja predaleko zavelo. Zavaravan njezinom poniznom krotkošću, mislio je, da mu radi nje više nitko ništa ne može prigovoriti, kao što nitko ne će zamjeriti čovjeku, kojemu je davno žena umrla. A sad ga i ona sama sažaljava!... Pa kako da sve to nije prije opazio? Kako da se istom sad tomu dosjetio?...

Nikola protare objema rukama sljepočice. Činilo mu se, da će svisnuti od tuge i očaja ... On naglo ustane s klupe, uzme kosu i unese je u kuću. Sjednuvši zatim za stol, stade krišom promatrati svoju ženu, koja se je hitro kretala po kući, zabavljena spremanjem večere. Pratio je očima njezin lagani hod, njezine brze kretnje, i učini mu se, da već i njezina plašljivost počinje iščezavati ... „Kako se uljepšala!" čudio se on. „Jasno je, da je ona posve sa sobom zadovoljna; sve se smirilo u njoj, kao da nije ništa ni bilo!"

On se okrene na stranu i tužno se zagleda u pod... Nešto mu je grozno i teško kipjelo u srcu: — Zašto ona njega sažaljava?... Zar je ona predvidjala njegove patnje?... Ona se već toliko ohrabrila, da se usudjuje njega tješiti; ona je sigurna za se, samo što ju još uznemiruje njegova bol!... A kako to?... Zar ona sama ne bi morala u prvom redu tugovati! Zar se ona zadovoljila s oštetom?... Možda drži, da tako visoku oštetu ni zavrijedila nije!...

— Kamo si stavila ono pismo? — upita Nikola ženu, dok su večerali.

— Čuvam ga, ne boj se, ne će se izgubiti! — odvrati ona.

Nikola se strese, kao da mu je rt noža dirnuo u srce... „Kako to ona odgovara?" pitao se on. — Zar misli, da je njemu stalo do tih novaca?... Nema sumnje, ona je tom oštetom zanesena; to je nju očevidno uzobi-

jestilo... „Sedam stotina forinti, nije šala!" rekao je čauš. „Tim se može lijepo živjeti!..." Nikola plane, izraz njegova lica postade grozan i divlji... Dugo je vremena promatrao svoju ženu, i učini mu se, da vidi, kako se njezino lice radosno osmješkuje... On naglo ustane od stola i ne rekavši ni riječi izadje napolje.

Sad se i Anica digne i stade pospremati sudje. Čitav jedan sat hodala je amo tamo po kući, dok se napokon odlučila da podje spavati. Ona sjede na postelju, počne se svlačiti, a gore na tavanu čuje, gdje Nikolin otac i majka ispod glasa razgovaraju... Starci očito nijesu spavali od uzbudjenja, misleći na novce, što će primiti. Anica je posve lijepo čula, kad je Nikolin otac govorio ženi, da bi za taj novac trebalo kupiti oranicu nedaleko njihove kuće i nabaviti dvije krave. „Imade sretne čeljadi", rekao je Nikolin otac, duboko uzdahnuvši, „imade čeljadi, koja sve u zlato promeće!..."

Anica se rastapala od milinja prisluškujući... Znala je, da starci o njoj razgovaraju, da je ona sada u njihovim očima porasla, da je postala mnogo vrednijom. Bila je uvjerena, da ti novci dolaze baš u najzgodniji čas i da će je Nikola od sada još više zavoljeti. „On će se sasvim promijeniti i sve će u redu proći!" mislila je ona, protežući se zadovoljno na postelji. „Toliki novci! Nikad nijesmo imali toliko novaca!"

I doskora je zaspala tvrdim snom, dok je njezin muž svu noć prosjedio u žitu pokraj ceste, stištući čvrsto u rukama svoju pušku.

II.

Nakon osam dana odlučio se Nikola, da podje sa ženom u grad podignuti novce. S početka nije htio ni da čuje o tom i silno se razljutio na oca, kad mu je govorio, da kod

ovakova posla ne valja oklijevati. Videći svoje roditelje u neprestanu dogovaranju s Anicom, bilo mu je, kao da se sve u kući urotilo protiv njega, i stao ih izbjegavati, ostajući po vas dan u polju. Napokon se uvjerio, da s tom napetošću, koja je zavladala izmedju njega i ukućana, ne će moći dugo izdržati, i odlučio, da Anicu otprati u grad. „Hoću, da sve na svoje oči vidim", mislio je on nekim zloradim veseljem, „znat ću, što misli ta pasja duša!"

Zorom rano došao je Perica s kolima, da ih odveze u grad. Svitao je krasan srpanjski dan. Od nikuda daha vjetra, nigdje oblaka na nebu. Zemlja je odisala svježinom. Na istoku istom zasjali oštri vrhunci gora, i sve se počelo buditi: pijevci propjevali, ptice veselo cvrkuću u čistom zraku, iz sela se oglasilo crkveno zvono, pas negdje zalaje... Anica je po uskom puteljku već sašla na cestu, gdje je Perica čekao s kolima, kad se njezin muž istom pojavio na kućnim vratima. U svojem novom odijelu činila se ona Perici tako zamamljivom, da nije mogao oka skinuti s nje. Iz najranijeg djetinjstva oni su zajedno drugovali. Anica je bila samo dvije godine starija od Perice, a njezina očinska kuća jedva je deset koračaja daleko od njegove.

— Nikola je danas zakasnio? — upita Perica.

— Doći će! — odvrati Anica. — Ali kako ću se ja uspeti? — progovori, obilazeći kola unaokolo.

— Dodji amo, ja ću ti pomoći! — reče Perica i sagne se prema njoj, hitro je uhvati za život i kao od šale podigne u kola.

Ona ga zadivljeno pogleda svojim pronicavim očima i nasmjehne se.

— Nemoj tjerati mahnito kao zadnji put! — reče ona. — Čemu da za ništa umaraš konje?

Medjutim dodje Nikola. On sjede na priječku pokraj Perice.

— Potjerat ću još jače danas! — dovikne Perica Anici i oštro zamahne bičem po zraku. Konji naglo stresu glavama, praporci zazveče, kola zaštropoću i brzo polete naprijed.

Anica je bila ushićena vožnjom. Sjedeći otraga, gledala je sad na muža, sad na Pericu. Za vrijeme cijele vožnje oni su vrlo malo razgovarali. Njezin muž držao se nešto pognuto, a Perica je visoko digao glavu i veselo mahao bičem, tjerajući konje u skok. „Zašto on tako naglo tjera?" pitala se Anica, čudeći se, kako je Perica narastao kroz dvije zadnje godine. U ramenima je izgledao krupniji od Nikole, jaka mu šija gusto zarasla kosom, a na krepkom vratu iznicale nisko sitne dlačice. Njega je cijelo selo zavoljelo radi njegove veselosti; bio je bezbrižan, razgovorljiv i hitar kao munja. Anica je često puta mislila na to, kako da se baš Perica našao blizu nje, kad su je Rakovčani zaskočili. I sada se spomenula toga, i licem joj se zalila tanka rumen... Suze su joj navrle na oči, kad se sjetila, kako je Perica plakao radi nje, kako se bacio na zemlju i tukao šakama u glavu... Pa kako je onda bio djetinjast, kako je bio nestašan!... Oborio bi oči, kad bi je susreo u putu i vas se zarumenio od stida... A sad, gle, izrastao kao iz vode! Lice mu je uvijek vedro, gleda otvoreno u oči... neprestano gleda...

Ona uzdahne i pogleda začudjenim pogledom unaokolo. „Ali zašto tako naglo tjera?" pomisli opet i videći, da lete nad ponorom, poboja se, da se kola ne omaknu i strmoglave...

To se putovanje ipak sretno svršilo. Došavši u grad, Perica skrene kolima u dvorište neke krčme, a Nikola i Anica upute se poznatim ulicama k odvjetniku.

— Sad idi sama! — reče Nikola ženi, kad su došli pred vrata odvjetnikove kuće.

— Ali ne će mi dati bez tebe! — opazi ona snuždeno. — Ne će dati novca bez tebe!

— Zašto ne će dati? — srdito vikne Nikola. — Mene ne ide ošteta; razumiješ li? Nijesam ja bio s Rakovčanima u ogradi!...

Prviput se Nikola tako razvikao na ženu. Iz njega je najednom provalio bijes; dolazak Rakovčana, neprekidno dogovaranje kod kuće, što će s novcima, i sve drugo, silno ga je zadnjih dana razdražilo. Njegovi živci bili su nategnuti do skrajnosti; svaki čas iznicale mu pred očima sve strašne potankosti onog dogadjaja, i on se više nije mogao suzdržati... Videći, kako ga je Anica uplašeno pogledala, kako je hitro zamakla iza vrata, kad je viknuo na nju, pomisli, da je čas prije morao strašno izgledati, i nasmije se... Bilo mu je ugodno, da ju je uplašio. Neka znade, da njega to silno boli i da je preko svoje volje došao s njom u grad, da podignu novce, koji razaraju njihovu sreću. Da, njega to strašno ponizuje i ražalošćuje... I nije to samo ljubomor, nije to strast; to je tuga nemoćna i pridušena, tuga radi zla udesa, kojemu nikako ne možeš izbjeći...

On je nemirno šetao pred vratima, zaduben u ove misli. Bio se pokajao, što je došao. Očekivao je, da će ga pozvati gore, jer da se bez njega ne može izdati novac, i to ga je strašno srdilo. Bilo što bilo, on ne će da se miješa u taj posao, on ne će da zna za tu sramotnu oštetu. „Što ću im ja?" pitao se on ponovo. „Zar mene ide ošteta?..."

Pri toj pomisli krv mu udari u glavu od srdžbe, koja ovajput nije bila namijenjena samo onoj sedmorici, nego svim Rakovčanima skupa. On bi najradije da vidi cijelo

to mrsko selo sravnjeno sa zemljom, on bi mu najradije sam vatru podmetnuo i pepeo rastepao na vjetru...

Nikola je grčevito stiskao šake. Srce mu je vapilo za osvetom, u glavi mu se rojile najstrašnije misli... Nestrpljivo je zavirivao u hodnik, no čim je začuo korake odozgor, oprezno se povukao natrag. Bilo mu je već dotužilo čekati, te je pomišljao, da se odaleči... Utc prepozna hod svoje žene. Ona je polako silazila niza stube, držeći nešto zamotano u svojem šarenom rupcu. Bila je vrlo uzbudjena...

— Pogledaj, Nikola, pogledaj, duše ti, koliko je ovdje u mene novca! — reče ona, gledajući naokolo, da se uvjeri, nije li je tko čuo.

— Dobro ti je platio, a... — upita Nikola.

— Pogledaj, samo pogledaj! — ponavljala je Anica s ushitom. Ona sjede na dno stuba, raširi koljena i prostre rubac, na kojemu se zasjala hrpa zlatnog i srebrenog novca, pomiješana s banknotama.

— Što ćemo sad? — upita Nikola.

— Sad... nu, što ćemo?... Ajdmo u grad, naći će se štogod i za nas! — reče Anica, ustajući. — A što bi ti rado, reci, što bi rado?... Kupit ću ti čizme; to sam odmah pomislila, da ti kupim čizme...

— Ne nosim ja čizme! — odvrati Nikola.

— A postole, nove postole ne bi ti?... A kapu s resama, a pojas šaren, onakav kao u Perice?...

— A što ćeš ti sebi kupiti? — upita Nikola.

— Bit će i za me; ne boj se!... I starome treba kupiti novu kapu i staroj, i njoj treba nešto uzeti!...

— Najprije ajdmo u krčmu! — progovori Nikola odlučnim glasom. — Ja hoću da se dobro napijemo; bez toga ne ide nikako!

— Pa ajdmo! — pristane Anica, premda bi ona bila najradije sad obilazila po dućanima.

U prizemlju krčme nadjoše Pericu. On je sjedio za stolom sa četvoricom gradjana, koji su izmedju sebe bučno razgovarali. Upravo je odbijalo podne. Iz kuhinje je ozvanjalo sudje, čulo se cvarenje i osjećao miris pečena mesa.

— Podjite gore! — reče Perica. — Gore na podu nema nikoga; ja ću odmah doći!

— Ali brzo dodji! — reče Nikola. On se očevidno bojao ostati sa ženom na samu.

— Jesi li naručio dobar objed? — upita Anica Pericu, dok se penjala po drvenim stubama na tavan.

— Zar ne osjećaš miris pečenja! — klikne Perica za njom. — Sve je u redu, ne boj se; a vino je, bogme, izvrsno!

Nikola i Anica udjoše u malu plavo bojadisanu sobicu, u kojoj nije bilo drugog pokućstva osim stola i dviju klupa sa strane te jedne napola razderane slike, koja je prikazivala lovce u potjeri za jelenom.

— Odavle se ne mičem! — reče Nikola, zasjevši za stol. — Ovdje mi je dobro. Odavle ću u kola, pa kući!

— A zar ne ćemo po gradu kupovati? — začudi se Anica.

— Podji ti s Pericom, ako hoćeš; ja ne idem nikamo!

— Ti kao da nijesi zadovoljan...

— Zadovoljan!... Što ti sve misliš o meni? — upita Nikola. — Reci ti meni, kad si vidjela, da jedan val sam stoji na vodi?... Nižu se valovi; jedan drugoga suzdrži!...

— Ne razumijem; što hoćeš da kažeš?

— Kažem, da čuvaš te novce. Oni su nama platili oštetu, a mi ćemo im oštetu vratiti; još veću ćemo im vratiti, vidjet ćeš!

Anica pogleda Nikolu, snebivajući se.

— Zapalit ću im pojate, razumiješ li! — vikne Nikola i bijesno sijevne očima. — Posjeći ću im vinograde, lokvu ću im otrovati; crknuto kljuse bacit ću unutra i još, još... Vidjet ćeš!

— Za-a-što?...

— Šta zašto?... Znam ja zašto! A što se ti pretvaraš, kao da ne znaš? Gle ti nje!

— Ali kako ti je to istom sad na pamet palo?

— To ti je oštета, to je tvoja oštета!... Čekaj ti, razgovarat ćemo drugiput!...

On ušuti. Uza stube začuju se koraci. Krčmar udje, noseći prazne tanjure, a za njim Perica.

— Gdje je vino? — upita Perica zvonkim glasom. — Što će prazni tanjuri! Donesi dvolitar! A druga dva neka stoje u pripremi; je li tako, Nikola? — A što ti, Anice, držiš u rupcu? A-a... već znam! Gle, krčmaru, koliko je ovdje novaca!

Krčmar je već naslućivao, što bi to moglo biti zamotano u rupcu, no kad je i Perica kazao, da su novci, stade podvostručenom revnošću porazmještati tanjure, zadihavati se i ispričavati, gotov da se slomi od napora:

— Odmah ću donijeti! Strpite se! Sve će biti u redu, ne bojte se, sve će biti u redu! — ponavljao je on.

— Vidite li, kako se sad brže miče! — primijeti Perica, lukavo se smiješeći, dok je krčmar u velikoj žurbi silazio niza stube.

— Kao da ćemo platiti više, nego što ga ide! — zlovoljno opazi Nikola.

— Zna i on sam, da ne ćemo; ali novac je, brate, velika napast! — uzdahne Perica. — A je li to oštета?

Anica žalosno kimne glavom. Nakon predjašnjeg razgovora s Nikolom njezino je oduševljenje počelo jenjavati. Ona je mislila, da će dobiveno zlato sasvim rastopiti led izmedju nje i Nikole, ali sad je najednom počela sumnjati o tom i ako se još uvijek nadala.

Za vrijeme objeda Perica je gotovo sam govorio. Svaki čas natakao je čašu Nikoli, koji je naglom požudom pio. Smijeh i veseli razgovor Perice udobrovoljio je Nikolu, dobro vino doskora je svima trima razvezalo jezik, i Anica je, videći, da se Nikola razigrao, bila sad opet uvjerena, da je njezina nada ne će prevariti.

— Meni nikakve oštete nijesu dosudili, — govorio je u šali Nikola. — Zar mene ne ide oštета?

— A zašto tebe? — upita Perica.

— Pa i ja sam pretrpio štetu! — reče Nikola, smijući se.

— Jesam ja onda bio dijete! — mahne Perica glavom. — Mislio sam, da su je zadavili!... Tako mi je bilo žao Anicu! Činilo mi se, da će mi srce puknuti!... Pa kako su mi Rakovčani izgledali strašni i golemi... A danas susreo sam trojicu njih u gradu i vidim, svi su manji od mene!

— Zar su se vratili iz tamnice? — zapita u čudu Nikola.

— Kažem ti, da sam vidio trojicu; Glavinu, Matića i Jozu Biuka. Ja sam htio proći mimo njih, kao da ih ne vidim, ali oni mi sami dodjoše ususret.

— Bit će zardjali u tamnici? — upita Anica.

— A što govore? — upita Nikola.

— Ništa! Vesele se, što su izašli. Negdje su se jutros za rana napili. Sva trojica nijesu se mnogo promijenili; Glavina se baš ništa nije promijenio. Reče mi, da ne žali, što je odsjedio u tamnici, ni što je platio sto forinti.

Perica nije znao, kakvu bol prouzrokuje Nikoli tim pripovijedanjem. On je od uzbudjenosti problijedio, a oči mu se iskrile kao u zvijeri. Trebalo ga je samo vidjeti, da se obazna, kako ga ništa na svijetu ne može da odvrati od njegove nakane. No ipak riječima nije odavao svoju bol; on kao da se sam nasladjivao svojim mukama, te je dapače nagovarao Pericu, da potanko ispripovjedi vas dogadjaj.

— Ti mi, Perica, nijesi nikad kazao, kako se ono desilo, — govorio je Nikola prividnim mirom, tarući ručnikom svoj crni brk.

— Zar nijesi bio u sudu, kad sam svjedočio? — začudi se Perica.

— Bio sam; ali ja sam čekao pred vratima, kad su tebe ispitivali.

— A kako se desilo! — klikne Perica. — Kako se desilo! Dočekali je iz zasjede, eto kako! Rastjerali joj ovce na sve strane, a deset ovaca zatvorili u njihovu ogradu i čekali, da dodje po njih. Ja sam na brijegu čuvao stado, kad mi se iznenada učini, da čujem nečiju viku... Ustanem i pogledam naokolo... Tad čujem, kao da netko zove u pomoć... Ja potrčim onamo, odakle je dolazio glas, došuljam se, pa skočim preko ograde i ravno nabasam na njih...

— Kazuj, kazuj dalje!

— A što ćeš!... — uzdahne Perica, bacivši hitar pogled na Anicu. — Danas se ne bi bojao njih; imali bi oni posla, dok bi me svladali. No onda nijesu ni hajali za me. Pustili su me, da se ondje valjam po zemlji... Dijete sam bio! Pobjegao sam... Mislio sam, eto, sav su život slomili...

— A njoj ništa! — nasmije se Nikola.

— Bogme, ljepša je sada, nego ikad prije! — opazi Perica oduševljeno.

— Što vi razgovarate, kao da mene nema ovdje? — umiješa se Anica.

— Pa vidimo te! — reče Nikola. — Daj, natoči nam čaše!

Anica natoči. Nikola i Perica kucnu se čašama i ispiju na dušak.

— I oni se ne srde na te! — progovori Nikola poslije kratke šutnje. — A bio si glavni svjedok protiv njih.

— Zar nijesmo i mi dvoje svjedočili? — opazi Anica, kojoj nije bilo pravo, da Nikola osudu Rakovčana u prvom redu pripisuje Perici.

— Šta ti!... — vikne Nikola. — Kako si ti mogla njih prepoznati?

— Vidjela sam ih; zašto ih ne bi prepoznala...

Nikola ljutito pogleda ženu. Oči su mu se krijesile od teškog pijanstva. Plamen srdžbe zahvati ga svega. On dohvati rukom staklenku, no kad opazi, da ga Perica u čudu promatra, svlada se i natoči redom sve tri čaše... Tužne su mu misli kopale po mozgu: „Dakako, gledala ih je... i što bi on htio, da ih ne vidi!... Zar se nije mogao nadati takovu odgovoru?... Gledala ih je... to je jasno, kad su joj bili tako blizu..."

Svi se najednom uozbiljiše. Medju njima je vladala neprilična šutnja.

— Vrijeme je, da idemo! — opazi Perica, gledajući kroz prozor napolje.

— A mi ajdmo! — prihvati Nikola i ustavši s klupe zatetura preko poda.

Vraćajući se kući, ustavljali su kola gotovo pred svakom krčmom i nastavili piti. Već je bila nastala noć, a

oni se istom penjali uz brijeg, s kojega se još uvijek mogao vidjeti grad. Pun mjesec, stojeći visoko na nebu, obasjavao je zemlju svojim čarobnim svijetlom. Umorni konji išli su korakom. Anica je sama sjedjela u kolima. Perica je hodao postrance, držeći uzde, a Nikola se teturao cestom, zaostajući za kolima. U noćnoj tišini odjekivalo je muklo drndanje kola i čuo se dubok glas Nikolin, koji je pijan sam sobom razgovarao:

— Sto forinta na glavu, aj... nije li istina?... I te kako... jošte kako nečisto!... Nijesi li zadovoljan s oštetom, pa onda ništa!... A kako možeš oštetiti... reci... može li se oštetiti?... Pa šta onda ocjenjuju... Ne treba ocjenjivati... to ti je!... Svak neka sebe ocjenjuje!... Ona je sebe ocijenila, a ja se ne dam nikako!... jok!... Ja se ne dam kupiti!... Šteta za štetu, pa bog!... Drukčije ne ide... ne ide... ne ide...

— Nikola se baš dobro nakitio! — progovori Perica, namičući kapu na oči.

— Kako bi bilo, da ga uzmemo u kola? — reče Anica.

— Nemoj, prije će mu proći, kad se ishoda, — odvrati Perica.

Oboje ušutiše. Perica se malo poigra uzdama.

— Gle, kakva je mjesečina! — opet progovori Perica. — Ej, lijepa li je noć!

— I jest lijepa!...

— A što si ti ljutita?

— Bogme, nijesam!

— Čuj, Anice!...

— Nu... što?...

— Ako te Nikola bude htio tući, a ti pribjegni k meni...

Anica u čudu pogleda Pericu.

— Ja ću te paziti kao oči svoje! — reče Perica.

Ona šuteći ponikne glavom.

— Žao bi mi bilo, da te bije; vidiš, meni bi bilo žao... vrlo si lijepa!...

— Zašto ti meni to govoriš? — upita Anica jedva čujnim glasom.

— Mila si mi, eto, neka znaš! Lijepa si... a ovako, kad te mjesec obasja, stoput si ljepša!...

Ona je postojano šutjela.

— Bijela si kao snijeg; znam ja to...

Anica još niže spusti glavu.

— Znam zaista... i blješti mi pred očima, kad se sjetim...

Ona objema rukama zakloni lice. Oči joj se napune suzama. Znala je, čega se Perica spomenuo u tom času... Ali on je i nju samu sjetio toga i na pomisao, koliko je kroz dvije zadnje godine pretrpjela, na pomisao, kako je Perica u onoj prigodi plakao radi nje, kako se očajno bacio na zemlju i od žalosti tukao šakama u glavu, sav joj se život strastveno ustalasa, i takva mješavina čuvstva uzavri joj u srcu, te stade tiho jecati, zalijevajući se potokom suza...

— Jesi l' ti to!... Jesi l' ti to! — ponavljala je ona kroz plač.

Perica trgne uzdama i konji koračiše življe. U tihoj noći čuli su sveudilj za sobom pijani glas Nikole, koji je hodao za njima, teturajući se s jednoga kraja ceste na drugi:

— Ej, znam ja, što si htio reći!... Ne žali, veli tamnicu on!... A zašto, aj?... Znam ja, što si htio reći!... Ali ne treba ocjenjivati, ne dam se ja kupiti!...

Šta vi mislite, da je moja žena od srebra? ... Nema toga; zub za zub, šteta za štetu, pa bog! ... bog! ... bog! ...

— Uzmi ga u kola, čuješ! — progovori Anica, otirući suze.

Perica zaustavi konje i počeka, dok dodje Nikola.

— Ne žali, veli, tamnicu on! ... — ponavljao je Nikola promuklim glasom. — Dat ću ja tebi! ... Zar je moja žena od srebra, aj? ... Reci sam, je li ona od srebra? ... — A što ste vi stali? Goni, Perica, brate, ne boj se za me! ...

Ali Perica je ipak čekao na njega i kad je došao, pomogne mu uzaći u kola, gdje je Nikola doskora zaspao tvrdim snom.

Čarobna noć pogodovala je Peričinu ljubavnom snatrenju. Idući postrance uz kola, on nije mislio na ponor, što zja izmedju njega i Anice, on zapravo nije mislio na ništa; on je samo ćutio, da Anicu strastveno ljubi svom snagom svoje mladosti, i u tom je sve njegovo opravdanje. A da je mislio na nezgodu njezinu i na pijana muža, koji je ležao do nje, kakva bi to zapravo ljubav bila? Ljubav, kod koje se pazi, da nitko prigovoriti ne može, slična je peharu pitke vode spram neizmjernosti mora, koje u sebi krije vrletne gore i strašne provalije, koraljna polja i blatne nizine. Gledajući je onako lijepu i zamišljenu, obasjanu mjesečevim svijetlom, Perica se držao sretnim, što se nalazi u njezinoj blizini. Njemu se činilo, da toj njegovoj sreći pogoduju i mjesec i zvijezde i nebo i zemlja, i od te ljubavne sreće srce mu je pocikivalo u grudima ...

Na uskom zavoju ceste, na koji su bili došli, otvori se pred njihovim očima novi vidik. U gusto zarasloj dolini, kroz koju je tekao malen potok, ugledaše pod sobom nedavno sagradjenu tvornicu, iz koje se muklo razlijegao šum kolesa. Svi prozori tvornice bili su kao u plamenu.

Visoki dimnjaci sukljali su dim, bacajući duge sjene na strmi brijeg, kuda se penjala cesta. Iz tvornice čuli se razni povici, koji su kolebajući se zamirali u tihoj noći ... Najednom iz bliza zaori pjesma. Anica i Perica pogledaše se pitajućim pogledom ... Prema njima dolazio je skup radnika iz tvornice. Njihova pjesma razlijegala se orijaškom snagom kao bojni poklič, kojim se hoće pomaknuti svijet iz ukočenosti, završujući pak nestalnim, no neobično slatkim, vrlo tankim zvukom, koji se hvatao za srce ...

„Donna ba-ciata non perde ven-tura,
ma si rin-nova come fa la luna!"*

Perica je slušao pozorno. Njegove su oči sjale zanosom; u njegovu se srcu ozivala pjesma nekom strastvenom, nezasitnom čežnjom ...

— Što pjevaju? — zapita Anica, kad su radnici već prošli mimo njih.

Perica slegne ramenima:

— Mislio sam, da pjevaju našim jezikom! — reče on.

Bili su već došli na vrh brijega. Sad se i Perica popne na kola i konji poteku kasom ...

* * *

Prošlo je od tada nekoliko mjeseci, i kroz to vrijeme dogadjale se u selu Rakovcu nečuvene stvari: nepoznata ruka posjekla je u pet vinograda mladu, nedavno posadjenu lozu; četiri pojate bile su po noći zapaljene, a nije se moglo doznati, tko je vatru podmetnuo. Dvije krave bile su na paši nožem ubodene, i napokon jednoga jutra nadjoše Rakovčani u seoskoj lokvi smrdljivu ovcu, koja je barem pred osam dana lipsala. Sumnja pade na Nikolu, jer se doznalo, da je njemu lipsala ovca, a osim toga go-

* Žena obljubljena ne gubi sreće,
nego se obnavlja kano mjesec!

vorilo se, da po cijele noći luta naokolo s puškom o ramenu. Rakovčani su se spremali, da ga dojave oblastima i zatraže naknadu štete. Ali do toga nije došlo: neki Rakovčanin zatekao je međutim svoju ženu s Nikolom u ogradi, nedaleko one tupaste hridi uz cestu, koja označuje seosku granicu, i ubio ga. A kad su se obdržavale sedmine za Nikolu, poslali su njegovi ukućani Pericu u grad po vino. Vozeći se natrag u selo, čuo je Perica putem višekrat pjevati onu stranu, njemu nepoznatu pjesmu, kako žena obljubljena ne gubi sreće, već se obnavlja kano mjesec.

On se sjeti Nikoline udovice i življe potjera konje...

DVIJE SESTRE

I.

Iz dvanaest visokih dimnjaka tvornice suklja dim. Na velika vrata ulaze i izlaze radnici u zaprašenim odijelima i gologlavi. Nekoji na ramenima prenose vreće, psujući se i dozivajući se u sav glas, a nekoji šuteći raskopavaju zemlju i lopatama napunjaju viseća željezna kola, koja po žici neprestano odlaze i dolaze. Odjednom zaori strašna orljavina kamenja. Neki radnik potrči preko dvorišta povezanom glavom, a ostali, koji su pred sobom vukli jednokolice pune ugljena, pogledaju znatiželjno za njim. Nadglednik, čovjek mrka pogleda, u sivom odijelu, sa novim šeširom na glavi, stoji nepomičan kraj velikih vrata. Sve se, osim njega, pomiče u tvornici i oko nje; radnja je u punom jeku, viseća željezna kola neprestano odlaze i dolaze, a gusti dim iz dvanaest visokih dimnjaka pokrio je nad tvornicom modru visinu neba.

Golema tvornica diže se osamljena nekoliko stotina koraka daleko od obale morske. U njoj su zaposleni samo muškarci. Jedni dolaze rano jutrom, raznim putima iz dalekih sela, koja leže naokolo po gorskoj kosi; drugi se na čamcima prevoze preko mora, dolazeći iz grada, koji stoji u zalivu na drugoj strani.

U blizini tvornice nema drugih kuća, osim neke starinske zgrade, koja je tu od pamtivijeka. U zidovima ove čudne zgrade uzidani su kapiteli, ploče sa raznim natpisima, prelomljeni stupovi i čitavi pokrovi sarkofaga, odneseni sa razvalina nekdašnjeg rimskog grada, koje su u blizini. Zgrada je nedavno na brzu ruku preudešena za

krčmu. U prizemlju, do ceste, probio je krčmar nova široka vrata i popravio predjašnja povrh njih, na koja se ulazi po stubama izvana. Ujedno je preuredjen nutarnji namještaj i sa prozora su dignute zardjale gvozdene rešetke.

U ovu krčmu zalaze redovito radnici tvornice, a katkad njihove žene ili djevojke iz grada, koje oni uzdržavaju. Po danu nema nikoga u krčmi, osim što po koji stranac, razgledavši stare iskopine, sjedne za kameni stol pred ulazom, da se odmori i pričeka na vlak.

Ali na večer ima uvijek mnogo svijeta u krčmi. Iza sedme ure banu hrpimice radnici na nova široka vrata u prizemlju, pa nastaje zaglušna vika, lupanje šakama po stolu, kucanje čašama i napokon pjevanje, koje potraje katkad cijelu noć.

Toga poslijepodneva ćuli se iz krčme zvukovi automatskog glazbila. Zimski je dan, ali topao, bez daha vjetra. Zvukovi glazbila miješaju se sa muklim šumom kolesa u tvornici i ritmičkim eksplozijama nekakove cijevi na krovu. Sunce u prisoju peče, u koliko ga ne zastire dim iz dvanaest visokih dimnjaka. Vonj ugljena, što izgara, dopire kroz otvorena vrata u nutrinu krčme, u kojoj za prostrtim stolom sjede dva čovjeka, dok treći, njihov drug, pleše po praznoj dvorani sa nekom djevojkom iz grada.

Sva su trojica obučeni u svečano odijelo. To su ložači tvornice, koji su prošlu noć probdili za poslom, pa se sada odmaraju.

Djevojka u njihovu društvu visoka je uzrasta, crnih očiju, sa velikim umjetno napravljenim obrvama na blijedom licu. Usne su joj oličene crvenilom. Na njoj je crvena odjeća, sa crnim pojasom oko struka, a na glavi crni šešir bez krila, urešen širokom crvenom vrpcom od svile. Uska suknja, koju plešući visoko diže, odaje i bez toga oblike

njezinih nogu. U plesu pokazuje neobičnu vještinu, praveći nogama i životom suvišne i obijesne kretnje.

Dok je ona plesala, dva su ložača razgovarali za stolom:

— Sjećaš li se, Gavrilo, — pitao je svog druga mrk momak pospanih očiju i spuštene preko čela kose, — sjećaš li se, kad je Mira pred šest mjeseci prviput amo došla?

— Sjećam se, — odvrati Gavrilo, — kako se ne bih sjećao! Doveo ju je nadglednik.

— Njemu se tad činilo, da je osvojio čitav svijet! Pripovijedalo se naokolo, da je udata žena i da je s njim pobjegla.

— Kasnije se govorilo, da je pjevačica!

— Da, pjevačica! No što ja znadem, ima promukao glas!

Gavrilo se glasno nasmije na ovu primjedbu. Krčmar, koji je dosad stajao postrance, dodje k ložačima i sjedne za njihov stol. Bio je malen, trbušast čovjek okrugla, crvena lica i krivih nogu. Sva su trojica motrili s osobitim zadovoljstvom ono dvoje, koji su se, uz svirku automatskog glazbila, vješto okretali po dvorani, priljubivši čvrsto tijelo uz tijelo, kao da žele srasti tako i ne pustiti se nikad.

— Ja poznam mnogo ovakovih djevojaka, — progovori krčmar, domišljajući se, da su ložači razgovarali o djevojci. — One su redom bez srca, neiskrene i zlobne, ali Mira, čini mi se, nije takova!

— A tko to može znati! — opazi Gavrilo. — Zar misliš, da nije bez srca zato, što u zadnje vrijeme ne ostavlja tvornicu. Bit će, da joj ovdje posli dobro idu!...

— Što ćeš! Gdje je zarade, imade ih uvijek, koji pomažu jesti!

— Znam ja to! Ali Mira i tamo, — Gavrilo pokaže prstom prema gradu, — i tamo drži unajmljen stan.

— To, bogme, nijesam znao, — začudi se Gavrilov drug.

— Ima, ima! — Da, ali tamo nije lak posao; mnogo ih je!

Medjutim automat prestade svirati. Lomljava iz tvornice stade odjekivati sada pojačanom snagom, kao da želi nastaviti započetu svirku. Visok, crnomanjast čovjek, koji je plesao s djevojkom, dodje vas zaduhan do stola i sjedne, prenemažući se. Djevojka otrči k vratima i zatvori ih, lupnuvši tako, da su sva stakla u krčmi zazvečala.

— Mira je danas vrlo uzrujana! — primijeti Gavrilo.

— Ti dobro pogadjaš; zar je to tvoje zanimanje? — smiješeći se upita djevojka, i primakne ustima čašu, koja joj je bila natočena.

— Dakako; i u gatanje se razumijem! — potvrdi Gavrilo.

— No dakle! — rekne djevojka, pruživši mu ruku. — Pogodi, što mi je; zašto sam nemirna?

— Danko će to bolje znati! — opazi Gavrilo, pokazujući na ložača, koji je malo prije s njom plesao. — Daj njemu!

Danko, ne čekajući odgovora, prihvati njezinu bijelu, mršavu ruku i napravi važno lice. Tražeći zatim crte na ruci, stade gatati:

— Nekakova neugodna vijest... nesreća... razočaranje... plač... i...

Mira naglo povuče ruku natrag.

— Nijesi pogodio! — reče ona uzbudjeno.

— Čemu se onda uznemiruješ? — upita Danko.

— Nijesi pogodio, govorim ti! — ponovi djevojka. — Danas sam primila samo dobre vijesti. Dobila sam od mojih iz kuće prviput pismo nakon tri godine. Pozdravljaju me i poručuju, da će sutra moja mladja sestra stići u grad. — No, je li to zla vijest?

— Nije, nije! — rekoše sva trojica najedanput.

— Ipak si danas nešto zamišljena! — nadoda Danko.

— Kako zamišljena! — klikne djevojka. — Radujem se, jer ne ću više biti sama! Mi dvije zajedno ćemo ljepše živjeti, skupa ćemo izlaziti na šetnju, bit će nam bolje; ona je vrlo lijepa, pa sestra mi je!

Svi su šutili neko doba, gledajući zamišljeno pred sebe. Kroz otvor iz kuhinje dopirao je do njih miris kuhana mesa. Veliki crni mačak protegne se na stolici pokraj Gavrila, skoči i izgubi se pod stolom. Izvana čuo se zveket lopate i zagušljivo brečanje puštene pare.

— Hm!... Druga žena, što će pripasti tvornici! — progovori Gavrilo kao za sebe. — A koliko joj je godina?

— Mladja je od mene; bit će joj sedamnaest godina, — odvrati Mira zamišljeno.

— I lijepa, kažeš?

— Vrlo lijepa.

— Mlada, lijepa, dolazi sa sela, eh, to je za našega upravitelja! — uzdahne Gavrilo.

Djevojka je šutjela, gledajući zabrinuto u pod, a Gavrilov drug, Danko, zlobno se posmjehne. On se držao mudrom i trijeznom glavom i, da to pokaže, nije poštedio nikoga, koga je vidio u neprilici:

— Koliko ti je upravitelj ponudio za nju? — upita on Miru prividnom ozbiljnošću.

— Meni? — začudi se djevojka. — Meni barem toga ne treba.

— Kako ne treba? Može li se vjerovati?

— Ah, prestani, dosta, tako ti Boga! — plane Mira i srdito mu okrene ledja.

Ona se zapravo nije veselila dolasku mladje sestre. Ta vijest zatekla je Miru, kad joj se je najmanje nadala, kad je mislila, da je zauvijek zaboravljena od svojih i da je sama na svijetu. Pred četiri godine otišla je od kuće, da služi u gradu. Kroz čitavo to vrijeme nije dobila glasa od svojih, niti je ikad mogla doznati, da se za nju popitkuju.

Proživjela je u gradu teških dana, trpjela je svaku nevolju, koja joj je otupila i razum i srce. Ona nije više osjećala nikakova grizodušja radi svog načina života, njezina je savjest bila davno uspavana, a sad, eto, dolazi njezina mladja sestra i budi u njoj uspomene, koje bi ona najradije zauvijek zaboravila... Tko šalje njezinu mladju sestru i zašto dolazi? Zar da krene istim putem? Zar je majka šalje k njoj, Jandri? — Ne to nije više njezino ime; Jandre više nema, ona se tako ne zove, ona je — Mira! A znadu li oni, što je Mira?... Pa zašto se dosad nijesu javili i što ih sad napokon sili, da je se sjećaju?...

Mira je čitav dan bila zabavljena ovim mislima. U prvi čas, kad je primila pismo, obveselila se sestrinu dolasku, ali što je dalje razmišljala, sve više ju je snalazila tjeskoba. Kolikogod je ugadjalo njezinu samoljublju, da se roditelji poslije toliko vremena spominju nje, toliko ju je ujedno morila neizvjesnost, znadu li oni, što se s njom zbilo i što će njezina mladja sestra, kad dozna. Ova neizvjesnost najviše ju je uznemirila, zato bi ona najradije o tom na samu razmišljala, te bi možda stvorila kakvu odluku. Ali ona je u rukama ovih ljudi, ona im ne može pobjeći, jer su je kupili, kao što će sutra kupiti njezinu sestru. — „Oh, kako je gorko misliti na to!" — pomišljala je Mira. — „Zašto je šalju, zašto?..."

Zadubena u ove misli, ona nije opazila, da je krčmar i sva tri ložača znatiželjno promatraju. U kutu, gdje su sjedjeli, već se počeo hvatati mrak, potamnjujući crvenu odjeću djevojčinu i lica onih ljudi, koji su se valjda sjetili, da ih opet čeka posao cijelu noć. U taj čas prolazilo je po cesti ispred krčme nekoliko teretnih kola uz veliki štropot. Odjedanput zvižduk sirene zapara zrakom... Mira se trgne, a kad opazi, da je svi začudjeno promatraju, nasmiješi se prisilno, dohvati rukom čašu i ispije na dušak. Zatim skoči na noge, prošeta se koketno dvoranom i zapjeva svojim malo prozeblim, no ipak prijatnim glasom:

„Mi smo sestre dvije,
O-e! o-e!
Svak nam laska se,
O-e! o-e!"

Njezin je glas bio nagrdjen zviždanjem sirene, štropotom kola, vikom i lomljavom, koja je dolazila iz tvornice. Tri ložača i krčmar s njima prihvatiše poznati im napjev, ali njihovi glasovi nijesu bili u skladu. Uza sve to nastaviše oni vikanje. Tad Mira potrči k automatu i uputi ga. Gavrilo pristupi k njoj, i oni polete dvoranom. Medjutim su radnici iz tvornice počeli dolaziti u krčmu; nekoji su odmah zasjeli za stolove, no mnogi od njih poredali se naokolo i velikim zanimanjem promatrali ples. Mira i Gavrilo plesali su bijesno, sad čučnuvši do zemlje, sad poskakujući u vis, rastajali se i vrtjeli na mjestu kao zvrk, hvatali se opet i svijali desno i lijevo, potresajući bezumno ramenima i glavom.

— Nijesi mi još kazala, kako se zove tvoja mladja sestra? — upita Gavrilo djevojku, dok su plesali.

— Zove se Andjelka, već sam rekla! — odvrati Mira.

— Zar ti imaš živa oca i majku?

— Imam.

— Pa zašto oni šalju amo tvoju mladju sestru? Tebi je šalju!...

— Meni, baš meni! A što je tebi stalo? — ljutila se Mira.

Gavrilo ušuti. Opazio je, da je djevojka uvrijedjena njegovom primjedbom; ona ga je izvjedljivo promatrala, kao da ga proždire očima. Gavrilo zapleše življe, lupajući cijelim stopalom o pod.

— Plešimo, nema ti do plesa! — klikne on. — Tvoja mladja sestra sigurno ne zna plesati!

— Što ja znam!

— Ne mari! Ako ne zna, ti ćeš je naučiti!...

— Ja, sve ja! — planu djevojka.

Gavrilo htjede opet jače poskočiti, ali Mira se opre:

— Pusti me! — reče ona. — Umorna sam, ne mogu više!

II.

Sutra poslije podne uputila se Mira u grad, da dočeka sestru, koja je imala prispjeti večernjim vlakom. Prolazeći pokraj tvornice, nije se ovajput osvrtala na radnike, koji su gledali za njom, niti je opazila nadglednika, ni njegov porugljivi posmijeh, kad je prolazila mimo njega. Mira je bila vrlo zabavljena sobom. Dolazak mladje sestre u grad bio je za nju dogadjaj, koji ju je odjednom trgnuo iz mrtvila, u kojem je živjela ovo zadnje vrijeme. Od jučer, kad je primila pismo od svojih, živjela je ona u neprestanoj razdražici; tisuću slutnja, kojima se bojala tražiti uzrok, tisuću najoprečnijih misli izmjenjivahu se u njezinoj glavi. Katkada je spopadalo neko zlorado veselje na pomisao, kako će se Andjelka snebivati od čuda, kad je vidi ovako promijenjenu, u toj crvenoj odjeći, sa umjetnim

obrvama i oličenim usnama. Možda će joj zavidjati, a možda je ne će ni prepoznati, pa će prestrašena pobjeći od nje. Ali ona će potrkati za njom i reći joj: „Stani, ludo jedna! Stani, evo ti pisma! Ne vidiš li pismo?"

Razmišljajući o tom, skupljala joj se oko srca velika tuga. Bojala se, da će njezina sestra sve doznati; sama će sve odgonenuti, kad vidi, kako se promijenila. Opazit će, da je njezino srce prazno, jer nema ljubavi u njem; vidjet će njezine oči hladne i okrutne, i odmah će joj sve biti jasno. Ona je malo prije čitav jedan sat proboravila pred ogledalom pa se je sama prestrašila, kad je opazila, kako su joj oči izblijedile, kao da su od stakla. „Nije li to strašno!" promišljala je Mira. „Andjelka nije nikad u životu vidjela takove oči!..."

U tim mislima došla je do obale morske, odakle se prevažalo na drugu stranu zaliva. Dok je čekala na vozara, približi joj se tvornički pisar, mladić od dvadeset godina po prilici, uskih ramena, mršav, blijed, kratkovidan, ali veoma pomnjivo odjeven. Oni se zajedno prevezoše ladjom na drugu stranu zaliva, odakle pješice podjoše u grad.

Najprije su išli poljskim putem izmedju vinograda, a zatim po prašnoj cesti, kuda je prolazilo mnogo svijeta, nekoji vozeći se u kolima, a nekoji pješke. Pisar je neprestano govorio, očito nastojeći, da razveseli djevojku, koja je čitavo vrijeme postojano šutjela. Odjednom on se sagne, primakne usne k njezinu licu i stade šaptati:

— Večeras smo zajedno, večeras si moja; je li tako?

Mira podigne k njemu svoje blijedo lice i osmjehne se. Očevidno je bila iznenadjena, da pisar šapće to, što joj je mogao u sav glas viknuti.

Pisar je odmah shvatio odgovor.

— Krasno je danas vrijeme, zaista krasno! — razvikao se on, i iznova stao brbljati o svemu i svačemu. U svom zanosu nije ni opazio, da djevojka o nečem razmišlja, da ga i ne čuje, niti se osvrće na nj.

— U sedam sati dolazi vlakom moja sestra, — padne Mira odjedanput pisaru u riječ.

— Dolazi tvoja sestra? . . .

— Večernjim vlakom, razumiješ li! — razdraženo ponovi djevojka.

— Dobro došla! Što za to? — začudi se pisar njezinu zabrinutom izgledu. — Što za to?

Mira ne odgovori. Išli su brzim korakom, držeći se pod rukom. Prolazeći ulicama gradskim, djevojka se nije po svojem običaju zaustavljala pred dućanskim izlozima, nego se ravno uputi prema željezničkom kolodvoru i tamo se zakloni s pisarom u kavanu, koja je stajala uz kolodvor.

Vani se smrkavalo. U kavani ne bijahu još zapaljene svijeće; unutra je vladala polutama. Nekoliko zabrinutih lica sjedjelo je za raznim stolovima u oblacima dima. Nekoji su čitali, zaronivši glavu u novine, a nekoji bez misli gledali naokolo.

U ovoj kavani osjećala se Mira kao kod kuće. Višekrat je probdila u njoj čitave noći u veselom društvu, a mnogo puta čekala je tu znance, koji su joj unaprijed javljali svoj dolazak vlakom. Prema njoj visjela je na zidu velika zidna ura, i Mira je nehotice svaki čas poglédala na nju: za jedan sat imao je stići vlak. Prebacivši nogu preko noge, gledala je ona rastreseno po kavani, tipkajući nemirno prstima po stolu. Pisar, sjedeći naprama njoj, čitao je neku novinu izvanredno velika opsega i pušio bez prestanka. S početka se držao on veoma važno, no malo zatim uzvrpoljio se na stolici, raskašljao se i postao nestrpljiv.

— Užasno je zadušljivo ovdje! — reče on.

— Možeš me ostaviti samu, ako hoćeš, — odvrati djevojka.

— To nijesam mislio! — promrmlja pisar i nastavi čitanje.

Što se je više približavalo vrijeme dolasku vlaka, postajala je Mira sve tužnijom. Uzalud se je po stotiput pitala, zašto Andjelka dolazi u grad; što je više o tom razmišljala, stvar joj je postajala zamršenijom. Bilo je časova, kad je mislila, da će se dolaskom njezine sestre sve iz temelja promijeniti; što je bilo, poći će u zabarav, uz mladju sestru i nju će držati boljom. Tad se je ona, zanoseći se tim mislima, od srca radovala sestrinu dolasku.

Ali sad joj se sve to učini besmislenim. Razbirući, da se ništa ne će promijeniti, počela je na zlo slutiti. Sad, kad se je vlak, kojim je dolazila njezina sestra, približavao gradu, sjeti se Mira, da je ona, pred četiri godine, isto tako po noći prispjela u grad, jer je morala pobjeći od kuće osramoćena i ostavljena. Kako joj je užasno bilo pri duši! Koliko se je puta uputila prema gradu, pa se opet povratila na kolodvor! Koliko je puta pogledala na rasvijetljeno pročelje kolodvora, od kojega se nije mogla udaljiti, kao da je bila privezana uza nj! I bolje bi bilo, mnogo bolje, da nije nikad pošla u grad! . . .

„A ona, Andjelka, što će ona u gradu?" — promišljala je Mira u sve većoj razdraženosti. „Zar i ona, Bože moj, bježi? Zar su naši putovi isti? Zar će i ona . . . ne, ne, ja ne trebam takove sestre!" — Mira se tako silovito pomakne na stolici, da je pisar iznenada podigao glavu i zapitao je, da li možda što želi.

Ona ne odgovori. Poduprijevši rukama glavu, gledala je nijemo preda se, zadubena u svoje misli . . . Činjaše joj se, da vidi mladju sestru, gdje stoji pred njom, gdje je

motri nepovjerljivo i pakosno i govori joj: „Ne vidiš li, da su naši putovi isti?... Tebi je to nepojmljivo?... A zar nijesmo sestre!... Ti ćeš mi braniti, da živem, kako si ti živjela? S kojim pravom ćeš mi braniti?... Ne ćeš da budem, što si ti? Zar ne shvaćaš, da će nam zajedno bolje biti? Dvije više zasluže!... Ti ne ćeš? Pa dobro; zar misliš, da mi se svidja tvoje društvo?... Prosudi sama!..."

Mira je plašljivo prisluškivala svojim mislima i činilo joj se, da osjeća svu težinu ovog spočitavanja, ali ujedno svu pakost, zloću i prezir mladje sestre prema sebi.

„Najbolje je, da ne idem na kolodvor", — zaključi ona. „Moje joj se društvo zaista ne će svidjati!"

Ova odluka iznenadi samu nju. Slutila je, da se zavarava. Ona nije imala odvažnosti, da podje ususret svojoj sestri, i jer je bila svijesna toga, mučila se i izmišljala sve to, da se zavara i utješi! „Sad, eto, znadem, zašto ne smijem da joj podjem ususret; znadem, pa ipak ne ću poći!" pomišljala je nekim prkosom Mira. „Ne, ne idem! — Oh, koliko bi bolje bilo, kad se izgubljeno ne bi nikad moglo naći, a zaboravljeno nikad više u pamet dozvati!"

Ona pogleda na sat: za pet časaka dolazi vlak. Nekoji su već u žurbi poustajali i jurili iz kavane napolje, a nekoji srdito udarali po stolu, zovući konobara u sav glas. Mira je s nekim zloradim posmijehom na licu promatrala žurbu svjetine, koja se je spremala na doček vlaka. Nju je zaista boljelo, da Andjelki ne ide ususret, ali ujedno se nasladjivala svojim mučenjem i svojom boli.

„Neka znade, kakva sam joj sestra!" pomišljala je.

Čula je malo zatim, kako su zadrhtala stakla na prozorima, kad je vlak projurio mimo kavanu. Srce joj je stalo udarati kao kladivo, u glavi joj se zamaglilo. U

zadnje doba često su je spopadali grčevi, pa je i sad očekivala, da će se sve to završiti živčanim nastupom.

Sjedjela je kao omamljena, bez ikakve misli, bez ikakva čuvstva, gledajući upiljenim pogledom u vrata kavane, koja su se otvarala i zatvarala svaki čas. U kavanu dolazilo je sad mnogo svijeta: nekoliko svećenika, desetak trgovačkih putnika, dva žandara, nekoliko djevojaka i žena sa djecom u naručju. Za njima su išli trhonoše s prtljagom na ledjima. Mira je znala, da su ovi sad prispjeli vlakom, pa ih je pozorno promatrala. Medju njima nije bilo njezine sestre, ali Mira je ćutjela, da je negdje u blizini. Pričinjalo joj se, da vidi Andjelku, kako se uplašeno razgleda po kolodvoru... Svi se putnici razišli, ostala je sama, pa se uplašila... Ide do vrata kolodvora, zagleda se u mrak, pa se ne može odvažiti... Pita zatim vratara, da li zna njezinu sestru Jandru. Ali tko više pozna Jandru? Bila je i prošla!... Kakva Jandra! Ona je Mira, Mira!...

Njezino lice pokazivalo je takvu ukočenost, takav bešćutan izraz, da ju je pisar odjednom zapitao, nije li možda sanljiva.

Mira strese glavom, pogleda na sat i uprepasti se: prošla su tri četvrta od dolaska vlaka. Sad je bila uvjerena, da Andjelke više ne će zateći na kolodvoru. Možda je više nikad ne će vidjeti! Andjelka će odložiti svoju sadašnju odjeću, preobući će se kao Mira, promijenit će ime, i onda će se susresti valjda u ovoj istoj kavani ili u krčmi pokraj tvornice, ali se ne će prepoznati. Zajedno će se jagmiti za ljudima, otimat ih jedna drugoj, a nikad ne će znati, da su sestre!... Mira planu, sva krv zaigra u njoj. Htjela je odmah ustati, potrkati napolje i vikati u sav glas, ali se svlada i reče pisaru, nasmiješivši se čudnim, neodredjenim smiješkom:

— Za Boga! Zaboravili smo; vlak je već prispio! Potrči brzo, pogledaj, nije li ona djevojka još tamo!

— Podjimo zajedno! — odvrati pisar.

— Ne, ja ne mogu, idi ti, ali brzo, brzo!

Dok je pisar navlačio kaput, Mira je sveudilj govorila, zadihavajući se:

— Kaži joj, da je ovdje čekam! Dovedi je amo! Pitaj je, zove li se Andjelka. Prepoznat ćeš je; sama tamo čeka. Podji, podji brzo!

Poslije malo vremena povrati se pisar. Mira problijedi, kad opazi, da dolazi sam.

— Jest neka djevojka tamo, pred vratima kolodvora, — reče pisar sjedajući. — Ne da joj se poći u grad, i čini mi se, da se zove Andjelka. Rekao sam joj, da je čekaš u kavani, ali ona me pogledala nepovjerljivo. Nije, sigurno nije ona, koju ti čekaš!

Mira skoči na noge:

— Počekaj ovdje, odmah ću doći! — reče ona pisaru odilazeći.

Izišavši iz kavane, uputila se žurnim korakom prema kolodvoru. Pročelje kolodvora bilo je dobro rasvijetljeno, pa je Mira, dolazeći iz mraka, mogla sve razabrati: pred vratima opazi skupinu ljudi, gdje se natiskuju oko mlade djevojke, koja je stajala kraj ulaza sa malim svežnjićem u ruci i plakala... Neki starac, stojeći sa strane, tresao je glavom, sažaljujući djevojku, a jedno momče u dugačkom kaputu ponudi se, da će je povesti u grad. Ali djevojka je otklanjala stidljivo i bojazljivo, govoreći, da čeka na sestru. Bila je posve jednostavno odjevena; duga suknja, sva u naborima, činila se preširokom za njezin vitki stas. Preplašeno je gledala u svjetinu velikim sjajnim očima. Lijepo, nedužno lice, bilo joj je djelomice zastrto šarenim

rupcem, ispod kojega su provirivali kovrčati pramovi plave kose. Mira je odmah prepoznala mladju sestru:

— Andjelko, Andjelko! — poviče ona još prije, nego je došla do skupine, u kojoj se nalazila djevojka.

Svi prisutni okrenuše se prema Miri. Za Andjelku bio je to čas najvećeg iznenadjenja. S početka ostade na mjestu kao okamenjena, a onda prepoznavši sestru, baci se u njezin zagrljaj.

Prisutni pogledaše se značajno. Nekoji, koji su poznavali Miru, prezirno se posmjehnuše.

Mira ošine svjetinu izazovnim pogledom, uhvati sestru ispod ruke, i one se brzim korakom upute prema gradu. Prolazeći mimo kavanu, Mira je sasvim zaboravila pisara. Iz one skupine pred kolodvorom čuli se sad porugljivi povici; nekoji su vikali u sav glas, a nekoji zviždali, idući postepeno za njima.

— Hajdmo, da vidimo, kamo je vodi! — govorili su.

Andjelka se tresla od straha i samo je na široko rastvarala oči, gledajući Miru... Iza njih čulo se sve jače toptanje nogu po pločniku. Mira je svaki čas gledala natrag, hrabrila Andjelku i molila je, da pospješi korak, premda je i sama malaksala i jedva se držala na nogama od velikog napora i uzbudjenja. Lutale su dugo ulicama, mijenjajući smjer, da zametnu sebi trag. Napokon trčeći dodjoše do kuće, u kojoj je Mira držala u najam jednu sobu.

Pred vratima nadjoše pisara.

— Kako smo se mimoišli! — progovori on sa smiješkom na ustima. — A ja sam već mislio...

— Odlazi! — srdito ga prekine Mira.

— Kako to? Čitavo poslije podne...

— Idi! — razjareno vikne djevojka, uhvativši rukom vrata.

— Što?!... Je li to, zar je to riječ!...

Mira lupne vratima u lice pisaru.

III.

Kuća, u kojoj je Mira stanovala, nalazila se u nekoj tamnoj ulici usred grada. Bijaše na dva kata, ali tako niska, da su trokatnice, koje su joj s bokova stajale, bile upravo dvostruko veće. Na prvom katu stanovala je vlasnica kuće, stara židovka, uvijek povezane glave, koja je Miri iznajmljivala jednu sobu, a na drugom, povrh njih, neki drvodjelac sa mnogo djece. Prozor Mirine sobe imao je izgled na visok, starinski zid, po kojemu je, osim mahovine, raslo nekoliko pravih stabala. Na vratima kuće bila je pričvršćena velika gvozdena alka, i činilo se, da sva kuća ječi, kad bi se tom alkom udaralo o vrata.

Prvu noć, što je Andjelka sprovela sa sestrom u gradu, silno ju je uplašila alka na vratima. Pod dojmom svega onoga, što je toga dana doživjela, ona nije mogla usnuti. Povici i žviždanje za njima, bježanje po nepoznatim ulicama, pa čovjek, koji ih je dočekao pred vratima, sve joj se to neprestano ponavljalo u glavi. Andjelka se je višekrat pitala, što su one dvije skrivile, da ih tako dočekuju, kad se odjedanput strese čitava kuća...

— Jandro, što je to? — vikne Andjelka, drščući u cijelom životu.

Jandra skoči s postelje i brzo ugasi svijeću.

— Netko lupa na vratima, — šapne ona, penjući se opet na postelju. — Ali ne viči tako, neka misli, da nema nikoga kod kuće!

— Pa koliko će onda lupati? — upita Andjelka prestrašeno.

— Pusti, dodijat će mu, a ti se ne boj!

Ležale su na istoj postelji. Andjelka se sva skupljala u se, prisluškujući u mraku glasovima, što su dopirali s ulice. Na svaki glasniji povik ona bi uzdrhtala u cijelom životu i plašljivo poglédala otvorenim očima u mrak...

— Jandro, to možda lupa onaj čovjek od prije?

— Koji? — upita Jandra, premda je odmah znala, na koga Andjelka misli.

— Onaj, koga smo zatekli pred vratima...

— Po čemu znaš? Kao da je on sam u gradu!

Andjelka ušuti, okrene se na drugi bok, pa sklopi oči, da će zaspati, a sve joj jedna misao prestizava drugu... Činilo joj se katkad, da to nije njezina sestra: „Kako se to ona odijeva?" pomišljala je Andjelka. „Silno se je promijenila! Gdje bi ona onako čovjeka za oči!... A što je taj čekao pred vratima?...

— Jandro, zašto si ugasila svijeću? — prošapće Andjelka.

— Tako; kasno je!... Spavajmo!

Medjutim začuje se ponovno lupanje alke na vratima. Povrh njih, na gornjem podu, zaplače dijete, i čuli se po tavanu koraci bosih nogu. Netko je s ulice ispod glasa zvao: „Miro, Miro!" Andjelka je prisluškivala sa zebnjom u duši, premda je sad bila uvjerena, da ne traže ni nju, ni sestru joj Jandru.

Ali zveka alke i dozivanje ponavljalo se svako malo vremena, i Andjelka bi svakiput gotovo obamrla od straha, kad bi je čula. Ona kao da je u muklom udaranju alke nešto naslućivala... Sutradan joj se Jandra izrugavala radi toga, pa je sama nekoliko puta potrčala do vrata i stala svom silom udarati alkom.

Prvi dani, što su ih dvije sestre skupa proživjele, bili su za Jandru najsretniji dani njezina života. Ona je tako silno zavoljela mladju sestru, ljubila ju je takvom strasti,

kako može ljubiti samo djevojka njezine vrsti. Ona je previše trpjela, previše je bila ponižena, a da ne bi znala, kakvu neizmjernu vrijednost ima za nju njezina sestra i kako joj veliku utjehu nosi ova nedužna djevojka tim, što s njom žive... Prvih dana nije Jandra gotovo ni izlazila iz kuće, osim što bi rano jutrom sašla na ulicu, da kupi, što će im trebati preko dana. Tad bi rekla Andjelki:

— Stoj ti na prozoru, pa gledaj za mnom, a ja ću odmah doći!

I Andjelka bi ostala čekajući i ne bi se udaljila s prozora ni kad bi sestru izgubila s vida; jer se je bojala, da bi joj to moglo biti žao.

Dogadjalo se, te se Andjelka zamisli, pa sjedi, gleda u zemlju, ni obrvama ne makne, a Jandra sjedi pokraj nje i ne može je se očima nagledati... Odjednom Jandri kao da je nešto sunulo u glavu; skočila bi, zagrlila sestru i stala je cjelivati, gotovo da zaplače od veselja:

— Reci mi, ponovi, jesu li me svaki dan spominjali? Ocu, veliš, rekoše, da sam bogata, da se odijevam kao kneginja kakva!... On ti je mene spominjao! — Eno ti, veli, Jandre; zlo joj se desilo, pa se snašla, digla se, živi u obilju, od nje nauči! — Je li tako govorio, reci, reci!

Andjelka kimne glavom potvrdjujući, a Jandra sva pocrveni od radosti, i opet provali iz nje divlje veselje:

— Pa tebe poslali amo, k meni!... Ne mogli vas prehraniti sve, puno vas je! — A u gradu, rekoše, lako je! Eno, Jandra se tamo udomila; služiti je pošla u grad, a sad i dućančić nekakov ima i svega u njemu! Ona će pripaziti na te, rekoše... — I hoću, mogu ja, ne boj se ti, mogu ja!

Bilo je nešto strašno u tom Jandrinu hvalisanju, koje je stajalo u velikoj opreci sa siromašnim pokućstvom u sobi. Unutra nije bilo ništa drugo osim široke postelje,

stola, umivaonika i jedne stare škrinje, koju je Jandra na polasku iz kuće ponijela sobom.

— A kako si se bila uplašila prve večeri! — nastavljala je Jandra u svom zanosu. — Mislila si, da ti ne ću doći ususret, da ću te ostaviti na putu! Kako si se bila uplašila, ludo jedna! Pa si se skamenila, kad si me vidjela! Nijesi me prepoznala, što li? — A što si pomislila, reci, što si pomislila? Zar sam se promijenila? — Pa nijesam baš mnogo! To odjeća čini, to je radi odjeće, radi odjeće!

U tako divljem veselju prodjoše četiri dana. Petoga dana bila je Jandra nešto mučaljiva i zabrinuta. Iz jutra zadržala se na ulici više nego obično, a kad se je vratila, reče sestri:

— Poslije podne morat ću za poslom; treba mi nešto novca, ponestalo mi je.

— I ja ću s tobom, zajedno ćemo poći! — klikne Andjelka veselo.

Jandra se nasmije. Ali kad se susrela sa začudjenim pogledom Andjelkinim, zabuni se i smete na mjestu.

— Ne možeš sa mnom! — reče Jandra. — Nije moguće, nikako!

— Zašto?...

— Eto tako; nije moguće!

— Molim te, Jandro moja mila! — govorila je Andjelka uzbudjeno. — Molim te, povedi me sobom! Kako ćeš me ovdje ostaviti samu!... Umrla bih od straha!

— Ali zašto se bojiš ostati ovdje, reci, zašto se bojiš?

— Strah me je!... Molim te, povedi me sobom, molim te!... Umrijet ću od straha! — ponavljala je Andjelka.

Jandra je stade tješiti:

— Što ćeš! — reče ona. — Znaš, da bih najradije ostala s tobom, ne bih se ja nikad odavle makla; tako mi je lijepo uza te! Ti i ne slutiš, kako te volim! Ali što ćeš; moramo živjeti!...

Andjelka se taj dan silno rasplakala.

Poslije podne izašla je Jandra obećavši sestri, da će se doskora povratiti. Ali prošao je dan i nadošla noć, a ona se još nije vraćala. Vratila se istom oko ponoći, nešto napita i, kad je zapalila svijeću i ogledala se po sobi, opazi Andjelku, gdje plače, prislonivši se prsima uz prozor.

— Sestrice, dušo moja, sestrice moja! — govorila je Jandra, a oči joj se krijesile. — Kako si bezumna! Zašto plačeš?... A svijeću si ugasila... Evo novaca, ne treba tebi misliti, donijela sam ja! Pa ne plači; povest ću te, kad hoćeš, hoću, kad ti kažem, povest ću te! — A vidi ti nje! U mraku si ostala!... Zašto si svijeću ugasila?

Andjelka podigne k njoj svoje zaplakano lice; nju je zadnji upit najviše iznenadio.

— I ti si prve noći ugasila svijeću, kad su lupali na vratima, — odvrati Andjelka.

— Vidi ti nje!... Sve opaža! — klikne Jandra, i nešto joj čudno zatrepti u glasu. — Zvali su?... Koga su zvali? Ja njih ne poznajem; to im kaži!... Nijesu oni mene zvali, ne misli ti!... Miru, Miru, nju su zvali! — A ja nijesam Mira!... Ja sam Jandra, je li?... Ja sam tvoja sestra Jandra?...

Andjelka je sveudilj jecala. Sestrino opravdavanje, način, kako se je branila, još više ju je rastužio. Ona nije mogla da shvati, zašto se Jandra toliko ponizuje pred njom, zašto joj tako bučno iskazuje svoju ljubav. „Što je njoj, da se tako čudno vlada prema meni?" pomišljala je Andjelka s nekom teškom sumnjom u srcu. Katkad pogledala bi Jandru pitajućim pogledom i to kradom, kao da je se boji...

— Obećala si, da ćeš me sobom povesti! — progovori Andjelka, kad su bile u postelji. — Pamti, da si obećala! Radit ću što i ti, pomagat ću ti. Ako odmah ne budem znala, naučit ću; ti ćeš me naučiti!

— Zar si poludila, zar si poludila! — vikne srdito Jandra. — Ne treba tebi raditi; ja ću se skrbiti za te!

— Ali ja ne ću; nije pravo!

— Što ti znaš, kako se žive u gradu! Ti, ti si još pravo dijete!

— Pa nijesi ni ti bila starija od mene, kad si amo došla!

— Pusti to! Govorit ćemo drugiput! — reče Jandra, hineći da je pospana. — Sad je kasno, spavajmo!

Ali Andjelka je svakako htjela, da joj sestra ponovo obeća, da će je drugiput sobom povesti. Jandra se je s početka ustručavala, no kasnije je ipak obećala, premda je odmah pomislila, da obećanje ne će održati. Ona je osjećala neku samilost na pomisao, što li će sve misliti o toj nedužnoj njezinoj sestri, kad je vide s njom. Ujedno je bila uvjerena, da je ne će moći držati uvijek zatvorenu u toj sobici i da će Andjelka s vremenom ipak sve doznati. Pomišljala je, kako će sirota očajavati, kako će proklinjati čas, kad je došla u grad i susrela se s njom, pa će najzad i pobjeći od nje... Ali kamo će pobjeći, kamo će poći, kad nikoga ne pozna, niti se zna okrenuti po gradu jadno dijete...

Jandra stade prisluškivati... Tiho, odmjereno disanje Andjelkino uvjeravalo ju, da je već zaspala. Pramen njezine bujne kose padao je po Jandrinu uzglavlju i doticao joj se lica. Ona ga primakne usnama i poljubi...

— Jadna moja sestro! — uzvine se Jandri dubok uzdah, no kako je bila napita, nije opazila, da glasno govori.

Sažaljavanje Jandrino silno iznenadi Andjelku. Ona nije spavala, nego se bila pritajila u postelji. Opazila je već prvog dana, da sestra pred njom nešto važno krije, i njezin današnji bijeg i to, što je nije htjela povesti sobom, još više ju je uvjeravalo o tom. Zato je pozorno slijedila svaki Jandrin korak, sve je opažala i o svemu razmišljala. Malo prije, dok se Jandra svlačila, bilo je u sobi posve mračno, jer je svijeća bila utrnuta, ali Andjelki se, vireći ispod pokrivača, činilo, da vidi svaki Jandrin kret. Čula je, kako su kod nje zazvečali novci, kad je od sebe odlagala odijelo, i taj zvuk srebra nemilo joj se dirnuo srca. Ona se je nekim strahom pitala, otkud Jandri novci, i čudila se, kakvom je sigurnošću kazala odilazeći: „Treba mi novca, ponestalo mi je, treba mi svakako."

„Kako je drska i kako se pouzdaje u se!" — snebivala se Andjelka. „Ali zašto me je ovdje samu ostavila? Ona je otišla nekamo, kamo mene ne smije povesti, ali gdje, gdje je bila? . . . Pa u kakovom se stanju povratila, Bože moj! . . ."

Njezina nastojanja, da odbaci od sebe takve zle misli, bijahu uzaludna. Misli su iznicale zajedno sa svim onim, što je motrila oko sebe. Jandrin govor činio joj se tudjim, sav namještaj u sobi, kuća sa alkom na vratima i sve oko nje nekako tajnovitim. Angjelka je slutila, da ide ususret nekoj nemiloj tajni, i ona se prekidala i sustavljala u svojim mislima, jer se je bojala doći prenaglo u neposrednu blizinu strašne zbilje.

Ali čuvši, da je Jandra sažaljava, njezina sumnja odjednom silno poraste. Bolna samilost, koja se odražavala u Jandrinu glasu, prešla je i na Andjelku i prožimala je

do srži. Sve, što je do tada pretrpila, činjaše joj se neznatnim spram tjeskobe i neizvjesnosti, koju je sad osjećala.

— Zašto ti mene, Jandro, sažaljavaš? — upita Andjelka uznemireno.

— A, a, vidiš ti nje! . . . Pritajila se . . . u postelji! — promuca Jandra.

— Ja zaista ne znam, — ti me katkad gledaš tako žalosno, da me srce boli, a ne ćeš da mi kažeš, zašto to? . . . Ja ne mogu ovako, znaj, teško mi je!

— Zar ćeš pobjeći od mene, što li?

— Pobjeći! Kamo ću pobjeći? Ti kao da se rugaš? . . . Ali poslušaj me! . . .

— Što! . . .

— Palo mi na pamet . . . ja ne znam, kako da ti to kažem! . . . Ne ljuti se, raspršì moju sumnju, kaži mi . . . od čega ti živeš?

— Od čega živem, od čega živem! Ja i ti od čega živemo, pitaš? . . . Pa kazat ću ti, kad je samo to! . . . Ah, ti si se prestrašila, da nam ne ponestane novca! . . . Eto, to je tebe prestrašilo; priznaj, to je tebe prestrašilo! Ali ne treba da se bojiš; ja ću se skrbiti za novac, ne boj se ti, u gradu nije teško, ne misli ti! . . .

— Zašto ne ćeš da mi kažeš? — ponovo zapita Andjelka.

— Ali što je tebi, Andjelko, što je tebi! — klikne Jandra, okrenuvši se na postelji. — Ja ne shvaćam ni tebe, ni tvoje žalosti! Ti se bojiš radi mene, ti misliš, da je nekakvo zlo po srijedi, ali ne ćeš da kažeš, što je to? . . . Reci mi sve, sve mi reci; jer nije moguće, da je samo to . . .

— Samo to, samo to mi kaži!

— Kazat ću ti, sve ću ti kazati, upravo sam htjela da o tom govorim! . . . — poče Jandra, zaplićući se. — Ali ti me prekidaš! . . . Tebi je čudno, što sam te dočekala s tolikim zanosom, s tolikim oduševljenjem, i zato si odmah, prvoga dana, počela sumnjati. Ti ne znaš, kako to ide u gradu; ovdje teško možeš naći čeljade, komu se možeš povjeriti. Ja sam živjela četiri godine sama, četiri godine, upamti! . . . Svega sam proživjela, svega pretrpjela, pa kad si mi ti došla, meni je odahnulo kao da sam uskrnula; meni se činilo, da ću od veselja s uma sići! A ti si se radi toga uplašila, radi toga si se uplašila! . . .

Andjelka htjede prigovoriti, ali glas je izdade, a oči joj se napuniše suzama.

— Ja sam se srdila, — nastavi Jandra, — što ti prije nijesam mogla sve kazati, što te nijesam mogla razveseliti, jer tamo su tebi i ocu sve pretjeravali. Rekli su vam, da nekakav dućan imadem, a ja, eto, da ti pravo kažem, dućana nemam i nijesam ga nikad imala. — Ali ništa zato! Mi ćemo svejedno živjeti, zajedno ćemo stanovati, uvijek zajedno! — Ne, ja te ne ću ostaviti ni pod kakvu cijenu i sve ću ti saopćiti, zapitaj samo . . .

— Šuti, šuti! . . . — reče Andjelka jecajući. Ona je opazila, da od Jandre ne će ništa doznati; njezino zaplitanje u govoru, nagla provala čuvstva i način, kako je sve to kazala, strašio je Andjelku.

— Ne ću šutjeti, ne mogu šutjeti! Ti misliš, da sam napita; to ti misliš! Zgražaš se, što sam kasno došla, i ne možeš razumjeti, kako je to, da sam postala tako neustrašiva i drska. Da, ja se ničesa ne bojim; to sam u gradu naučila. Život ne traži od nas ništa drugo, nego da živemo! Strašno je to; ja to osjećam, ja to ćutim, ali tako je! . . . A ti, draga moja, ovo ne shvaćaš; ti si bezazlena

kao golubica! Ostala si ovdje sama i plakala si, a ja, ja sam htjela da se malko prošećem . . . Zato se ti sad nikako ne možeš utješiti, pitaš se, jesmo li mi sestre? . . . Eto, sama reci, jesmo li sestre! — Odgovaraš, da jesmo; ti bez promišljanja kažeš, da smo sestre! . . . Znaj, da mene pitaju, rekla bi: ona je golubica, a ja sam svraka . . . Ali to ne bi ovdje nitko povjerovao; naime da i ti nijesi svraka . . . Teško li je to razaznati, baš teško: . . . Ti sama kažeš, da smo sestre; pa dobro, mi smo sestre, a kako je to? . . .

— Jandro, Bogom te molim, prestani! Ti si me doista uplašila! — reče Andjelka, sva tresući se od plača.

— Umiri se, umiri se! Golubica i svraka nijesu sestre! . . . A ja, znaj, nijesam napita i ako sam mnogo pila! . . . Nego još bih ti nešto htjela povjeriti . . . uostalom, zašto da te uznemirujem? . . . Ne možeš mi pobjeći, svejedno ti je! . . . Mi ćemo zajedno živjeti, prosjedit ćemo ovdje čitave dane . . . Ah, to će biti divno! — I stan ćemo promijeniti, ako hoćeš. Tebi se ne treba brinuti; ja tebe preuzimam na se . . . i ne ću tražiti od tebe nikakve zahvalnosti i priznanja! — A sad spavajmo! . . . Ja sam umorna, ne mogu od sna, spavajmo! . . .

— Jandro moja mila! — govorila je Andjelka uznemireno. — Znam, da me ljubiš, ćutim to, ali opažam, da sam ti samo za nepriliku. Vidim, da ti trpiš, a ja ne znam, čim bih ti mogla srce olakotiti. Ti sve od mene kriješ, pa što ću ja? . . .

— Ne, ne krijem; sve sam ti rekla! — promrmlja Jandra.

— Ali čudno nekako govoriš . . . kao bez duše . . . i tako me čudno gledaš, a ja se onda uplašim! . . .

— Ne boj se! Spavaj, spavaj! — reče Jandra zijevajući.

— Kaži mi, čim sam te mogla ozlovoljiti? — govorila je Andjelka uzbudjeno. — Ako sam ti na teret, reci mi! . . . Jer to mi ne možeš sakriti; tebi je nešto teško pri srcu . . .

— Pospana sam, to ti je! — reče Jandra sanljivo, okrenuvši sestri ledja.

Jandra je doskora usnula teškim snom. Andjelka se okrene k stijeni, no suze su joj sveudilj tekle po zažarenim obrazima . . . Ona nije mogla zaspati; srce ju je boljelo i neizvjesnost umarala. Jedva je dočekala svićanje novog dana. Poduprijevši rukama glavu, motrila je, pri blijedom jutarnjem svijetlu, nategnuto gotovo mrtvačko lice sestrino, njezine umjetne obrve i bojadisana usta . . .

IV.

Dva dana nakon toga Jandra se je pred večer opet udaljila iz kuće. Andjelka je već preko dana opazila, da se Jandra sprema nekamo izići. Dosjetila se po njezinoj rastresenosti, po žurbi i načinu, kako bi ponikla očima, kad bi im se pogledi sreli. Ali Andjelka nije ovajput tražila, da je sestra sobom povede. Razumjela je, da bi sve njezine prošnje bile uzaludne. Osim toga ona se dobro sjećala prve večeri, kad su, praćene zvižducima, iznemogle od trkanja, jedva došle do kućnih vrata, pa se zapravo bojala izići po noći. Samo od straha pred samoćom ona je molila Jandru, da je sobom povede, no opazivši, da je to za nju vrlo neprilično, kad joj tako uporno krati, odlučila je, da ne ide nikamo.

Ostavši sama, sjedne na škrinju, jedini predmet, koji ju je sjećao roditeljske kuće, i zadube se u misli. Život u gradu ona je zamišljala mnogo drukčijim. Zamišljala je život pun posla, pun truda, gdje sve vri u buci i metežu,

gdje svi trče za stanovitim ciljem, a nitko ni odahnuti ne može od straha, da ga drugi ne preteče. Kad je, izišavši iz vlaka, opazila vrevu na kolodvoru i vidjela ljude, kako bježe u najrazličitijim pravcima, činilo joj se, da pada u vrtoglavu bezdan, i pobojala se, da se ne će snaći; no to je nije iznenadilo, jer je sve tako unaprijed zamišljala

Ali sad, u toj sobici, ona je upravo bolovala od nerada. Nije joj išlo u glavu, da u gradu može postojati takov zakutak, gdje se po vas dan sjedi. Takova mjesta, ako ih uopće još ima, činjahu joj se sumnjiva, i zato se ona od prvog dana nije osjećala sigurnom u toj sobi. Mrka, stara zidina, koja se je, priječeći svaki vidik, dizala s druge strane ulice, tajnovito držanje njezine sestre i sve drugo, povećavali su u njoj sumnju. Osobito odlazak sestrin, koji se počeo ponavljati, tjerao ju je u očaj. Andjelka je slijedila sestru svojim mislima, i njoj se činilo, da gleda Jandru, kako se kao ptica neka od vremena do vremena baca iz tog gnijezda u vrtlog gradski, da odatle ugrabi za nju i za se . . . Strah s udivljenjem izmjenjivao se na licu Andjelkinu, jer ona je silno ljubila sestru i bojala se za nju . . .

Skrstivši ruke na koljenima, sjedjela je ona dugo vremena na staroj škrinji. Bilo joj je strašno dosadno. Iz susjedne kuće čula se vika: muškarac neki grdio je ženu, koja je vrišteći odgovarala. Andjelka podje k prozoru, da čuje prepirku, ali ništa nije mogla razumjeti; netko je silovito lupnuo vratima, i zatim je opet sve utihnulo. Na ulici nije bilo žive duše. Pločnik je bio mokar od kiše, i sa starog, potamnjelog zida na drugoj strani curila je voda. Nad ulicom vidio se samo komadić neba, zastrta oblacima, koje je hladni sjeverni vjetar tjerao nisko prema zemlji.

Andjelka nasloni glavu na prozor, no doskora digne se i stane šetati po sobi. Bila je jako uznemirena i u neprilici, što da počne. Njezin nemirni pogled ustavi se odjednom na otvorenim kutijama na umivaoniku, pred kojim je Jandra prosjedila čitav jedan sat, prije nego je izišla. Andjelka stade velikom znatiželjnošću promatrati razne boce, kutije s praškom, spravu za kovrčanje kose i prutiće od neke masne, crne tvari za obrve. Uzimajući sad jedan, sad drugi predmet u ruke, činilo joj se, da će odgonenuti, kamo je pošla njezina sestra . . .

Najedanput sune joj misao, da napraši lice, da parfimira kosu, da upotrebi sva ta sredstva za poljepšanje. Ova misao trgne je iz mrtvila, u koje je bila zapala. Prirodjenim ženskim nagnućem za ukrašivanjem Andjelka se veselila pri samoj pomisli, kako će nakon toga izgledati. Dosada i strah od samoće iščeznuše; činilo joj se, da nije više sama, jer su boce s parfemom, kutije s praškom bile za nju ugodno društvo. Dugo vremena močila je kosu mirisavom vodom i prašila lice, gledajući se svaki čas u ogledalu.

Medjutim je vani padala jaka kiša s vjetrom, odasvud se navlačile sjene i u sobi se sasvim smračilo. Andjelka zapali svijeću. S napravom još nije bila gotova, ali ona je navlaš otezala, nalazeći u tom osobiti užitak.

Najveće iznenadjenje nastade za nju, kad je tankim crnim prutićem povukla preko obrva. Andjelkina je kosa bila plava, oči i obrve smedje, ali sad pod velikim, umjetno napravljenim crnim obrvama izgledale su njezine oči veće i sjajnije, plava kosa blistavijom i čitavo njezino lice poprimilo je dražesniji, zamamniji izražaj.

Andjelka je bila u prvi mah silno ushićena. No doskora joj se učini, da to nije više ona . . . Uplašila se odjednom

tako nenadane promjene i stade brzo brisati boju s obrva . . . Uto opazi, da se sva ta naprava može bez poteškoće odstraniti, pa se nasmije svojem lakovjerju i neupućenosti . . . Počne sad iznova bojadisati, ovajput većom odvažnošću. Napokon navuče na se Jandrinu sobnu haljinu, koja je visjela na zidu, i kad joj se učinilo, da je sve izvela u redu, sjedne uz prozor, nestrpljivo čekajući, da se Jandra povrati.

Iznad grada spustila se medjutim noć, puna kiše i vjetra. Jecanje padajuće vode, koje je dolazilo iz mraka, ulijevalo je grozu. Na mokrom zidu s druge strane ulice odrazivao se svijetli četverokut prozora, u kojem se vidjela sjena Andjelkine glave i ramena. Katkad čuli se koraci po pločniku; netko je pod prozorom stao, zvao ispod glasa: „Miro, Miro!" i zatim se udaljio . . .

Andjelka je više puta noću čula dozivati ovim imenom. Kad je prve noći netko bijesno lupao alkom na vratima, i ona se bila radi toga silno uplašila, tješila ju je Jandra, govoreći joj, da to ne traže njih, nego Miru. Jandra je kazala to ime takvim zgražanjem, da je Andjelka mogla lako razumjeti, o kakvoj se ženskinji radi. Svakiput, kad je čula udaranje alke, pomislila bi Andjelka na tu nesretnu njihovu susjedu, koju je ona zamišljala u najstrašnijoj slici. Andjelka je već jednom molila Jandru, da podju drugamo stanovati, jer joj se činilo pogibeljnim biti u blizini tako zloćudne ženskinje.

„Gle, ona se danju skriva, a noću ne spava!" promišljala je Andjelka u taj čas, slušajući ponovno dozivanje s ulice. „Možda ima nešto neodoljivo ta žena, kad ljudi kao slijepi trče za njom! Njezino je srce hladno kao kamen, a ipak je svi traže. Kakvu vlast ima ona nad ljudima? Čim ih privlači ona? . . . Andjelka je osjećala strah i grozu,

misleći na djevojku, radi koje, po njezinu mišljenju, sve susjedstvo strepi po noći...

Iz ovih misli probudi je zvučno udaranje alke. Netko se laganim korakom šuljao uza stube. Andjelka skoči na noge, srce joj od radosti jače zakuca. Još jednom letimice pogleda se u ogledalu i postavi se iza vrata, htijući iznenaditi sestru.

— Što se ne ozoveš? — progovori muški glas, dok su se vrata otvarala. — Ja se već nekoliko puta navraćam!

U sobu stupi momak srednjeg stasa, bjeloglav, sasvim obrijana lica, sa crvenim cvijetom u zapučku. Izgledao je na prvi mah vrlo mlad, samo kad bi, smijući se, navraskao lice i pokazao tamno-žućkaste zube, vidjelo se, da je davno prošao tridesetu.

— Zar ti je što upalo u oči? — upita on, videći, da je djevojka objema rukama pokrila lice.

Andjelka nije odgovorila. U prvi mah kao da je zanijemila od straha i od stida, što je tako oličena. Nije joj bilo ni na kraj pameti, da bi tko drugi, osim Jandre, mogao banuti u sobu, pa kad je opazila, da se vrata otvaraju, i neočekivano čula nepoznati joj muški glas, sva je uzdrhtala i u neprilici zaklonila rukama lice, jer joj se činilo nepristojnim, da se takova pokaže. Došljak medjutim sasvim slobodno prošeće sobom, odloži kišobran i svuče kaput, a zatim sjedne na stolac, prebacivši nogu preko noge.

— Vražje kiše! — reče on kao za sebe. — Sav sam mokar!

Andjelka ga u isti čas pogleda kroz prste. Bijelih obrva, bez dlake na licu, izgledao je vrlo prostodušno. Njegovo glatko lice kao u djeteta sa malim, neznatnim

podbratkom, nije ulijevalo nikakva straha. Andjelki je odahnulo...

— Nu da, što si zanijemila! — progovori mladić skočiv na noge i razmahnuvši se, udari Andjelku po ramenu.

Njihovi se pogledi susretoše.

— Gle, ti nijesi Mira! — začudi se mladić. — A gdje je Mira? Uostalom, znaj, meni je svejedno; ti ili ona! — nadoda brzo.

— Zar vi tražite Miru? — upita djevojka.

— Rekao sam ti, da mi je svejedno. A otkad si ti ovdje?

— Bit će osam dana. Došla sam k sestri; sad skupa stanujemo.

— Je li moguće?... Dakle sad ste u dvoje; u dvoje u jednoj sobi!

Andjelka potvrdi glavom.

— Nekako mi je čudno! — reče mladić lukavim smiješkom. — Dvije sestre da skupa stanuju...

— Zašto je čudno? — upita djevojka.

— Tako, čudno je! To barem nijesam vidio dosad!... A možda istinu govoriš! Počekaj, neka te bolje promotrim... — govorio je ne skidajući oka s nje. — Zaista, nešto si joj slična, sad vidim, da si joj nešto slična, ali ti si dvadeset puta ljepša od nje!

Andjelka ponikne očima i sva se zarumeni. Činilo joj se nevjerojatnim, da će joj netko takvo što u oči kazati. Ona nikad još nije tako govorila s muškarcem. Taj mladić, sa svojim neobičnim primjedbama, počeo ju je zanimati.

— Zar vi poznajete moju sestru? — upita ona.

— Eh, koliko sam puta bio ovdje! Pitaj samo nju, koliko sam puta bio! Kako da ne poznajem Miru!

— Ali ona se tako ne zove!

— Ne zove se?... Da, da, imaš pravo; vi mijenjate... razumijem... a kako se ti zoveš?

— Meni je ime Andjelka, a moja sestra zove se Jandra.

— Meni je ime Miško, i moj otac zove se Miško! — reče u šali mladić, oponašajući djevojku. — Tako se zovemo, nije hvajde kriti!

— Mira je, znajte, neka zla djevojka, radi koje je cijelo susjedstvo u strahu.

— U kakvom strahu?...

— Tako, u strahu!... Noću uvijek lupaju na vratima radi nje. Ona stanuje negdje u blizini.

Prostodušnost, kojom je Andjelka kazala te riječi, iznenadi mladića. U prvi mah bio je u neprilici, kako da shvati sve to. No to je potrajalo samo trenutak. Djevojčine krupne, nezgrapno potegnute umjetne obrve, oličeno lice i poznata mu sobna haljina, raspršiše za čas svaku sumnju. Bio je uvjeren, da se djevojka želi našaliti s njim, jer ga drži nevještim ili možda nezrelim dječakom. On promjeri Andjelku očima od glave do pete i na njegovu licu pojavi se smiješak nepovjerljiv i pakostan...

— Imaš li mnogo posla? — upita on.

— Nemamo nikakva posla, sjedimo cijeli dan uzalud!

— Zar danas nitko nije dolazio?

— Tko da dodje?... Ja ne poznam nikoga u gradu!

— Ni jučer, ni prekjučer?...

— Ne; nitko ovamo ne dolazi!

— A gdje je Mira?

— Već sam vam rekla, da ne poznam te djevojke. Mojoj je sestri ime Jandra!

Što lažeš! Zar misliš, da sam slijep! Kao da sam prviput ovdje, kao da ne vidim njezinu odjeću na tebi!

To je Mirina odjeća, ovo je njezina soba! — Zar misliš, da sam te došao zaprositi!...

Andjelka ga pogleda uprepašteno. Vidjelo se, da ju je nenadana promjena razgovora posve smela. Udarac bio je tako jak i tako neočekivan, da se nije mogla snaći... Ona je samo na široko rastvarala oči, gledajući njegovo navraskano lice, koje se grdno cerilo i pokazivalo tamne, procrnjele zube... Bilo je to sad sasvim drugo lice, vrlo nakazno i vrlo staro... Andjelki padne na pamet, da ju je malo prije njegova ruka udarila po ramenu, i spomene se, da je negdje čula pripovijedati, da se tako smrt dotakne onih, koje za se odabere... Ćutjela je, kako joj na ledjima gori rana, gdje je se dotakla smrt...

— Dosta je šale! — reče momak. — Dodji der amo! — On sjedne na postelju i počne se svlačiti...

Andjelka brizne u plač. —

Oko jedan sat poslije ponoći povratila se Jandra. Došla je iz krčme blizu tvornice, gdje se je u društvu s Gavrilom zabavljala do ponoći, kad joj odjednom padne na pamet, da se povrati u grad. Uputila se bez obzira na oluju, po blatu i kiši, gonjena nekom zlom slutnjom, koja ju je tjerala, da što prije stigne k sestri.

Kad je unišla u sobu, svijeća je upravo dogorijevala. Odmah je opazila užasan nered. Sve je bilo ispremiješano, stolica prevaljena i komadi odjeće bili su razbacani po podu. Andjelka je ležala glavom ispod jastuka, grčeviti trzaji tresli su joj tijelom, sva se smotala na postelji kao u klupko.

— Andjelko, Andjelko moja! — vikne Jandra, gledajući s užasom na Andjelki svoju sobnu haljinu. — Što ti se dogodilo, reci mi, što ti se dogodilo?

Andjelka se na taj krič jače smota. Sva je drhtala od straha, i zubi su joj cvokotali.

— Andjelko, Andjelko! — ponavljala je Jandra jecajući.

Ona htjede potrčati k liječniku, ali nije mogla da je ostavi samu.

— Jao meni! Zašto sam je samu ostavila! — korila se Jandra, hvatajući se očajno rukama za glavu. — Kako sam mogla misliti, da je ovdje sigurna! Kako sam mogla misliti!

Ona je plakala, lamala rukama i tukla se šakama u prsa.

Najednom se Andjelka ispravi na postelji.

— Što ti je, reci mi, što ti je? — pitala je Jandra prestrašeno.

Andjelka je gledala očima posvuda naokolo, ali njezin pogled nije mogao da se sretne s Jandrinim...

— Evo me! Ovdje sam kod tebe! Osvijesti se! — plakala je Jandra. — Zar me ne poznaješ, zar ne poznaješ Jandru?

— Mira, Mira, Mira!... — šaptala je Andjelka, tražeći bezumno očima po sobi.

Napokon se njezin pogled sretne s Jandrinim:

— Mira, Mira, Mira!... — ponavljala je Andjelka, gledajući sestri ravno u oči.

Na Jandrinu se licu odrazio užas. Nikad nije osjetila u srcu takvu neizmjernu tjeskobu, kao sad pod utiskom toga ludjačkog pogleda. Osjećajući se krivom Andjelkinoj nesreći, zgrozi se sama nad sobom, noge je izdadu i padne skršena na uzglavlje sestrino pod teretom tolikog zlodjela i tolike bijede...

— Mira, Mira, Mira!... — šaptala je Andjelka bez prestanka.

Njezin se pogled najednom opet smračio, lice se izobličilo, ludilo je iznova zahvati... Bilo je očito, da ništa ne raspoznaje, da ne vidi nego tminu pred sobom... Usplahiri se i stane se ponovo ogledati na sve strane... A kad je opet uhvatila Jandrin pogled, zagledala se u nju prestrašeno i tužno... Njezine oči bile su vrlo velike i vrlo pažljive, ali ona nije mogla više nikad prepoznati sestru...

SADRŽAJ

Strana

Prodavačica cvijeća 3

Jelica 28

Ošteta 81

Dvije sestre 107